

Voruta

Nr. 3 (669)

2009 m. vasario 7 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

3

Dr. doc. Martynas PURVINAS

Istorinio paveldo reikšmė administraciniame – teritoriniame suskirstyme

11

Dvyliktoji „Šalčios alelių“ šventė

Diskusijos, komentarai, nuomonės, problemos, pasiūlymai

Kam ir kodėl Lietuvoje prireikė lenkiškų raidžių?

Atviras laiškas LR Seimui ir Konstituciniam teismui

Kam? Pagal anksčiau atliktą apklausą lenkiškai rašyti vardus ir pavardes pageidavo mažuma (iki 40 proc.) Lenkų rinkimų akcijos rinkėjų. Jų yra apie 2 proc., taigi lenkiškų raidžių norėjo ne daugiau kaip 1 proc. Lietuvos gyventojų. Tai kodėl toks triukšmas dėl nedidelio gyventojų skaičiaus, kai platesni gyventojų sluoksniai turi rimtesnių pageidavimų?

Kodėl? Vilniaus ir Šalčininkų rajonų autonomininkai reikalavo valstybinės, vėliau „vietinės“ lenkų kalbos, su ja ne tik oficialiai bendraujant, bet ir rašant gatvių pavadinimus, pavardes. Koordinacinės tarybos autonomijai kurti nariai (J. Sinickis, T. Paramonova ir kt.) iki šiol vadovauja Vilniaus rajono savivaldybei. Juos finansuoja ir labai palaiko Lenkija.

Bet kodėl Lenkijai nereikia lenkiškų raidžių JAV (ten 7 milijonai lenkų), Gudijoje, Ukrainoje (ten jų irgi daugiau negu Lietuvoje), Latvijoje, Estijoje, Vokietijoje ir kitur? Matyt todėl, kad Lietuva, jų žodžiais – Lenkijos pakraštys („kresy“) ir ji lengviausiai pasiduoda spaudimui. Todėl dėl jos – lenkų bene garsiausi verksmai, nors čia lenkų padėtis geriausia pasaulyje už Lenkijos ribų. Lenkiškomis raidėmis aktyviai

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

W, CZ, SZ,
Ł, Ń, Ś, Ż

Lenkiškų raidžių pavyzdžiai

rūpinosi Lietuvos Respublikos Ministro pirmininko padėjėjai T. Andžejevskis, Č. Okinčicas, Užsienio reikalų viceministras J. Neverovičius, „Mažeikių naftos“ atstovas spaudai J. Komaras (ši įmonė turi galimybę šelpiti jai palankias organizacijas ir asmenis), per 1000 Vilniaus rajono ir miesto, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių rajonų savivaldybių valdininkų.

Po lenkiškų raidžių reikalaujama lenkiškų gatvių užrašų, sulenkintų vietovardžių,

„vietinės lenkų kalbos statuso“, pamaldų lenkų kalba Vilniaus katedroje, teritorinės autonomijos ir prijungimo prie Lenkijos. Šie reikalavimai išdėstyti dar 1990 m. gruodžio 1 d. Lenkų frakcijos Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje pareiškime: „Lenkai Rytuose – tai daugiausia tie žmonės ir jų vaikai, kas turi teisę į Lenkijos Respublikos pilietybę, nes Lenkijos pilietybės niekada neatsisakė ir niekas neturėjo teisės jos iš jų atimti [...] Ko

Nukelta į 8 p.

Lietuva – Lenkija: strateginiai partneriai

Strateginis partneris, gal tiesiog kaimynas

Gediminas Paviržis

Perskaičiau 2009 m. sausio 24 d. Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ Nr. 2 (668) publikaciją „Apie lenkų švietimo Lietuvoje problemas“ (Lenkijos Respublikos Seimo komisijų biuro biuletenio Nr. 1553/VI kad. santrauka ISSN 1230-7289) ir Lietuvos Respublikos Seimo nario G. Songailos pareikštą poziciją „Ar Lenkija tikrai yra strateginė Lietuvos partnerė?“. Panorau išsakyti savo nuomonę.

Kad strateginis partneris Lietuvai – Lenkija, įkalta mūsų sąmonėn, nes kaskart tai girdime valdžios vyrų pasisakymuose, jei tik kalbama apie mums svarbius strateginius ekonominius klausimus: elektros tiltą į Vakarus, VIA Baltica magistralę, Europinio geležinkelio tiesimą, Mažeikių naftos perdirbimo įmonės tolesnę veiklą. Nieko nebūtų nuostabaus: esame Europos Sąjungos, NATO nariai, mus sieja sena istorija, juntame rytinio

kaimyno ekonominę politiką, tad bendrai ieškome kelių tapti mažiau nuo tos politikos priklausomais. Tai mums labai svarbu.

Tačiau nereikia būti jokių politiku, kad nepamatytum mūsų visų iki šiol buvusių valdžioje partijų ir valstybės vadovų pataikavimo, nepilnavertiškumo, nesugebėjimo bent išsiaiškinti tikslus, kokių laikosi taip vadinamas strateginis partneris. Juk jau virš 15 metų deramasi, guodžiamasi, net didžiuojamasi, kad va jau bus elektros tiltas, nors dabar tai jau siejama su planuojamos AE (gal po dešimt metų) tiektais Lenkijai energijos pajėgumais. Juokingai graudu, kad ligi šiol nesprendžiamas aplinkkelio apie Augustavą tiesimas, dėl ko mes, jau seniai nutiesę savoje teritorijoje VIA Baltica trasą, kaimyninėje valstybėje, dėl prastų saugiam eismui sąlygų, laužome automobilius, žalojame ir savų piliečių sveikatą. Jau 19 metų mums reikia europinių vėžių geležinkelio, dėl ko, matyt, didesnė dalis – mūsų pačių problema, tačiau niekas dorai nepaaiškina, kas dėl to kaltas, kada jis bus nutiestas. Vien girdime besikartojančius pažadus, o jau kalbame ne tik apie likusią Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos akcijų dalies

Nukelta į 6 p.

Kalbėtis, klausytis, išgirsti

Marytė KONTRIMAITĖ,

Lietuvos žurnalistų draugijos valdybos pirmininkė

S. Lozaraičio premijos įteikimo kun. Julijui Sasnauskui dalyviai. Iš kairės: G. Petrošienė, J. Sasnauskas, A. Seikalis, N. Baužytė, K. Požera, K. Starkavičius, N. Kontrimaitė

Lietuvoje dabar būtent šito labiausiai trūksta. Žmonės apnikti nerimo, išijautę į savo rūpesčius, esamas ar numanomas bėdas, visa informacinė erdvė pilna blogų žinių ir pranašysčių – bus blogiau, bus dar blogiau.

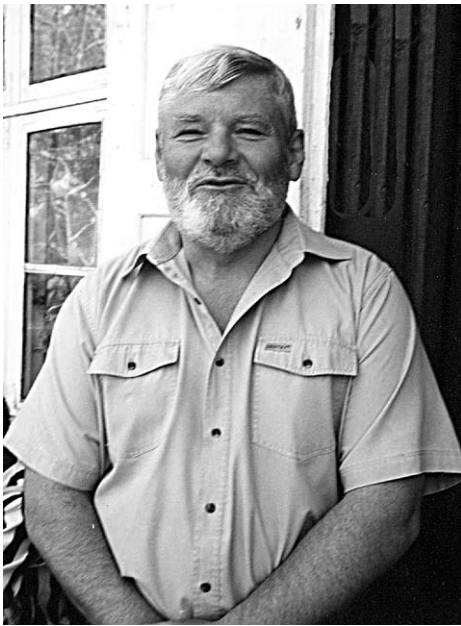
Ivairaus rango visuomenės atstovai elgiasi, kaip jiems atrodo geriau – pagal

savo būdą, išmanymą ir egoizmo laipsnį. Vieni bando kažką nuveikti visų labui, nors nėra nei aiškaus padėties įvertinimo, nei patikimų prognozių, nuolat ištinka negerai netikėtumai, atsiveria naujos spragos valstybės finansuose, pasimato lyg ir gerų sprendimų bjaurūs pašaliniai efektai, lyg

Nukelta į 5 p.

Mažoji Lietuva

Juodkrantės spalvos

Kęstutis MILKERAITIS, Vilnius*Kęstutis Milkeraitis*

Daugelio žvilgsniai krypsta į Kuršių nerijos nacionalinį parką. Ir į Aplinkos ministeriją su jos ministrais. Be abejo, ir į įstatymus konstruojantį Seimą. Gal šia proga sekdami Giunterio Graso (Gunter Grass) mintimi pabandykime, kad ir krabo žingsneliu, grįžti prie išvartų žmonių temos.

Kažkaip dažnai susimąstau: kas lemia visos tautos užmaršumą? Juk net per mokyklos polemikas apie baltiškojo epo likimą jaudindavomės visi. Savuosius epus turi germanai, turi finai, turi galai, net tokios klajoklių gentys kaip kirgizai, o mes, daugybės tūkstančių dainų paveldėtojai, jį pamiršome ar pametėme. Kodėl taip įvyko? Mokytojai teigė, kad taip galėjo atsitikti dviejų šimtmečių ilgumo kare su ordinu, senųjų tikėjimų krivių ir vaidilų persekiojimo laikais, kitų istorinių sukrėtimų ir savosios kalbos negerbimo metais.

Gal ir taip. Juk giesmes apie protėvių darbus kūrė vaidilos, o žodinę tautos kūrybą iš kartos į kartą perduodavo motinos kartu su pirmaisiais gimtosios kalbos žodžiais: prie audimo staklių ir drobės saulėje balinant. O kad ir motinos užmirštų vaidilų ir savo kurtas giesmes, turi jų likimuose nutikti kažkas tokio, tolygaus Tėvynės praradimui. Nuolat tokio praradimo nuojauta lydėjo tėvų kartą, nors ne visi ir tada nuo jos buvo atskirti. Ir štai, kai, atrodytų, atsirado galimybių, kad Tėvynė sugrįžtų visiems ir į visų širdis, peripetijose dėl pilietybės įstatymo paaiškėjo: posovietinis elitas yra pajėgus (ir labai vieningas) ir toliau atiminėti Tėvynę iš bet ko, jei tik to panorės.

Teisė į Tėvynę yra viena iš fundamentaliausių žmogaus teisių, sakyti idealistai Bet, jei Maironio žodžius perfrazuosime taikydami idealistams, jų nebeprikelia Tėvynė.

Tačiau yra ir kitas požiūris: net ir ten, kur, atrodo, nieko nebeliko, lieka Klaso pelenai. Ar galima juos susemti? Lietuvių literatūros ir istorijos mokslų dirvose yra nemažai arėjų, kurie skambius mokslo daktarų ir profesorių vardus gavo tyrinėdami Prūsų Lietuvą. Atrodytų, nesame nežiniukai; tad ko reikia, ištaisykime skaudžiausius savo paklydimus. Tačiau į gimtinę grįžęs šviesos atminties geografas ir didelis mūsų pajūrio mylėtojas Povilas A. Mažeika vaikystės dienų Vidutaičiuose (tebesančiuose anapus Piktupėnų ir jo nebeatpažintuose) kaip ir visoje Mažajoje Lietuvoje realybę rado, kaip jis sakė, skendinčią toje pačioje juodumoje, kaip matė esant nacių ar numanė buvus bolševikų valdymo metais.

„Lietuviai taip ir nesuprato mažlietuvių - ir tarpukariu, ir dabar“, - liūdnei konstatavo šis jūrininkas, geografas ir rašytojas, geriausias gyvenimo metus priverstas atiduoti Meksikos įlankos ir Didžiojo vandenyno pakrantėms. Lietuvininkų susijęme Pjauluose šalia Drevernos pastarąją liepą vis į Tėviškę, vis pas paskutiniuosius išlikusius gentainius iš Vokietijos atskubantis Martynas Tydekas, kalbėdamas apie pamarėnų lemtį, tarsi Mažeikai paantrino: „Yra menkai tų, kurie žino, dar menkiau tų, kurie nori žinoti...“

Turiu specifinę proga panagrinėti užmaršties ir nejautrumo temą. Daugelio žvilgsniai šiandien nukrypo į vadinamąjį Kuršių nerijos nacionalinį parką. Ir į Aplinkos ministeriją su jos ministrais. Ir į valstybingumo turinį. Be abejo, ir į įstatymus konstruojantį Seimą.

Gal šia proga sekdami Giunterio Grasso (Gunterio Graso) mintimi pabandykime, kad ir krabo žingsneliu, grįžti prie sunkios temos, prie išvartų žmonių temos. Kartu kodėl sakoma neišsakoma, kaip meluojama ir klastojama, kai kalbama apie Lietuvos pamario kraštą ir žmones, kurių nepalietė atgimimas. Arba kas nenori girdėti, kad pradingo ir kažkodėl nesugrįžta į savo namus ta mums nuo ankstyviausiųjų skaitinių šviesą skleidusi Mažoji Lietuva.

Apie Dievo vaikus kuršius

Pirmiausia pasakysiu - šiandieną kuršiai nėra Lietuvos aktualija, kaip ir kitų baltų grupių žmonės. Nes kaip tokie (jau daugybę metų nuo tada, kai nutilo kalbos apie tautinį atgimimą) žmonės su savo bėdomis Lietuvos aktualija apskritai nebūna. Tuo labiau, jei kalbėsime apie ant dviejų rankų pirštų suskaičiuojamus pajūrio ar nerijos kuršius.

Šiandienėje Lietuvoje viskas yra politikavimai. Teisingiau, siekiai, slypintys už tų politikavimų.

Negeri politikavimai (pokomunistų užsakomi politikavimai tik negerovėmis ir tekvepia) yra grynai materialistiniai. Nebaudžiamumo, testinumo pobūdį įgavo nesibaigiantys turto grobimų skandalai, pridengiami tuščiažodžiais parlamente, teismuose ar ministerijose. Todėl šiandienos mass media aktualija Lietuvos užmaryje - visai ne kuršiai, kurių dažniausiai net prisiminti nenorima (pvz., latviai yra priėmę specialius lyvių apsaugos įstatymus), o Kuršių nerijos nacionalinio parko administratorė. Ji, kaip ta ano prietaro moteris su nasčiais, kažkam bus perėjusi kelią. Ją puldinėjant išgudrinta nukreipinėti dėmesį nuo tikrųjų užmačių užmaryje, smėlynuose, kur Dievas iki kuršių nieko ir nebuvo apgyvendinęs. Pats kampelis, jiems dar ten gyvenant, buvo tinkamas tik vargeliams vargti.

Nors dabar jis... bet apie viską iš eilės.

Iš pradžių pamėginkime paklajoti po praėjusius laikmečius. Vokiečių žurnalistas Otto Glagau, po Prūsų Lietuvą keliaęs XIX šimtmečio viduryje, yra nurodęs, kad pradedant nuo Pilkopos pietinė Kuršių nerijos dalis administruota iš Žuvininkų (Fišhauzeno) Semboje, o šiaurinė - nuo Nidos valdyta Klaipėdos apskrities landrato. Ir kad tokia padala nebuvo atsitiktinė ar dirbtinė, o išvesta atsižvelgiant į gyventojų kalbą: „Mat nuo Juodkrantės iki Nidos dar kalbama latviškai, o toliau nuo Pilkopos - tik vokiškai“. Mes (po sovietijos subyrėjimo taip ir neatsirado sąžiningų Prūsijos/Mažosios Lietuvos istorijai skirtų darbų)

žinodami, kad paskutinis prūsiškai kalbėjęs senelis mirė būtent pietinėje nerijoje, galime kelti prielaidą, kad dar prieš vokiečių kalbos atėjimą į pusiasalį Pilkopa ir Nida buvo dviejų baltų jūrinių genčių - sembų ir kuršių - teritorinis pasienis. Sembai garsėjo humaniškumu vandenyse nelaimės ištiktiesiems. Matyt, nuolat bendravo su vikingais. Tuo tarpu kuršiai, tų pačių danų teigimu, patys buvo velnių priešveitę. Tad švaistėsi po Baltiją. Iš kur? Iš ilgos pakrantės nuo lyvių iki prūsų. Reikia manyti, iš Kuršmarių taip pat.

Otto Glagau aprašomuoju laikotarpiu apie marių rytinės pakrantės jau sumažlietuvejusius kuršius dar sklido pasakojimai apie juos, kaip apie nenuolankius bei savigarbos nepraradusius.

Būtų galima pakalbėti ir apie kuršių indėlį lietuvių, mažlietuvių ir latvių tapatumui. Gal tik pastaruoju dešimtmečiu dažniau kalbama, kad tie, kur išsididžiai save vadina žemaičiais, bent jau etnografinės teritorijos šiaurvakariniame pakraštyje (istoriškai pietiniame Kurše), turėtų būti vadinami kuršžemaičiais. Taip ramiai anuomet susiliejo genčių dalis ten, kur svetimšalių kardas privertė vienytis į valstybę, kad galėtų laimėti ne vien Durbės mūši. Nenustebčiau, jei būtent iš tokių kuršžemaičių ir buvo kilusi Kęstučio žmona ir Vytauto motina Birutė, kurios tėviškėje Lietuvos valstybė atsirėmė į Baltijos jūrą.

Kas gi atsitiko su Lietuvos kuršiais XX amžiuje

Kai po ano šimtmečio dvidešimt trečiųjų metų įvykių santarvininkų sprendimu mažlietuviškas Klaipėdos kraštas atiteko Lietuvai, nerija vėl, tik jau tarp valstybių, padalyta pagal senąją, Prūsiose naudotą administracinę ribą. Šitaip nerijos kuršininkai/kopininkai - jie taip vadinti pagal lietuvininkų kalbinę tradiciją - tapo Lietuvos Respublikos gyventojais. Gavo Lietuvos Respublikos pasus, kurie buvo kiek kitokie nei visos Lietuvos piliečių - su Klaipėdos krašto gyventojų požymiu. Kaip jie laikėsi tais laikais? Bet kokie revoliuciniai pertvarkymai sukelia vienokias ar kitokias visuomenės grupių reakcijas. Kopininkai dvidešimtojo amžiaus pradžioje vertėsi ne vien žvejyba, bet jau ir vasarotojų paslaugomis. Dailininkai, Karaliaučiaus ir Klaipėdos miestelėnai, iš anksčiau įvertinę nerijos gamtos unikalumą, buvo tapę jų klientais. Žvejybinės produkcijos rinka buvo ne vien šiaurinio, bet ir pietinio marių pakraščio miestai. Nerijos suskaldymas, marių suskaldymas ir tada (kaip ir dabar) egzistuoja kaip nenatūralus politinės realybės padarinys. Todėl kopininkai ir visi Klaipėdos krašto gyventojai įvairiai vertino Lietuvos valstybės atėjimą.

Pamenu, kad, kai devyniasdešimtaisiais Klaipėdoje pasirodė senieji klaipėdiečiai (daugelis išties nebejauni), jie vis ieškojo. Ko? „Ano oro, ano kvapo, - sakė viena moteris. - Prieškarinis miestas nuo Dangės žiočių kvepėjo žuvimi ir petražolėmis“.

Mažlietuvių dvasios žinovas Martynas Ansysas savo knygoje „Kova dėl Klaipėdos“, rašydamas apie lietuviškosios administracijos rengtas žvejų burlaivių regatas, paantrino Otto Glagau pastaboms - šiaurinės nerijos dalies kaimelių žvejai ir XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje namuose toliau kalbėjo kuršišškai, bažnyčiose meldėsi iš mažlietuviškų maldaknygių, o valdiškose įstaigose buvo linkę susikalbėti vokiškai. Karinei tarnybai vokiečių valdžia juos imdavo tik į karinį laivyną. Ar jais pasekė lietuviškoji, neaišku, nes tų laivų

būta ne per daugiausia ir siekta prie jūros pratinti kažkada nuo jos atskirtuosius. Apie savo tautinę priklausomybę kopininkai anuomet, atrodo, nekalbėjo, nes jiems tai buvo dar didesnė bėda negu kai kuriems mažlietuviams. Jų darbo ir tautiniai drabužiai (ypač moterų) buvo išlaikę baltas ir juodas spalvas, balto kopų smėlio ir juodų šešėlių spalvas. Gražiuosius namelius dažė mažiausiai trimis spalvomis: balta, mėlyna bei ta, kuri yra Visvaldžio vėliavose. Praėjusio šimtmečio pradžioje dažikliai jau buvo labai kokybiškos vokiškos pramonės gaminiai, bet yra duomenų, kad iki tol žvejai dažus gaminosi iš mariose renkamo baltalo ir mėlio, maišydami juos su žuvų taukais. Prisimenant, kad sunaikinus nerijos miškus keliaujantis smėlis ir vargas kopininkus dažnokai paversdavo nomadais, kur slypi tos traukos medinių namų ir burvalčių puošybai ištakos? Ta puošyba panaši, bet kartu ir kitokia nei žemyninės marių pakrantės lietuvininkų puošyba - per anuos ėjo didieji sielių medienos iš viso Nemuno upyno keliai. Visai ne kopininkas, visai ne žvejas, o kintiškis laukininkas man kadaise porino: jei nori kopininką suprasti, nors minutėlei turi tapti juo pačiu. Tam turi sėsti į bradinę ar šienvežę burvaltę ir atsidurti mariose prieš bet kurią iš nerijos gyvenviečių visiškame vasaros štylyje. Kai dangus be debesėlio, kai marios be bangelės ir pasaulis tampa didžiuliu skaidriu veidrodžiu, brangiu veidrodžiu iš vienos pusės aprėmintu Kintų mišku, o iš kitos Negyvųjų kopų linija - tų kopų papėdėje spalvingieji nameliai savo žydrumu atrodytų tokie ranka pasiekiami, tokie mieli, nors tavo burė supliuškus, nors dar nežinia, kada tu į juos parsigausi. Ir jei sugebėsi pajusti, ką jautė žvelgdamas į marių veidrodį, į savo spalvinguosius namelius bet kuris nerijos žvejas, suprasi ir jų spalvų pasirinkimą - kodėl jos tokios, o ne kitokios. Taip pat kokia trapiai maža ir tuo ypač brangi jiems buvo jų Tėvynė.

Kokia buvo tų nerijos žmonių kalba? Pagal Petrą Jakštą, už kuršininkų kalbos mokslinį atradimą turėtume būti dėkingi Karaliaučiaus universiteto prof. Adalbertui Bezzenbergeriui (Adalbertui Becenbergeriui) ir prieš jį rašiusiam M. Voelkelui. Bet ši kalbinė sala tapo sunaikinta jos slėpinių dar neįminus. Buvo ir toks negatyvus veiksnys: kai tatų pavasaryje latviai sukūrė savo valstybę, o lietuviai ją atkūrė tautiniu principu, iškilo įtampas, susijusios su sienos nustatymu. Prisiminkime: problemą arbitrinio principu ėmėsi spręsti Edinburgo universiteto prof. J. Simpsonas.

Bet, kai Simpsonas žingsniavo lietuvių ir latvių kalbų paribiu (ar neturėtume jam ten pastatyti paminklo?), kuršišškai kalbantys dar kompaktiškai gyveno ne tik apie Šventąją, bet ir tarpšnyje nuo Nemirsetos iki Klaipėdos. Šioje atkarpoje buvo keletas jau daugiau ar mažiau sumažlietuvejusių jų kaimų. Jų viduryje išilgai jūros kranto tįsojo Karkelbekė - į jūrą žvelgęs galbūt didžiausias žvejų ir laukininkų sodžius visoje baltų pakrantėje.

Ano amžiaus pradžios ideologai priešinosi imperinės Vokietijos vykdytai germanizacijai. Ir jiems užkliuvo kaimo pavadinimo galūnės, kaip jie manė, vokiškumas. Todėl kaimą pervadino į Karklininkus, neatkreipę dėmesio, kad vikingai, brazdėdami savo laivais sūriosiomis jūromis, ieškodavo gėlo vandens upelių, iš kurių ne tik vandenį sėmė, bet ten dažnai ir kurdavosi. Ir taip vietovardžiuose analogų mūsiškajam su „beke“ galūnėse atsirado ne tik Britanijos ir Airijos salų pakrantėse, bet ir visur, kur jie apsilankydavo. Ir pagal šią galūnę, randamą vietovardžiuose, dabar dažnai sprendžiama, kad tai yra vikingų epochos paveldas.

Tėsinys kitame numeryje

Mažoji Lietuva

Istorinio paveldo reikšmė administraciniame – teritoriniame suskirstyme

Dr. doc. Martynas PURVINAS,Kauno technologijos universitetoArchitektūros ir statybos institutas

Danos Buinickaitės nuotr.

Marija ir Martynas Purvinai

Sudėtingame pasaulyje esama daugybės momentų, kurių beveik neįmanoma objektyvuoti, išreikšti kokiais racionaliais ir elementariais rodikliais, nors tie momentai gali reikšmingai veikti visuomenės raidą. Vienas iš tokių momentų – istorinis paveldas, egzistuojantis ne vien kaip išlikusių materialinių objektų visuma, kaip dokumentuose ir kitur užfiksuotų žinių visuma, bet ir kaip žmonių kolektyvinės sąmonės, savimonės ir kt. dalis.

Istorinio paveldo sąvoka apima labai skirtingus dalykus, turi skirtingą potencialią reikšmę dabartiniams procesams (tarp jų ir galimam labiau pagrįstam Lietuvos administraciniam – teritoriniam suskirstymui).

Pavyzdžiui, šiandien tik nedidelis būrelis specialistų tiksliau žino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos buvusių administracinių – teritorinių padalinių (pavyzdžiui, Vilniaus ar Trakų vaivadijų) ribas. Šios istorinės ribos faktiškai neegzistuoja dabartinių Lietuvos gyventojų sąmonėje, neviečia kaip koks reikšmingas ir aktualus visuomenei momentas.

Taip pat galima apibūdinti ir carinės Rusijos valdymo laikais suformuotų Vilniaus ar Kauno gubernijų ribas – dabar turbūt niekas iš eilinių žmonių nelaiko savęs kurios nors gubernijos gyventojų, mažai kas težino jų anuometines ribas.

Faktiškai be pėdsakų išnyko ir prieškarinės Lietuvos Respublikos administracinių – teritorinių vienetų (tuometinių apskričių) ribos. Jas dar prisimena tik vyresnių kartų žmonės, tačiau dabartinių gyventojų absoliučiai daugumai jos neegzistuoja – matyt, niekas savęs nebepatrina su praeityje buvusiomis apskritymis.

LDK, carinės Rusijos bei prieškarinės Lietuvos Respublikos administracinio – teritorinio suskirstymo pėdsakų sunykimą lėmė drastiškos istorinės permainos, nušluodavusios buvusios santvarkos pėdsakus. Kita vertus, anuometinių administracinių – teritorinių vienetų ribų sunykimą lėmė ir tų ribų pobūdis: savo laiku jos būdavo nustatomos krašto valdytojų nuožiūra, siekiant tik siauresnių tikslų (administravimo patogumo, centrinės valdžios interesų ir pan.). Tokios ribos (nesietos su gilesniais momentais, žmonių esminiais poreikiais ir kt.) negalėjo būti ilgaamžės ir išnykdavo keičiantis santvarkai.

Tačiau egzistuoja ir gilesni dalykai – visuomenėje sąmonėje daug giliau užsifiksuojantys teritorinės sąsądkos elementai, kurių negali iširti einamieji istoriniai įvykiai ar vidutinio masto perversmai.

Pavyzdžiui, 1793 m. Prancūzijoje vadovaujantis Apšvietos amžiaus racionalistinėmis nuostatomis ir Didžiosios prancūzų revoliucijos pradžioje įsigalėjusiomis „naujojo pasaulio“ konstravimo nuostatomis buvo iš pagrindų pertvarkytas valstybės administracinis – teritorinis suskirstymas. Per šimtmečius susiklosčiusias istorines provincijas (nevienodo dydžio plotus) pakeitė smulkesni vienetai – panašaus dydžio departamentai, neretai formuoti iš skirtingų provincijų dalių. Ta mechanika administracinio – teritorinio suskirstymo sistema buvo patogi šalies valdytojams ir išliko iki mūsų dienų. Per du šimtmečius senosios provincijos buvo pasmerktos užmarščiui, daugybę kartų akcentuojant buvusio feodalinio susiskaidymo pragaištingumą, buvusių konfliktų tarp atskirų istorinių žemių ir pan. Tačiau būdinga, kad uolus „naujojo pasaulio“ tvėrimas bei vėlesnė ilgalaikė egzistencija naujoje santvarkoje taip ir nepajėgė iširti iš daugelio žmonių sąmonės, berods, dingusio istorinio

paveldo – senųjų krašto žemių. Tų senųjų žemių pavadinimai plačiai cirkuliuoja ir dabar, su jais tapatinasi nemaža dalis vietos gyventojų (daug kas laiko save, pavyzdžiui, senosios Overnės ar Provanso, o ne vėliau įkurto ir tebeegzistuojančio konkretaus departamento gyventojų). Antai, žinomas gėrimas reklamuojamas kaip Šampanės istorinė provincijos, o ne, pavyzdžiui, Marinos departamento produktas. Senųjų krašto žemių pavadinimų itin platus panaudojimas prancūziškiems regioniniams produktams įvardinti taip pat atspindi giluminius žmonių poreikius – jiems tie senieji pavadinimai tebėra aktualūs, kaip siejami su konkrečia regionine savimone, teritorine tapatybe ir pan.

Prancūzijos pavyzdys rodo, kad net valstybei uoliai likviduojant istorinio paveldo pėdsakus, tam tikri jo elementai išlieka savitame „pogrindyje“ – krašto gyventojų sąmonėje. Tad išmintingai valdžiai vertėtų ne kovoti su „praities atgyvenomis“, o jas įjungti į naują gyvenimą, panaudoti visuomenės labui.

Kokius svarbius istorinio paveldo elementus galima įžvelgti Lietuvoje?

Dar 1994 m. man teko tyrinėti Lietuvos tradicinės architektūros teritorinio išsidėstymo ypatybes. Toji architektūra (senieji pastatai, jų išsidėstymo būdai sodyboje ir pan.) svarbi ne vien pati savaime. Tas baras per daugelį šimtmečių buvo beveik neregulamentuojamas valdžios, todėl atspindi gan natūralius žmonių poreikius, jų vidines nuostatas, vietinės tapatybės bruožus. Krašto bei jo atskirų vietovių tradicinės architektūros pobūdį galima laikyti savotiško referendumo akivaizdžiais rezultatais: iš senųjų pastatų matosi, kaip norėjo gyventi vienos ar kitos vietovės žmonės (beveik nesaistant valdžios direktyvoms, tačiau veikiant tradicijoms ir kt.). Todėl tradicinės architektūros pastatų pobūdis buvo regioninės savimonės reikšmingas indikatorius – pagal pastatus bei jų išsidėstymą sodybose galima spresti, kurių tradicijų laikėsi tenyčščiai gyventojai, kuriam istoriniam – etnokultūriniam regionui jie save priskyrė.

Kaip parodė tyrimai, iki pat XX a. didžiųjų perversmų (kai ne tik pakisdavo santvarka, bet ir naujoji valdžia imdavo savo direktyvomis reguliuoti naujas statybas) Lietuvos kaimuose būdavo statomi daugiausiai atskiriems regionams būdingi pastatai: aukštaitiškos pirkios ir kluonai Aukštaitijoje, žemaitiškos trobos Žemaitijoje ir pan. Tai rodo, kad Lietuvos kaimas (kuriam praeityje gyveno absoliuti dauguma krašto gyventojų) labai ilgai išlaikė ketumare regioninę struktūrą: kaip saviti regionai pakankamai ryškiai skyrėsi Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija. Šalia jų kaip ryškiai specifinis etnokultūrinis regionas šliejosi Mažoji Lietuva.

Tos regioninės ypatybės nebuvo pastebimos dvarų sodybų pagrindiniuose objektuose: rūmuose bei parkuose. Didžiuosiuose dvaruose jie nuo seno būdavo gan kosmopolitški – kurti pagal Vidurio ar Vakarų Europos pavyzdžius.

Tačiau stambesnių dvarininkų sluoksniui priklausė ir tokioje kosmopolitinėje terpeje gyveno tik nedidelė dalis krašto gyventojų. Būdinga, kad smulkių dvarėlių rūmai dažniau būdavo panašūs į to regiono kaimietiškus (bet didesnius) gyvenamuosius namus, o daug dvarų, sodybų, ūkinių pastatų būdavo statomi tiesiog pagal regioninius kaimietiškus pavyzdžius.

Savo pobūdžiu išsiskyrė ir Lietuvos miestelių tradicinė architektūra, kur regioniniai bruožai (išskyrus gal Žemaitiją ir, be abejo, Mažąją Lietuvą) nebuvo raiškūs. Tą galima paaiškinti gyventojų sudėtimi (praeityje ten

daugiausiai gyveno kitataučiai prekybininkai, amatininkai ir kt.), vyravusiais verslais (prekyba ir amatai buvo daugiau kosmopolitiniai verslai, dažnai sieję tolimesnių kraštų žmones). Pažymėtina, kad ir miestelių gyventojai praeityje sudarė gan nedidelę krašto gyventojų dalį, todėl ir jų pastatai žymiau nelėmė bendro Lietuvos tradicinės architektūros pobūdžio.

Tie tyrimai parodė, kad labai ilgai (neabejotinai iki XX a. vidurio, pagmentiskai iki XX a. pabaigos) absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų išlaikė tradicinę regioninę savimone, save sutapatindami su Aukštaitija, Žemaitija ir t. t.

Pažymėtina, kad ilgesniems laikams bent žmonių sąmonėje neišliko praeityje svarbios, bet smulkios istorinės žemės (pavyzdžiui, Karšuva, Nalšia, Deltuva ir kt.). Gyvybingesni buvo stambieji dariniai (Žemaitija ir pan.). Galima spėti, kad tik didesniame plote su gausesniais gyventojais galėjo susiklostyti reikšmingesni etnokultūriniai ir kt. savitumai, turėję galimybių išlikti ilgiau, atsispiriant įvairiausioms istorinėms negandoms.

Reikšmingu dėsningumu galima laikyti tai, kad ir gretimose Latvijoje ilgam užsiliko tik keli stambesni istoriniai regionai (Kurzemė, Latgala ir kt.), savo dydžių panašūs į Lietuvos etnokultūrinius regionus (Žemaitiją, Dzūkiją ir kt.). Matyt, tai atspindi fundamentalius tradicinės šių kraštų visuomenės raidos dėsningumus. Jie rodo, kad net ir nedidelėje šalyje negalėjo nugalėti unifikačinės tendencijos: per šimtmečius Lietuvoje klostėsi ne viena vienintelė bendra erdvė su vieningomis tradicijomis ir pan., o bent keli jos padaliniai. Kita vertus, iš daugelio buvusių istorinių vienetų galop išlikdavo keli stambesnieji, jungdavę etnokultūrinius bei istorinius bruožus. Turėtume pripažinti, kad Žemaitija, Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija bei Mažoji Lietuva kaip etnokultūriniai regionai išliko neatsitiktinai, kad būtent tokia penkianarė teritorinė sandara atspindi esminius krašto gyventojų poreikius.

Būtent šie etnokultūriniai regionai (kurių ištakos siekia dar atskirų baltų genčių laikmetį) Lietuvos gyventojams buvo reikšminga istorinio paveldo dalis, aktualesnės už greičiau pamirštas neiilgaamžės ir gan dirbtinų praities administracinių – teritorinių vienetų ribas.

Būtų tikslinga ir ateityje Lietuvoje suformuoti penketą regionų, bent apytikriai panašių į senosius etnokultūrinius – istorinius regionus. Šiuos regionus būtų tikslinga vadinti nuo senovės įprastais vardais (Žemaitija, Aukštaitija ir pan.), kaip kad pasielgtą, pavyzdžiui, Latvijoje.

Oponentai dažnai suabsoliutina regionų ribų problemą – esą paisant istorinio paveldo lyg reikėtų smulkmeniškai atkūrinėti, pavyzdžiui, Žemaičių seniūnijos buvusias ribas ar pan. Tačiau reikšmingesnė yra kolektyvinė žmonių sąmonėje užsifiksavusi intuityvi nuojauta apie plotus, teritorijas (pavyzdžiui, Žemaitija esanti Lietuvos vakarinėje dalyje ir pan.), nei apie kažkokias girtas ir tiksliai ribas. Primintina, kad istorinių – etnokultūrinių regionų (pradedant nuo senųjų genčių valdų) ribos dažniausiai būdavo gan apytikrės ir lanksčios (neretai laikui bėgant judėdavusios viena ar kita linkme).

Laisviau traktuojant tradicinių regionų plotus, svarbu būtų išlaikyti jų simbolinę reikšmę, taip atliepiant ir giluminiams krašto žmonių poreikiams, nebeprieštaraujant ilgai amžei intuityviai regioninei savimonei.

Pagal pranešimą konferencijoje „Ar nereikia keisti administracinio – teritorinio suskirstymo Lietuvoje?“

Pagal senus pavyzdžius naujai pastatytas gyvenamasis namas Minijos (Mingės) kaime, Šilutės r. Čia buvo vykusiai išsaugoti tradicinio šiam kaimui pastato svarbiausi bruožai: pastato bei jo dalių proporcijos, tradicinių statybinių medžiagų išpūdis, pakankamai saikingos detalės (neperkrauta puošyba ir pan.). Martyno Purvino nuotr. (2008 m. liepos mėn.)

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2009 metais

2009 m. vasaris

1769 II 8 Encūnuose (Stalupėnų aps.) mirė Jurgis Adomas **Meisneris**, giesmių eiliuotojas. Nebaigęs studijų Karaliaučiaus universitete, mokytojavo, kunigavo. Tikrino H. Lysiaus katekizmo vertimą.

Gimė 1692 IX 15 Šereiklaukyje (Tilžės aps.) (*MLE, 3, p. 49-50).

1929 II 13 Kilpinių kaime (Šilalės parapijoje) gimė buvęs Ziono lietuvių liuteronų bažnyčios kunigas Jonas **Juozupaitis**.

Mirė 2008 VIII 25 Orland Park (Ilinojaus valstijoje, JAV) (*MLE, 1, 667).

1894 II 19 Drukiuose mirė Rudolfas Andrius **Cipelis**, 1849 m. Klaipėdoje ėjusio laikraščio „Lietuvininkų prietelis“ redaktorius, religinės literatūros vertėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo, vėliau gyveno savo ūkyje Drukiuose (prie Priekulės).

Gimė 1813 XI 30 Kalnininkuose (Pakalnės aps.).

1669 II 20 Ragainėje gimė Fridrichas Kristupas **Rabė**, giesmių eiliuotojas. Baigęs Karaliaučiaus universitetą kunigavo. Tikrino H. Lysiaus katekizmo vertimą.

Mirė 1720 IV 23 Narkyčiuose (Isruties aps.) (*MLE, 3, 817).

1909 II 21 pašventinta dabartinė raudonų plytų **Vanagų** ev. liut. bažnyčia, kurios kertinis akmuo padėtas 1907 VIII 20 d. Parapija įsteigta 1905 m.

1944 II 21 Kaune gimė Arthur **Hermann**, Maž. Lietuvos kultūros istorikas, bibliotekininkas. 1958 su tėvais persikėlė į Vokietiją. Baigęs Müncheno universitetą, nuo 1971 m. dirba bibliotekininku Heidelbergo universiteto bibliotekoje. Nuo 1993 m. su kitais leidžia „Annberger Annalen“, skirtą lietuvių-vokiečių santykiams tirti. Parašė knygų ir daug straipsnių apie liuteronų bažnyčią Didž. Ir Maž. Lietuvoje, lietuvininkų ir vokiečių kultūrą, jų sąsajas, istoriją (*MLE, 1, 564).

1899 II 23 Balandžiuose (Ragainės aps.) gimė Vilius **Bajoraitis**, **Bajoras**, lietuviškų chorų dirigentas, kompozitorius, pedagogas, Klaipėdoje vadovavo „Aidos“ chorui.

Mirė 1979 VIII 23 Mellėje (VFR) (*MLE, 1, 114).

1919 II 24 Leipce mirė Francas **Oskaras Tecneris**, vokiečių etnografas, K. Donelaičio archyvo tyrinėtojas. Su žmona išvertė į vokiečių kalbą 70 lietuviškų dainų (1897).

Gimė 1863 III 22 Verdau (Saksonija).

1969 II 24 Veinheime (Vokietija) mirė Erdmonas **Simonaitis**, visuomenės veikėjas, Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininkas (1923 ir 1926), Klaipėdos aps. viršininkas (1930-1937), nacių kalintas konclageriuose. Palaikai 1991 m. perlaidoti Klaipėdos Lėbartų kapinėse.

Gimė 1888 X 30 Spečiuose (Tilžės aps.).

1889 II 26 Gardine gimė Pavelas **Kušneris**, etnografas, nagrinėjęs Mažosios Lietuvos etninę istoriją.

Mirė 1968 III 14 Maskvoje (*MLE, 2, 417-418).

1904 II 27 misionieriaus Kristupo Lokio pastangomis Klaipėdoje įsteigta lietuvių evangelikų kultūros, švietimo ir labdaros draugija „**Sandora**“.

Tęsinys kitame numeryje

*Mažosios Lietuvos enciklopedija (MLE, 2000, 1 t.; MLE, 2003, 2 t.; MLE, 2006, 3 t.)

Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ

Iš evangelikų reformatų istorijos

Biržų krašto evangelikai reformatai 1918-1940 m.

Kornelijus ŠIŠLA, Vilnius*Tėsinys. Pradžia Nr. 2*

Po metų prieglaudoje jau gyveno 12 asmenų, 1931 metais - 14, 1933 m. jau - 19 pavargėlių. 1920 metų Sinodas nutarė prašyti grafo Alfredo Jono Tiškevičiaus, kad pastarasis skirtų žemės Biržuose reformatų kapinių praplėtimui. Kitais metais vykęs Sinodas, įpareigojo kuratorių Petrą Variakojį gauti iš Astravo dvaro administracijos žadėtąją žemę.

Norėdamas pagelbėti besimokančiai jaunuomenei, 1921 metų Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios Sinodas nutarė įrengti mokinių bendrabutį prie Apaščios upės esančioje antrojoje Biržų klebonijoje ir sudaryti stipendiją bei pašalpų fondą. Po metų vykusiame Sinode, buvo išrinktas bendrabučiu steigti ir vesti globos komitetas, kurį sudarė: J. Mikelėnas, M. Nastopka, H. Jakubėnienė, E. Nastopkienė, O. Mikulėnienė. Komitetas turėjo teisę savo nuožiūra į komitetą priimti naujus narius. Pagal 1923 metų Sinodo memorialus, matyti, kad bendrabutis jau veikė. Komitetas Sinodui padarė pranešimą apie bendrabučio padėtį per pirmuosius jo gyvavimo metus. Nebuvo pastebėta neigiamų dorovės ir sveikatos apsiraiškimų mokinių gyvenime, bet tvarkos pagerinimui, Sinodas nutarė pavesti mokinių bendrabučio tvarkymu rūpintis Kolegijai. Į bendrabutį nutarta priimti tik berniukus iki 15 metų amžiaus. Be to, Sinodas įsteigė keturias stipendijas po 250 Lt metams kiekvienam. Bendrabutis veikė iki 1928 m. Tais metais vykęs Sinodas nutarė bendrabutį uždaryti, kaip nebereikalingą. Taip pat, Sinodas pavedė Kolegijai tinkamai išnaudoti buvusias bendrabučio patalpas. Nuo 1930 m., buvusiam mokinių bendrabučio pastate, apsigyveno diakonas Vytautas Kurnatauskas. Jam paskirti du kambariai antrame aukšte.

Sinodas, matydamas reikalą turėti Lietuvoje evangelikų reformatų gimnaziją, 1927 m. Sinode nusprendė ją steigti Kaune arba Biržuose. Į šią komisiją įėjo Petras Variakojis, Jonas Yčas, Hypatija - Julija Yčienė, kun. Povilas Jakubėnas, Gabrielius Macys ir kun. Konstantinas Kurnatauskas. Tačiau ši graži iniciatyva iki pat sovietinės okupacijos nebuvo įgyvendinta.

1927 m. liepos 28 d. Biržų evangelikų reformatų bažnyčią aplankė Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona. Valstybės vadovas buvo sutiktas iškilmingai. Visa Reformatų gatvė buvo išpuošta vėliavomis ir vainikais. Prie bažnyčios vartų A. Smetoną pasitiko Kolegijos nariai, Biržų parapijos taryba ir valdyba. Kolegijos Prezidentas Jokūbas Mikelėnas pasakė trumpą pasveikinimo kalbą. Toliau, prie šventoriaus vartų, Prezidentą pasitiko superintendentas, kunigas Povilas Jakubėnas su dviem kunigais. Jis visų reformatų vardu pasveikino Valstybės vadovą ir pagiedojo dvi giesmes.

1932 metais Biržuose neapsieita be tarpkonfesinių incidentų su kata-

likais. Atidarant naujai pastatytą Biržų gimnaziją, buvo pakviestas generalinis superintendentas kun. Povilas Jakubėnas jos pašventinti. Nuvykus jam į vietą, gimnazijos direktorius pranešė Švietimo Ministerijos vardu, kad šventinimo nebus, kadangi neatvyko Romos katalikų dvasininkas. Tokį direktoriaus poelgį su kun. P. Jakubėnu Sinodas palaikė nesuderinamą su Konstitucija bei evangelikų reformatų įžeidimu. Sinodas nutarė siųsti Vyriausybei savo apgailėstąją dėl tokio direktoriaus - kataliko neetiško poelgio reformatų atžvilgiu.

Biržuose nuo 1929 m. veikė Lietuvos evangelikų moterų sąjunga, o nuo 1931 m. Lietuvos evangelikų reformatų jaunimo d-ja „Radvila“, vedina jauno kunigo Aleksandro Balčiausko. Šios abi iniciatyvos organizacijos labai pagyvino visą to krašto gyvenimą. Joms plačiau aptarti reikėtų atskiro straipsnio.

Lietuvos evangelikų moterų sąjunga - vienintelė tokia moterų organizacija, veikusi Nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčioje 1929-1940 m. Šios sąjungos veikla buvo įvairi. Ji rengė paskaitas ir vakarus, rūpinosi vaikų auklėjimu, steigė mokinių bendrabučius, vaikų aikštes, darželius, užsiėmė labdara, ligonių ir senelių priežiūra. Per Kalėdas vaikams buvo ruošiamos eglutės, vasarą organizuojamos šventės vaikams, pavargėlių prieglaudai aukojami drabužiai. Per Sinodus rengiami specialūs renginiai, loterijos, buvo kviečiami paskaitininkai. Sąjungos skyriai veikė Biržuose, Papilyje ir Nemunėlio Radviliškyje. Sąjungos veikloje daugiausiai reikėsi jos iniciatorė, kunigo Jono Šepečio žmona Klara Šepetienė.

Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios gyvenimą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu pagyvino 1931 m. kun. Aleksandro Balčiausko iniciatyva Biržuose įsteigta Lietuvos evangelikų jaunimo draugija „Radvila“. Draugija steigė sekmadienines mokyklas, viešas skaityklas, rengė kilnojamus knygynėlius, ruošė paskaitas auklėjimosi, religijos, dorovės, protestantų pasaulėžiūros, istorijos ir blaivybės, įvairių mokslų, higienos ir ūkio klausimais, steigė choras, orkestrus, dramos, muzikos ir rankdarbių sekcijas, ruošė suartėjimo arbatėles, vakarus, koncertus ir ekskursijas, teikė nariams moralinę ir materialinę paramą, steigė ir palaikė draugijos skyrius kitose evangelikų parapijose, palaikė ryšius su panašiomis vietos ir užsienio organizacijomis. Draugijos centro valdybos pirmininku ilgiausiai dirbo jos iniciatorius kun. A. Balčiauskas.

Biržų evangelikų reformatų parapija per visą Nepriklausomybės laikotarpį buvo didžiausia Lietuvoje savo tikinčiųjų skaičiumi. Biržai nuo 1919 m. tapo visos Lietuvos evangelikų reformatų centru. Čia kasmet rinkdavosi Sinodai, veikė evangelikų reformatų Kolegija. Biržuose rezidavo evangelikų reformatų bažnyčios galva - generalinis superintendentas. Parapijoje įsteigtas mokinių bendrabutis, statomi visuomenės centro namai, rūpinamasi amatų mokyklos steigimu, prižiūrima įsteigta neturtingųjų prieglauda. Biržuose buvo įsteigtas švietimo fondas, čia buvo leidžiama evangelikų reformatų spauda.

Papilys

Papilio miestelis stovi dešiniajame Rovėjos upės (dešinysis Apaščios intakas, 34,8 km ilgio) krante, 18 km į pietryčius nuo Biržų. Papilyje yra gimęs ir čia

mokėsis kunigaikštis Jonušas Radvila (1612-1655 m.). XVIII a. Papilys atiteko Kosialkovskiams. Evangelikų reformatų bažnyčia buvo įsteigta kunigaikščių Radvilų tuo pačiu metu su Biržų katalikų parapija. Radvilų dvaras teikė bažnyčiai ir klebonui visą išlaikymą. Šioje bažnyčioje yra įmūrytas akmuo, tikinčiųjų laikomas turis stebuklingos galios. Papilio dabartinė evangelikų reformatų bažnyčia statyta 1782-1785 m. Tai liudija datos, įrašytos lentelėje, virš pagrindinių durų.

Papilys po Biržų - gausiausia ir seniausia parapija. Iki I pasaulinio karo parapija buvo gražiai sutvarkyta. Papilyje įsikūrė benamių prieglauda, buvo pastatyta mūrinė konfirmantų mokykla, kurią kasmet lankė nuo 60 iki 70 mokinių. Kunigo Adolfo Neimano pastangomis buvo sutvarkyti bažnyčios tarnų namai, iškastas šulinys, nudažytas bažnyčios stogas ir sienos, atlikti kiti remonto darbai. Jau 1914 m. Vilniaus Sinodas buvo patvirtinęs projektą padidinanti Papilio bažnyčią, įtaisant iš šonų viškas. Šis remonto darbas buvo pavestas kuratoriui inžinieriui Voidei. Jis buvo nuvykęs į Papilį ir sudaręs remonto sąmatą. Po karo šio sumanymo niekas nebekėlė ir jis liko užmirštas.

Per karą Papilys pereidinėjo tai į rusų, tai į vokiečių rankas. Klebonijoje buvo įsikūręs vokiečių kariuomenės štabas. Kai klebonija sudegė, štabas buvo perkeltas į mūrinę mokyklą. Per kovas sudegė medinė mokykla, klebonija ir klebonijos ūkiniai pastatai - klojimas, daržinė ir svirnai. 1919 m. rugpjūčio mėnesį įvykusioje Papilio seniūnų sueigoje buvo apsvastyti Papilio parapijos patirti nuostoliai karo metu. Viso nuostolių patirta už 98 400 auksinių.

Nuo 1925 m. balandžio 5 d. Papilyje įsteigtas parapijos knygynas. Knygyno naudojimosi taisyklės sudarytos tų pačių metų kovo 1 d. Beje, tą pačią dieną išrinkta ir knygyno taryba, į kurią įėjo tuometinis knygyno vedėjas M. Gavėnas ir nariai: M. Suveizdis ir K. Šepetinė. Buvo paaukota 300 Lt, už kuriuos nupirka 200 knygų. 1926 metais knygynas jau turėjo 240 lietuviškų knygų, 18 vokiškų ir 8 rusų kalba spausdintų knygų. Iš pajamų ir aukų knygynas per šį laiką gavo 118 litų. Knygynas turi 72 užsirašiusius skaitytojus. Knygyno vedėjais yra buvę M. Gavėnas, Klara Šepetinė ir Albertas Jankūnas iš Miliškių kaimo. Pastarasis 1929 m. gegužės 2 d. išėjo į kariuomenę. Jam tvarkant knygyną šis išaugo iki 460 tomų. Jo darbą knygynė perėmė Petras Ruplėnas iš Kuciūnų kaimo. Už lietuviškų knygų skaitymą buvo imamas 25 centai per mėnesį, o už rusiškų ir vokiškų - po 1 Lt per mėnesį. Nekonfirmuoti asmenys už knygų skaitymą nemokėjo. Knygynui spintą ir vitriną pagamino M. Gavėnas. 1925/26 m. buvo 176 skaitytojai. Žiemos metu skaitydavo vidutiniškai apie 50 skaitytojų. 1927/28 m. knygynė jau turėta 370 knygų, iš kurių 341 lietuviškos. Per tris metus nuo knygyno įkūrimo dingo 3 knygų egzemplioriai. Daugiausiai - 26 egzempliorius - knygynui dovanojo S. Čiurlionienė.

Knygynas turėjo savo naudojimosi taisykles, pagal kurias jo abonentu galėjo būti kiekvienas pilietis. Tačiau, jei žmogus buvo nepažįstamas knygas išduodančiam asmeniui, tai jis turėjo būti rekomenduotas to, ką knygyno darbuotojas pažįsta. Abonentas privalėjo pinigais sumokėti iš anksto, prieš gaudamas knygą, ir nurodyti savo vardą, pavardę bei gyvenamąją vietą. Knygas buvo galima keisti kiekvieną sekmadienį. Buvo išduodama po vieną

knygos egzempliorių, bet jei knyga neviršydavo 50 puslapių, tai - dvi arba tris, bet ne daugiau. Knygos buvo išduodamos terminuotai. Ilgiausiai galima laikyti knygą vieną mėnesį. Jei buvo vėluojama, tai abonentas privalėjo sumokėti 25 centų baudą. Išimtis buvo taikoma tuo atveju, jei nesibaigus laikymo terminui, skaitytojas ateidavo pas knygyno darbuotoją su prašymu knygą paturėti ilgiau. Tokiu atveju bauda nebuvo taikoma. Knygos privalėjo būti gražintos švarios ir nesuplyšusios. Jei knygai būdavo padarytas koks nors nuostolis, tai abonentas knygynui turėdavo sumokėti knygos kainą ir tą sugadintąją galėdavo pasiimti sau. Buvo prašoma skaitytojų, kad šie knygyno knygų neperdavintų tretiesiems asmenims.

Papilio evangelikų reformatų parapija buvo antra pagal tikinčiųjų skaičių parapija ne tik Biržų krašte, bet ir visoje Nepriklausomos Lietuvos reformatų bendruomenėje. Nuo 1924 m. Papilyje veikė sekmadieninė mokykla, pastatyta medinė klebonija. Visiškai atstatyta I pasaulinio karo metu nukentėjusi bažnyčia. Nuo 1925 m. Papilyje įsteigtas parapijos knygynas. Papilio parapijoje veikė parapijos biblioteka, kuri turėjo 1000 knygų ir ją lankė 70 skaitytojų. Ilgiausiai parapijos klebonu dirbo kun. Jonas Šepetys. Čia veikė Lietuvos evangelikų moterų sąjungos ir evangelikų jaunimo draugijos „Radvila“ skyriai.

Nemunėlio Radviliškis

Nemunėlio Radviliškio miestelis įsikūręs toje vietoje, kur Apaščia įteka į Nemunėlį, 24 km į šiaurę nuo Biržų, prie pat Lietuvos sienos su Latvija. Nemunėlio apylinkėse, kiek į šiaurės rytus, yra labiausiai į šiaurę nutįsusi Lietuvos teritorijos dalis. Miestelis pavadinimą gavo nuo Radvilų giminės, kuriems priklausė minimos teritorijos. Radvilos čia XVI a. pastatė reformatų bažnyčią ir apdovanojo įvairiais turtais. Miestelis įrašytas jau 1529-1567 m. Lietuvos miestų ir miestelių sąrašuose. XVIII a. pradžioje miestelis labai nukentėjo nuo karo su švedais ir nuo maro. Miestelis pradėjo augti, kai 1868-1870 m. buvo pravesta geležinkelio linija. 1887 m. liepos 26 d. pašventintas Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčios pamatų kertinis akmuo ir jau 1890 m. liepos 8 d. - nauja evangelikų reformatų bažnyčia.

Prieš I pasaulinį karą Nemunėlio Radviliškyje gyveno stipri evangelikų reformatų bendruomenė. 1890 m. čia įvyko Sinodo suvažiavimas naujos bažnyčios pašventinimo proga. Tai buvo paskutinis Sinodas Biržų krašte iki 1920 metų. Parapijoje dirbo net trys kunigai radviliškiečiai: Andrius Kadaras, Adomas Cunftas ir Adomas Šernas. Caro laikais iki 1895 m. Nemunėlio Radviliškio parapijos klebonu buvo kun. Martynas Cunftas, jam susirgus 1893 m. jį pavadavo jo žentas, diakonas Jonas Šepetys. Iki 1911 m. čia klebonavo kun. Jonas Cunftas.

I pasaulinio karo metu Nemunėlio Radviliškio parapija labai nukentėjo, beveik visi parapijiečiai kazokų išvaryti į Rusiją. Daugelis iš bado ir vargo ten mirė. Gotikinio stiliaus bažnyčios bokšte per karą buvo įrengtas kariuomenės stebėjimo postas. Bažnyčia buvo minuota, o ko nesuardė dinamitas, ta pribaižė ugnis. Toks pat likimas ištiko ir kleboniją. Bokštas buvo iki stogo išsprogdintas, o ugnis sunaikino viską, kas buvo arčiau bokšto: sudegė bažnyčios stogas, vargonai, langai ir iš dalies durys.

Tėsinys kitame numeryje

Kalbėtis, klausytis, išgirsti

Marytė KONTRIMAITĖ.

Lietuvos žurnalistų draugijos valdybos pirmininkė

Atkelta iš 1 p.

ir neblogi planai pasirodo neįgyvendinami arba gresia nenumatytais pavojais. Kai kas žvejoja drumstame vandenyje – bando gauti tai sau kuo daugiau naudos. Kiti beviltiškai spurda, bandydami kaip nors išlaikyti sprūstančią iš rankų atramą, išsaugoti įprastinę būklę. Kai kurie bando ieškoti naujų galimybių. O didžioji visuomenės dauguma tik žvalgosi, nežino, tikėti iš visų pusių plūstančiais gaudais, ar ne.

Blogiausia, kad nėra patikimos informacijos nei apie dabartinę padėtį, valstybės galimybes, nei apie numatytą valdžios veiksmų pasekmes, girdisi be galo skirtingi vertinimai ir komentarai. Kuo toliau, tuo daugiau nepasitenkinimo, pykčio, net neapykantos balsų – štai anieks gerai, o man... Blogiausia, kad mūsų Viršūnių žmonės iš tikrųjų mažokai žvalgosi žemyn, retokai imasi aiškinti, kodėl daro tai, ką daro, nelabai linkę diskutuoti ir nenori nusileisti, net pamatę, kad klysta. O Apačios niršta, beveik nesiklauso paaiškinimų, nes jau turi nuomonę – viskas, ką daro valdžia, yra blogai, ypač kad yra įtakingų veikėjų, daugiausia iš netekusiųjų valdžios, kurie pikdžiugauja, vis pakursto tas baimes bei pyktį.

Ir štai atsitiko tai, ko iš mūsų rambokos visuomenės nesitikėjom. Turėjęs būti taikus mitingas peraugo į riaušes, tvarkos saugotojams tramdant siautėjančią minią teko griebtis guminių kulkų ir ašarinių dujų... Dėkui Dievui, viskas baigėsi tik daugybe išdaulytų brangiai kainuojančių Seimo langų ir nedaugelių nelabai sunkiai nukentėjusių žmonių iš minios bei pareigūnų... Man baisiausia viena – mūsų žmonės puolė tą patį Seimą, kurį taip gynėm prieš aštuoniolika metų. Ta minia – įniršusi, besistumdanti, besikeikianti, neapykantos iškreiptais veidais, man (kaip turbūt daugeliui vyresniųjų) priminė kitą piktą minią, anuomet šturmavusią tuos pačius rūmus.

* * *

O juk aš buvau toje minioje. Taip taip, buvau jedinstvininkų minioje. Tą dieną sukiojau savo bute Karoliniškėse, nebeatmenu, ką veikia, įjungiau televizorių ir išvydau nedraugiškai nusiteikusią minią prie Aukščiausios Tarybos (vėliau pavadintos Seimu). Ir išgirdau kvietimą patriotams kuo greičiau susirinkti, Nepriklausomybė pavojuje. Neatmenu, kaip tiksliai buvo pasakyta, bet supratau būtent šitaip. Skubiai apsirengiau, pačiupau didelę skarą, apsirišau galvą taip, kaip paprastai rišasi rusės, puoliau pro duris, sėdau į čia pat pasitaikiusį taksi ir labai greitai atsidūriau Gedimino prospekte prie šturmuojamų rūmų. Įsibroviau į jedinstvininkų minios vidurį, pamačiau, kad vienas langas jau iškultas, bet viduje gynėjams pavyko atstumti užpuolikus. Aplinkui riksmas, keikimai, neapykanta jautėsi kone fiziškai. Aš, pasikliaudama savo gera rusiška tartimi, ėmiau prasčiokiškai rėkti: „Ko čia atsigriovėm, juk ta moteriškė (pasakiau šiurkščiau) pakėlė kainas, traukiam į Ministrų Tarybą (anuomet taip vadino

Vyriausybę), jiems reikia įkristi!“ Man rūpėjo viena – išblaškyti, sulaukyti, o jei pavyktų nors dalį minios nukreipti į šalį, laimėtume laiko. Ir tikrai, aplink mane lyg kažkas pasikeitė, dalis minios žmonių sukruto, gal pamanė, kad yra gauta komanda žygiuoti kitur... Tačiau tuoj pasigirdo pikti rusiški šūksniai: „Neklausykit jos, tai sąjūdistka!“ Pajutau, kad tuoj gausiu į kailį, nusiyrčiau į kitą minios pakraštį.

Nežinia, kaip man būtų viskas pasibaigę, tik štai atsidarė pirmųjų rūmų antrojo aukšto langas, jame pasirodė Vytautas Landsbergis ir paskelbė, kad atšaukiamas nutarimas dėl kainų pakėlimo. Ir minios pyktis nuslūgo, žmonės ėmė skirstytis. Suplanuotas šturmas nepavyko. Į tarpupartę stovinčius dengtus sunkvežimius su užrašu „Liudi“ (žmonės) sulipo civilių drabužiais, bet kariškos laikysenos vyrai, tą kartą viskas baigėsi taikiai. Bet po to ėmėm saugoti Aukščiausiąją Tarybą dieną naktį...

Visu kailiu jutau augančią įtampą, negalėjau išbūti namie. Galima sakyti, prie tų rūmų gyveno visa mūsų šeima: mudu su vyru ir paauglės dukros. Lemtingą sausio 13- sios naktį buvom ten su vyru. Tik dukras nusiunčiau tanakt prie TV bokšto, tikėjaušis šturmo, bet maniau, kad ten tik išsklaidys žmones (kaip ankštėliau prie Spaudos rūmų), o pagrindinis smūgis teks Aukščiausiajai Tarybai. Ačiū Dievui, mano mergaitės rimčiau nenukentėjo, tiesa, jaunylė ištiko lengva kontūzija nuo tanko šūvio garso, vyresnėlei teko išgyventi žinią apie kelių pažįstamų (jos buvusio bendraklasio Igno Šimelioio ir mūsų kaimyno Petro Kavoliuko) žūtį... Ir po to dar stovėjom, dar budėjom prie tų rūmų, prie kurių ant barikados atsirado užrašas „Lietuvos širdis“, vėliau dar kartą subėgom ten vasarą, kai Rusijoje įvyko pučas, vėl iškilo pavojus Lietuvos Nepriklausomybei...

Be galo skaudu, kad riaušės įvyko sausio 16-tą. Juk būtent tą dieną prieš aštuoniolika metų daugybė žmonių su žvakėmis rankose išsirikiavo palei kelią į Antakalnio kapines, kur buvo gabenami žuvusiųjų už Lietuvą karstai. Ir štai dabar prie anuomet mūsų apgintų rūmų suplūdo įniršusi minia, kuri piktai šaukė, deja, šikart daugiausia lietuviškai. Šiurpiausia, kad lekiant akmenimis ir visokiems kitokiems svaidomies padargams į Seimo langus, girdėjom skanduojant „Lietuva“...

Neketinu aiškintis, kas kaltas, kad planuotas taikus mitingas virto riaušėmis. Tam yra specialios institucijos, labai norisi tikėti, kad jos išsiaiškins viską, baigsis visokie kaltinimai, kuriuos lyg sviediniu mėto vieni kitiems profsąjungiečiai, Vyriausybė, politikai, policija ir t. t.

Bet vienas dalykas absoliučiai aiškus – nebuvo populiariai aiškinama žmonėms, kas jų laukia, ko iš jų tikimasi ir kokios pagalbos gali sulaukti tie, kuriems teks nukentėti dėl planuojamų reformų. Taip, praėjo nedaug laiko, valdžia dirbo dieną naktį, bet išsimiegoje po Naujųjų metų švenčių politikai turėjo išsijuose plušėti aiškindamiesi, ką pridarė ir būtinai viską aiškindami žmonėms jiems suprantama

kalba, atsakinėdami į klausimus, parodydami, kad jiems tikrai rūpi ne vien savo - visų gerovė. Deja...

Didėjo nežinia, plito gaudų gandai, net atviras melas, kaupėsi pyktis, galop neapykanta tiems, kurie priima sprendimus... O kai tokių emocijų prisikaupia, daugelis net nebesugeba klausytis ir girdėti tų, prieš kuriuos yra nusistatę.

* * *

Pastaruoju metu vis prisimenu vieną atsitikimą, kuris man akivaizdžiai parodė, kaip galima visiškai negirdėti kito žmogaus, kai turi iš anksto blogą nuomonę apie jį.

Anuo metu, tiksliau 1981 m., gūdžiausiu sovietmečiu, isisirgau ir tikslinant diagnozę patekau į ligoninę Maskvoje, į prestižiniu laikomą eksperimentinės chirurgijos skyrių. Kaip man išdidžiai pranešė vietinė seselė, visi gydytojai esą mažiausiai mokslo kandidatai, o vedėja – pasaulinio lygio medicinos žvaigždė, kviečiama atlikti sudėtingų operacijų net į Vakarų Europą ir JAV. Tačiau ten tvyrojo tipiškas sovietinės ligoninės skurdas: palatos milžiniškos – iki keliolikos vietų, sanitarės tik dvi, kurios pakaitom užgerdavo, blaivesnioji sudvisiu skuduru trindama grindis bambėdavo ligonėms: „Išsidrėbėt čia, nieko neveikdamos, išvalytumėt palatą, Maška (arba Katka) užgėrė, o man vienai galuotis...“ Sesutės, pastačiusios lašelėnę, dingdavo kelioms valandoms ir pačios ligonės rūpinosi laiku išjungti, saugodavo viena kitą, kad į veną oro burbuliukų nepatektų. Labai bijojom vienos seselės, kuri skleidė spirito kvapą, drebančiom rankom leisdam vaistus dažnokai pradurdavo veną. Tai pasakojau jauniems, kurie tokių dalykų nepatyrė, klausosi nostalgikų kalbų apie anų metų nemokamą mediciną. Tiesa, Lietuvos ligoninėse buvo švarėliau ir gerėliau.

Nebijokit, apie savo ligas daug nepasakosiu. Tik tiek, kad pradūrę krūtinkaulį, pragrėžę šlaunikaulį ir išdraskę kaulų čiulpus (trepanobiopsija), dar pradūrę blužnį, pasakė „diagnozę“, kad man „individualnyj sindrom“... Liepė važiuoti namo, atsigauti, kas mėnuo siųsti jiems išsamaus kraujo tyrimo rezultatus, paskui vėl atvykti, jie man „parinksią vaistus“. Supratusi, kad norima ne gydyti mane, o mano ligos tema parašyti disertaciją, nebeatvažiauvau.

Tačiau tos ligoninės niekad nepamiršau ne tiek dėl to, kas man buvo daroma, o dėl vieno epizodo. Skyriuje buvo ligonių iš visos „plačiosios Tėvynės“. Greit susidraugavau su savo palatos moterimis ir susipažinau su keliomis kitų palatų armėnėmis, patenkintomis, kad gali savo kalbą pabendrauti su atvykėle iš „Pribaltikos“. Kol galėjau vaikščioti, lankydavau gretimose palatoje po sudėtingos operacijos nevaikštančią armėnę, paprastą kaimietę, beveik nemokančią rusiškai. Ją rūpestingai slaugė jos vyras, bet visą laiką moterų palatoje jis negalėjo būti. Moteriškė labai džiaugdavosi, kai užeidavau, pasakodavo apie savo gyvenimą, vaikus ir anūkus.

Vieną kartą tos palatos inteligentiško veido ligonė staiga manęs paklausė: „Kodėl jūs, „litovcai“, mūsų nemėgstate? Mes jums tiek visko duodame, o jūs...“

Netikėtai užklupta, pabandžiau lyg ir pasiteisinti, ėmiau pasakoti apie istoriją, didžiulę Lietuvos Kunigaikštystę, konkuravusią su Rusija, apie jos nesavanorišką prijungimą prie Rusijos imperijos (sovietinių ideologų vadintos

„tautų kalėjimu“), apie priespaudą, XIX a. sukilimus, spaudos ir kalbos draudimą, persekiojamą religiją. Ir apie dvidešimt nepriklausomybės metų, kai Lietuva atsistatė, sukūrė savo gana aukšto lygio ūkį, europinę kultūrą, apie pokarį – išdėsčiau tuo metu oficialiai priimtą „pilietinio karo“ teoriją, apie tremtį; užsiminiau, kad ir mano šeima (su manim, vos dvejų metų) buvo išvežta be teismo, be kaltinimo, – tie siog buvome sąrašuose, kaip jau išleidžiant grįžti mano tėveliui pasakė tenykštis komendantas... Dar – kad turėjau ir turiu daug rusų bei įvairių tautybių rusakalbių draugų. Blogi laikai praėjo, stalinizmas pasmerktas, dabar gyvenam draugiškai. Moteriškės klausėsi, ir aš naiviai patikėjau, kad kažką suprato.

Kitą dieną pastebėjau, kad mano palatos moterys keistai šnairuoja į mane ir nenori bendrauti. Koridoriuje sutikta viena iš pažįstamų vaikščiojančių armėnių mane prakalbino: „Ką jūs ten prišnekėjot anoj palatoj? Jos čia visoms pasakoja, kad ta lietuė sakanti, jog visus rusus reikia pjauti“. Esą aš tai pareiškusi, kalbėdama su jų palatoj gulincia armėne.

Įniršusi įsiveržiau, paklausiau: „Ką, jau išmokot armėniškai, kad platinat nesamones apie mano pokalbius su jūsų kaimyne? Aš bandžiau jums kai ką paaiškinti kaip normaliems, mąstantiems žmonėms, pasakojau apie mūsų sudėtingą istoriją, o jūs mane šmeižiat!“

Grįžusi į savo palatą sugėdinau kaimynes: „Jau savaitę esu čia, viską viena apie kitą žinom, išsipasakojom, o jūs tokiom kvailom apkalbom patikėjot?“ Moteriškės lyg atsileido, bet buvusios geros atmosferos palatoje nebeliko.

Be abejo, buvau labai naivi, kai leidausi į tokius išsamius aiškinimus, tikėjaušis supratimo iš nedraugiškai nusiteikusių asmenybių. Pasidarė aišku, kad jos nelabai klausėsi, ką joms kalbu, tik ieškojo argumentų savo išankstinei nuomonei patvirtinti.

* * *

Manau, kad mūsų visuomenėje dabar susidarė panaši situacija – nepasitikėjimas valdžia, nesusikalbėjimas, nenoras klausytis jokių argumentų. O valdžia nekreipia dėmesio į visuomenės nerimą, svarbūs pareigūnai kartas nuo karto pademonstruoja atvirą puikybę.

Dirbdama patarėja Seime ne kartą stebėjau, kad pirmiausia žiūrima, kas teikia tą ar kitą pasiūlymą, o ne į pasiūlymo turinį... Jei tai kitos, konkuruojančios partijos atstovas, iš anksto nusiteikiama priešišškai, priekabiau jama. Labai retai pavyksta suvienyti visus, kad balsuotų už kokį svarbesnį, visiems naudingą įstatymą. Bet kartais juk pavyksta...

Noriu tikėti, kad laimės sveikas protas, kad politikai ir paprasti žmonės supras, jog padėtis tikrai rimta, tik bendrom pastangom galima išsikapstyti iš tos duobės, į kurią patekom visi. Juk mes ne pasakos žvėrys, kurie įkristę į duobę svarsto, kurį suės pirmą. Labai norėtusi, kad pralaimėjusieji rinkimus nustotų drumsti vandenį, kurstyti nepasitikėjimą, padėtų ieškoti gerų sprendimų. O valdantiešiams derėtų klausytis labai atidžiai, nekreipti dėmesio į atvirą priešiškumą, bet stengtis išgirsti gerą idėją, nepaisant, kas ją išsakė...

*www.bernardinai.lt
2009 sausio 26 d.*

Gatvių pavadinimai Vilniaus rajone bus pakeisti per mėnesį

Vilniaus rajone gatvių pavadinimų lentelių rusų ir lenkų kalbomis turėtų nelikti – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) penktadienį paskelbė galutinę ir neskundžiamą nutartį, kuria nurodyta užrašus pakeisti per mėnesį. Kaip pabrėžė teisėjų kolegija, Lietuvoje gatvių pavadinimai turi būti rašomi tik valstybine kalba, todėl net gausiose tautinių mažumų rajonuose išimties neturėtų būti taikomos.

Gatvių pavadinimų nenorėjo keisti Vilniaus rajono savivaldybė – ji ir apskundė Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą, kuriuo per mėnesį buvo

nurodyta pakeisti gatvių užrašus į lietuvių kalbą. Valdininkų skundą išnagrinėjusi teisėjų kolegija penktadienį paskelbė, kad jų skundas yra nepagrįstas.

Pasak teismo, Lietuvoje yra valstybinė kalba – lietuvių, todėl visi gatvių pavadinimai turi būti rašomi tik valstybine kalba. Įvairiuose teisės aktuose numatytas išimtis, kad užrašai gali būti rašomi ir gausiai apgyvendintos tautinės mažumos kalba, teismas laiko tik bendro pobūdžio galimybe. Teismas nemano, kad dėl gatvių pavadinimų rašymo lietuvių kalba bus pažeidžiamos tautinių mažumų teisės.

Savivaldybė manė, kad Vilniaus

rajone gyvenantys tautinių mažumų atstovai pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją bei Tautinių mažumų įstatymą turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius. Esą Vilniaus rajone tautinės mažumos sudaro iki 70 proc. visų gyventojų.

Ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis gatvių pavadinimai yra iškabinti Maišiagalėje (Kiemelių ir Širvintų g.), Riešėje (Sporto g.), Raudondvarje (Liepų alėjoje), Nemenčinėje (A. Mickevičiaus g.). Užrašų ne valstybine kalba aptikta ir Sudervėje.

Vilniaus rajono savivaldybės adminis-

tracija Valstybinei kalbos inspekcijai buvo žadėjusi pakeisti lenteles tik tada, kai bus apsvaistytas naujas savivaldybės biudžetas ir tam bus skirta papildomų lėšų.

Valstybinės kalbos įstatyme nustatyta, kad viešieji užrašai turi būti pateikiami valstybine kalba. Įstatyme yra numatytos išimties, leidžiančios užrašuose greta lietuvių kalbos naudoti kitas kalbas, tačiau šiems atvejams šios išimties negali būti taikomos.

*Dainius SINKEVIČIUS
www.delfi.lt
2009 sausio 30 d.*

Vasario 16-osios Akto signatarai

Apie PETRĄ KLIMĄ – Vasario 16-osios Akto signatarą

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

P. Klimas su brolio Sergijaus dukra Al-dona Klimaite-Gulbinine žmonos sesers B. Lesauskienės bute Kaune, Vaidžanto g. 26. 1967 m. Iš R. ir R. Gulbinų albumo.

Tęsinys. Pradžia Nr. 1

Iš Lietuvos išvijus vokiečių okupantus, Klimas įsigijo suklastotus dokumentus Koriznos pavarde ir tęsė antitarnybinių veiklą. Prisidengdamas šiais fiktyviais dokumentais, Klimas slapstėsi sidabrinių lapių fermoje prie Kauno. 1945 m. jis buvo suimtas ir tuomet pareiškė, kad gauti suklastotus dokumentus Koriznos vardu jam padėjo buvusi Kauno universiteto docentė Lastijienė (ji buvo suimta kaip ir Klimas).⁹

1945 m. vasarą buvęs žymus Lietuvos veikėjas Petkevičius (buvo Lietuvos užsienio reikalų ministerijos politinis patarėjas, kai Lietuvos TSR buvo okupavę vokiečiai, jis buvo veikiančio navionalinio centro VLIK narys) ir prieš tai minėta Lastijienė, dalyvaujant Klimui, parašė antitarnybinių memorandumų, kuriame melagingai apibūdino padėtį Tarybų Lietuvoje. Memorandumas buvo skirtas Anglijos bei JAV užsienio reikalų ministerijoms. Juo buvo kreipiamasi į minėtų šalių Vyriausybės dėl pagalbos suteikimo Lietuvos nacionalistams, kovojantiems

P. Klimas. Kaunas, 1965 09 14. Iš P. Klimo sūnaus albumo

prieš TSRS už Lietuvos atitraukimą nuo Tarybų Sąjungos. Memorandumą pasirašė Aukščiausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, tačiau jo neišsiuntė į užsienį, nes jo autoriai buvo suimti.

Minėtas memorandumas buvo parašytas lietuvių kalba, išverstas į prancūzų kalbą. Jį išvertė P. Klimas. Šiuos duomenis patvirtino pats Klimas tardymo metu ir kiti suimti su šia byla susiję asmenys.

1945 m. suimtas Klimas savo kameros draugams pareiškė: „Aš negaliu suprasti, kaip čia atsidūriau ir kodėl negalėjau laiku pasislėpti nuo tokios nekultūringos Tarybų Sąjungos vyriausybės. Jeigu išlikčiau gyvas, parašyčiau didelę knygą apie visus šios vyriausybės nusikaltimus Lietuvoje ir visam pasauliui atskleisčiau tikrą tiesą apie Tarybų Sąjungą.“¹⁰

1955 m. Klimas, atlikęs bausmę, grįžo į Kauną. Pagal turimus duomenis, 1956 m. rugsėjo 1 d. jis artimų savo pažįstamų – Žygelio, Petkevičiaus ir kitų rate išreiškė mintį, kad Tarybų valdžia Lietuvoje – laikinas reiškinys, ir suabejojo, ar neverta prie šios valdžios planuoti ką nors pastovaus. P. Klimas palaikė glaudžius ryšius su iš spec. gyvenamosios vietos sugrįžusiu buvusiu liaudininkų partijos lyderiu, žinomu advokatu Toliušiu, kuris, imdamasis priemonių antitarnybiniams organizacijoms Lietuvoje sukurti, į Klimą dėjo daug vilčių. Be to, yra žinoma, kad Toliušis ieškojo galimybės užmegzti nelegalius ryšius su užsieniu, turėdamas tikslą ten perduoti šmeižikišką informaciją apie padėtį Lietuvoje.

1956 m. liepos 31 d. užfiksuotas Toliušio ir jo bendrininko Prano, kuriant antitarnybinių organizaciją, pokalbis apie Klimą. Šio pokalbio metu Toliušis Pranui pareiškė: „Klimui aš sakiau, kad mums visiems reikia susirinkti. Jeigu Klimas kur nors važiuotų, mes čia jį „apmokytume“. 1957 m. sausio 29 d. Klimas ir Toliušis svarstė kažkokį nacionalistinių straipsnį ir mėgino jį pristumti į tarybinę spaudą rašytojo Vienuolio – Žukausko vardu.

Klimo žmona Bronislova Liudvinova (iki vestuvių – Meginaitė), gimusi 1893 m., gyveno nuosavame name Graso mieste, Prancūzijoje, Emilio Zolia bulvare, Svedosai vasarnamyje. Mirė 1957 m. Sūnus Petras Petrovičius Klimas, gim. 1930 m., gyveno Prancūzijoje, kur mokėsi ir kartu dirbo laborantu Sorbonos universitete. Savo autobiografijoje Klimas nurodė, kad jo duktė Eglė Klimaitė, gim. 1922 m., yra Prancūzijos diplomato Furnije Riujelio žmona ir su vyru gyvena Niujorke.

1957 m. gegužės 23 d. amerikiečių žurnalo „Luk“ korespondentas Stivensas, būdamas Kaune, apsilankė Klimo bute, tačiau jo ten nerado, bet tą pačią dieną Klimas atvyko į kavinę „Tulpė“, kurioje su Stivensu pietavo ir kalbėjosi. Pokalbio metu Klimas skundėsi sunkiomis materialinėmis gyvenimo sąlygomis ir prašė Stivenso padėti jam išvykti į užsienį. Stivensas Klimui patarė tvarkyti dokumentus išvykti per Maskvą ir davė jam savo vizitinę kortelę, kad atvykęs į Maskvą jį aplankyti.

„Atsižvelgiant į tai, kad visa ankstesnė Klimo veikla yra susijusi su kova prieš Tarybų Sąjungą, o lietuvių emigrantai pastarojo išvykimą į užsienį gali panaudoti savo ardumajai veiklai prieš TSRS sustiprinti, manome, kad Klimo išvykimas į užsienį yra nepageidaujamas, o sūnus ir duktė, norintys susitikti su tėvu, gali atvykti pas Klimą į Kauną.“¹¹

Suprantam, kad išsiųstas raštas su KGB tokia pažyma į TSKP sužlugdė visas Petro Klimo pastangas išvykti pas savo šeimą. Vis dar turėdama vilties, kad tėvas galės išvykti, 1957 m. lapkričio 15 d. Eglė Klimaitė išsiuntė laišką J. Paleckiui. Jame rašoma: „Malonus pone Palecki, senatorius Leo Amon informavo mane apie pasikalbėjimą su Tamsta Londone š. m. rugsėjo mėn. mano tėvo, Petro Klimo, reikalu. Senatoriaus žodžiais, Tamsta jam pareiškęs negalys išleisti iš Lietuvos mano tėvo, nes esąs reikalingas Lietuvoje. Todėl Tamsta siūlęs man pačiai atvykti į Kauną ir aplankyti mano tėvą.

Deja, esamos aplinkybės neleidžia man pasinaudoti Tamstos pasiūlymu. Aš turiu tris vaikus, vienas iš jų dar visai mažas, o mano vyras visas dienas yra užimtas Jungtinėse Tautose. Be to, mano atvykimas į Kauną

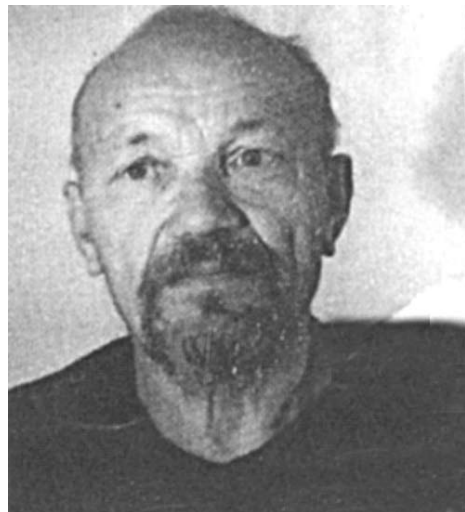
neišspręstų mano tėvo klausimo, nes Lietuvoje jis neturi nei pragyvenimo šaltinių, nei artimų žmonių, kurie jį, ligonį, karšintų ir išlaikytų.

Manydama, kad mano tėvo, seno žmogaus ir invalido, išleidimas iš Lietuvos neturi ir negali turėti politinės reikšmės, aš dar kartą prašau Tamstą tą klausimą persvarstyti ir leisti mano tėvui susisiekti su savo dukra ir sūnumi“.¹²

Suprantama, kad J. Paleckio norai buvo geri, bet jis jau nieko negalėjo padėti. Šį klausimą galutinai „išsprendė“ raštas į TSRS CK su KGB išsamia pažyma.

Praslinkus vos kelioms dienoms nuo Eglės Klimaitės laiško J. Paleckiui, tą pačių metų lapkričio 19 d. P. Klimas irgi išsiuntė raštą J. Paleckiui.

Šią publikaciją norėtusi baigti būtent Petro Klimo išdėstytomis mintimis, kurios

P. Klimas Čeliabinsko kalėjime. 1950 m. (nuotrauka iš KGB bylos). Iš V. Lesauskienės albumo

P. Klimas su dukra Egle ir anūke Dafne Katedros aikštėje. Vilnius, 1963 m. Iš L. Lukošūnienės albumo.

atskleidžia šio žmogaus neįkainojamą indėlį pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais, jo politinę ir mokslinę veiklą.

„Pradėjus kurtis lietuviškomis mokykloms, – rašė P. Klimas, – aš pasirinkau redaktoriaus ir korektoriaus darbą leidimo komisijoje prie Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje. Nuo 1915 m. ligi 1918 m. aš suredagavau vadovėlius vidurinėms mokykloms, be to, paruošiau „Lietuvių kalbos sintaksę“ (pagal Jablonskį) ir „Skaitymus“ lietuvių kalbos pamokoms. Šie vadovėliai per 20 metų buvo naudojami mūsų gimnazijose. Taip pat paruošiau platesnę lietuvių senovės studiją – „Lietuvos senovės bruožai“, kuri išėjo Vilniuje taip pat ir lenkų kalba. Buvo tada išspausdinta ir mano „Lietuvos žemės ir žemininkų istorija“, ir „Muravjovo laikmetis“, kurie buvo pirmieji tos rūšies tyrinėjimai mūsų spaudoje. Atsižvelgdamas į naujas aplinkybes, karui einant, paruošiau plačiais duomenimis pagrįstą studiją apie Lietuvos praeitį, tautinį atgimimą, kalbą ir etnografiją, kuri buvo išleista vokiečių kalba Štutgarte. Vėliau tas veikalas buvo išleistas Šveicarijoje prancūzų kalba. Tuo pačiu metu išėjo mano „Lietuva, jos gyventojai ir sienos“, kurios duomenimis

atsirėmė visos mūsų revindikacijos. Prieš susikuriant universitetui, dėčiau Lietuvos istoriją Kauno aukštuosiuose kursuose. 1923 – 1924 m. buvo išleista istorinė apybraiža „Mūsų kovos dėl Vilniaus“, o 1930 m. – studija apie prancūzų keliauninką Gilbertą de Lannoy ir venecijietį Ambrosio Conlarini, kurie lankėsi Lietuvoje XV a. Istorines studijas aš tęsiau ir toliau, bet jos pasiliko rankraščiuose arba medžiagos pavidale, kurią turiu vilties sutvarkyti, jei leis sveikata.

Kadangi, kaip atrodo, mano valstybinis arba diplomatinis darbas pagal nustatytus socialinio aprūpinimo formalumus nepripažįstamas pakankamu pagrindu pensijai gauti paprasta tvarka, tai prašau atsižvelgti į mano darbą literatūrinėje, visuomeninėje ir mokslo srityse ir paskirti man senatvės pensiją.

Reikšdamas pagarbą P. Klimas“¹³

Pabaiga

Šaltiniai:

- LYA, F. 1771, Ap. 190, B. 11, L. 56
- LYA, F. 1771, Ap. 190, B. 11, L. 60
- LYA, F. 1771, Ap. 190, B. 11, L. 61-62
- LYA, F. 17541, Ap. 1, B. 7, L. 94
- LYA, F. 17541, Ap. 1, B. 7, L. 85-88

Diskusijos, komentarai, nuomonės, pasiūlymai

Kam ir kodėl Lietuvoje prireikė lenkiškų raidžių?

Atviras laiškas LR Seimui ir Konstituciniam teismui

Atkelta iš 1 p.
nori lenkai Lietuvoje? Turėti savo nacionalinę-teritorinę savivaldą [...], teisę vartoti gimtąją kalbą įstaigose, bažnyčiose, turėti savo nepakeistą vardą ir pavardę, nepakeistą gimtojo kaimo ir miestelio pavadinimą“ (žr. „Lietuvos rytai“, Vilnius, 1993, p. 393).

Lietuvių kalbos abėcėlės negalima papildyti svetimomis raidėmis:

1. Tai pažeidžia Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuri skelbia, kad lietuvių tauta išsaugojo „savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius“, kad „valstybinė kalba – lietuvių kalba“ (14 str.).

2. Tai pažeidžia dar prieš dešimtmetį paskelbtą LR Konstitucinio teismo nutarimą, kad „asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba“.

3. Tai pažeidžia Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartį, kuri numato teisę vartoti vardus ir pavardes pagal tautinės mažumos kalbos skambesį, o ne pagal rašybą.

4. Tai kenkia valstybinei kalbai: griaua jos sistemą, stabilumą, gaivina polonizacijos padarinius.

5. To nepageidauja dauguma LR piliečių ir nedemokratiška prieš jų valią siūlyti jiems kenksmingus dalykus.

6. Tai įžeidžia Lietuvos knygnešių, kultūros veikėjų atminimą, kurie, vengdami polonizacijos, dar prieš šimtmetį lenkiškas raides pakeitė čekiškomis.

Nesąmonės, kurias platina svetimio rašto mylėtojai ir mylėtojos, norėdamos kaip nors apeiti Konstituciją:

1. Įstojus į Europos Sąjungą, Lietuvos Respublikos Konstitucijos aiškinimas dėl aplinkybių pasikeitimo gali kisti. Pagal tarptautinę „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją“, kurią ratifikavo ES, reikia gerbti „nacionalinius teisės aktus ir kitų žmonių teises, visų pirma, asmenų, kurie priklauso tautinei daugumai ar kitoms tautinėms mažumoms“, neprieštarauti „valstybių suverenitetui, lygybės, teritorijos vientisumo ir politinės nepriklausomybės principams“ (20, 21 str.).

2. Tapatybė esą „peržengia abėcėlės

ribas“. Bet per 100 metų daugumos Lietuvos gyventojų lietuvių ir kitų piliečių „tapatybė“ suaugo su lietuvių kalbos abėcėle ir jos „neperžengs“ dar šimtus metų.

3. Konstitucijos pažeidimas leistų „tautinėms mažumoms, su užsieniečiais susituokusiems Lietuvos piliečiams ir jų vaikams savo vardus ir pavardes rašyti lotyniško pagrindo nelietuviškais rašmenimis“. Nereikėtų čia nutylėti ir kito dalyko: tai pažeistų gyventojų daugumos teises, valstybinės kalbos sistemą (kaip ir sudarkytos moterų pavardės, numetus lietuvišką priesagą ir pridėjus galūnę – *ė*) ir daugelio tautinių mažumų interesus – rusų, gudų, ukrainiečių, žydų, totorių, kinų, gruzinų, armėnų ir t. t. Būtų net nepatenkintų lenkų, kad nemokėdami perskaityti jų vardų ir pavardžių, žmonės jas iškraipo.

4. Asmenį identifikuojantys ženklai gal nebėra „kalbos reikalas“, o prekės ženklas. Bet kiekvienas vidurinę mokyklą baigęs pilietis turėtų žinoti, jog kalba susideda iš bendrinių ir tikrinių žodžių (vardų, pavardžių ir vietovardžių). Vardų ir pavardžių žodynuose nurodytos bendrinių žodžių reikšmės, iš kurių tikriniai žodžiai yra kilę: *Narbutas* (< norėti + būti), *Šedbaras* (< Šedys + barti), *Kubilius* „žmogus, kuris pradžioje gamino kubilus“, *Karosas*, *Lydeka*, *Vanagas*, *Vilkas* – pravaradinės pavardės iš žuvų, paukščių, gyvūnų.

Pagal „Prekių ženklų įstatymą“ prekių ženklas yra „bet koks žymuo, kurio paskirtis – atskirti vieno asmens prekės arba paslaugos nuo kito asmens prekių arba pasaugų, kurias galima pavaizduoti grafiškai. Šiame įstatyme prekių ženklui prilyginamas ir ženklas, skirtas paslaugoms žymėti“ (p. 238).

5. Priėmus prieškonstitucinį įstatymą, prisidėtų ne 3 naujos raidės, o iš viso apie 100, tarp jų lietuviška abėcėlė paskęstų. Iki šiol niekas nepranešė, kiek iš viso tokių raidžių būtų, kaip kas reikėtų tarti ir kiek šimtų milijonų litų krizės laikotarpiu kainuotų visi keitimai, mokymai, kas už tai apmokėtų.

6. Juokaujama, kad pagal autentišką tarimą JAV piliečio pavardę reikėtų rašyti, pavyzdžiui, *Kvailas*, bet šiame įstatyme kalbama tik apie Lietuvos Respublikos piliečius.

7. Neteisingai skelbiama, kad Lenkijoje gyvenantys lietuviai turi galimybę rašyti savo vardus ir pavardes „originalo kalba“. Iš tikro jie tokios galimybės neturėjo, neturi ir neturės. *Antanas* oficialiai rašomas *Antoni*, *Jonas* – *Jan*, *Juozas* – *Jozef*, *Petras* – *Piotr*, *Vytautas* – *Witold*, *Ona* – *Anna* ir t. t.

Punske *Birgelis* rašomas *Birgel*, *Jurkūnas* – *Jurkun*, *Paransevičius* – *Forencewicz*, *Valinčius* – *Wołyniec*, *Gasperavičiūtė* – *Gasperowicz*, *Pajaujienė* – *Pojawis*, *Uzdilienė* – *Użdžilo*, *Vaicekauskienė* – *Wojciechowska* ir t. t.

Seinų krašte lietuvių liko mažiau negu Lietuvoje lenkų, bet visi gyvena etninėse lietuvių žemėse. Lenkijos lietuviai sudaro ne ką mažesnę tautos dalį kaip Lietuvos lenkai, Lietuvoje pagal savo kalbos sistemą ir tradiciją visos pavardės užrašomos savo rašmenimis, pridendant linksniavimui būtinąs galūnes. Lenkijoje keičiamos ne tik raidės, bet ir priesagos, kartas net verčiamas visas žodis: *Vasiliauskienė* ar *Vasiliauskaitė* rašoma *Wasilewska*, *Šarka* – *Soroko*. Lietuvos piliečiai Lenkijoje rašomi taip pat lenkiškomis raidėmis: *Jursėnas* – *Jursenas* ir t. t.

8. Tikinama, esą „Lietuvos identitetui, lietuvių kalbai šiandien tikrai nekyla jokios grėsmės“, nors didelė tautos dalis užsienyje, gyventojai sensta, 50 Vilniaus, Šalčininkų rajonų vietovių iki šiol negalima mokyti valstybine kalba, 80 proc. lietuvių pavardžių suslavinta: išverstos jų šaknys, pridėtos slaviškos priesagos.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. patvirtino, kad valstybinė lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė, kuri „saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą ir yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus“.

„Vilnijos“ draugijos valdyba
Užs. Nr. 8

Laiškas redakcijai

Vilniaus Salomėjos Nėries gimnazija

„Vorutos“ Nr. 24 (666) straipsnyje „Vilniaus Salomėjos Nėries gimnazija“ rašoma: „Pirmuoju S. Nėries gimnazijos direktoriumi tapo prof. Mykolas Biržiška. 1922 – 1940 m. gimnazijai vadovavo matematikas ir rašytojas Marcelinas Šikšnys. Gimnazijoje dirbo mūsų tautos patriarchas dr. J. Basanavičius, Lietuvos prezidentai – A. Smetona, A. Stulginskis ir kiti...“

Čia jau visiškai apsilenkta su tiesa. Šie minimi asmenys buvo Vilniuje Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriais lenkų okupacijos metu, bet ne S. Nėries.

Lankiau ir baigiau Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje ir jaučiuosi nieko bendro neturintis su S. Nėries gimnazija, nei su jos vardu.

S. Nėries vardo gimnazija atsirado tik 1940 m. pirmosios sovietų okupacijos laiku. Dingo vokiečių okupacijos laiku ir vėl atsirado grįžus bolševikinei valdžiai.

Vytauto Didžiojo gimnazija Vilniuje įkurta 1915 m. Pirmuoju direktoriumi buvo M. Biržiška, o vėliau Marcelinas Šikšnys. Taip, gimnazijoje dirbo dr. J. Basanavičius, A. Smetona, A. Stulginskis ir kiti iki jų ištremimo Kauną.

Kiek man žinoma, Vytauto Didžiojo gimnazijos vardas pakeistas A. Vienuolio vardu.

S. Nėries gimnazija jokio pirmtako neturėjo. Deja, Vytauto Didžiojo vardas neaiškiais sumetimais Vilniaus švietimo sistemoje dingo.

Bronius SAPLYS,
Vilniaus Krašto lietuvių sąjungos
išėivijoje pirmininkas
Kanada

Dėl reprezentacinės valstybės aikštės

Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkui A. Valinskui Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui A. Kubiliui Vilniaus miesto Merui J. Imbrasui

Lietuvos Respublikos Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimu Nr. VIII-1070 nuspręsta, kad Lukiškių aikštė taps reprezentacine valstybės aikšte. Jau išaugo atkurtos valstybės jaunimo karta, dešimt metų prabėgo nuo minėto nutarimo datos, tačiau kovojusių ir žuvusių už Tėvynės laisvę atminimas valstybės sostinėje vis dar neįamžintas. Visos buvusios okupuotos valstybės pastatė didingus atminimo paminklus, latviai Lestenės kapinėse įamžino 12000 žuvusiųjų už Tėvynę vardus, vengrai didingu paminklu pagerbė 50 metų sukakties proga sukilėlius. Per du dešimtmečius, Lietuvos tūkstantmečio paminėjimo ir Vilniaus kaip Europos kultūros sostinės paskelbimo proga vietos ir lėšų tokiam garbingam paminklui pastatyti neatsirado. Milžiniškos lėšos skirtos Valdovų rūmams, kitiems nebūtinai svarbos objektams, milijonai litų išleisti Naujųjų metų fejerverkams. Lenino paminklo vieta Lukiškių aikštėje tapo lyg

užkeikta, virtusi nesibaigiančių diskusijų dėl Laisvės simbolio arena.

Blogiausia, kad buvusioji G. Kirkilo Vyriausybė perdavė tokios svarbos Lukiškių aikštės ir paminklo statybos architektūrinį ir skulptūrinį konkurso organizavimą Vilniaus miesto savivaldybei, kuri sąmoningai vilkina šiuos darbus.

2008 metų pavasarį savo projektinius darbus pristatė virš 20 autorių. Konkurso vertinimo komisija rudenį atrinko septynis projektus. Šių metų vasario mėnesį bus paskelbtas nugalėtojas, tačiau atrinkti projektai yra nepriimtini. Daugiausia balų surinkęs didžiulis granito obeliskas su keistu ūgliu viršūnėje visai neatspindi pagrindinės reprezentacinės aikštės idėjos.

Lietuvos patriotinės, visuomeninės organizacijos daug kartų kreipėsi į Prezidentą, Seimą, Vyriausybę, Vilniaus miesto savivaldybę, kad kai kurie konkurso komisijos nariai sąmoningai perša laisvės simbolio idėją, kuri neatspindi Lietuvos istorijos, didvyriškos per visas epochas kovos už Tėvynės laisvę, kad nėra vietos, kur kilmingi svečiai ir mūsų piliečiai galėtų išreikšti pagarbą žuvusiems, tačiau palaikymo nesulaukė. Nors buvo pažadėta, kad į vertinimo komisiją bus įrašyti įžymūs istorikai, skulptoriai, architektai, dvasininkai, laisvės kovotojai,

tačiau tai nebuvo padaryta. Vadovaujanti vaidmenį komisijoje ir toliau užėmė A. Nikžentaitis, A. Paleckis, E. Lementauskas ir kiti neturintys patriotinių nuostatų „vertintojai“.

Šių metų vasario mėnesį vėl vyks Lukiškių aikštės septynių atrinktų projektų konkursas, bus išrinktas laimėtojas. Jei vertins minėta konkurso komisija, neabejojame, kad laimės į užmarštį, garbingą praeitį vedantis obeliskas, jame neatsispindės didinga per amžius vykusi lietuvių tautos kova už Tėvynės laisvę, apgynusi ne tik Lietuvą, bet ir kitas Europos tautas nuo užpuolikų tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų.

Siekdami, kad būtų vykdomas LRS 1999 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. VIII-1070, nebūtų padaryta istorinė klaida, neatidėliodami prašome:

1. Kadangi Lukiškių aikštė yra reprezentuojanti valstybę, visus aikštės sutvarkymo, paminklo statybos konkurso organizavimo darbus iš Vilniaus miesto savivaldybės perimti Vyriausybės žinion.

2. Sudaryti naują Lukiškių aikštės Laisvės simbolio konkurso vertinimo komisiją. Į ją pakviesti įvairių sričių tautiškai ir patriotiškai mąstančius mokslo atstovus, istorikus, skulptorius, architektus, dvasininkus, laisvės kovų dalyvius. Nedelsiant sustabdyti Vilniaus miesto

mero J. Imbraso vadovaujamos komisijos igaliojimus.

3. Darbų, paminėtų 1 ir 2 punktuose, neįvykdžius, skelbti naują konkursą. Į jį pakviesti visų pavasarį nepagrįstai nepriimtų, įdomių, originalių projektų autorius.

4. Konkurso nugalėtoją paskelbti 2009 metais, biudžete numatyti lėšas Lukiškių aikštės architektūriniais ir paminklo statybos reikalamis.

Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos
valdybos pirmininkas Jonas Burokas
Lietuvos Sąjūdžio tarybos pirmininkas
Rytas Kupčinskas

Sausio 13-osios brolijos pirmininkė
Auskė Ramanauskaitė-Skokauskienė
Kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos
valdybos pirmininkas Vytautas Varkala
Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio
prezidiumo pirmininkas Jonas Čeponis
Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių
valdybos pirmininkas Vytautas Miliauskas
„Vilnijos“ draugijos pirmininkas
Kazimieras Garšva
Vyčio Kryžiaus ordino kavaliierių draugi-
jos pirmininkas mons. Alfonsas Svarinskas

Lietuvos Sąjūdis
Vilnius
2009-01-30

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai – 600 metų

KLEMENSAS MALIUKEVIČIUS –

Trakų dekanas, kunigas, kanauninkas ir visuomenininkas

Vytautas ČESNULIS, Vilnius

Danos Buinickaitės nuotr.

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia iš paukščio skrydžio. 2005 m.

Tęsinys. Pradžia Nr. 21 2008

Kadaise Naujųjų Trakų parapijai priklausė Senųjų Trakų parapijos ribose buvęs Šventininkų dvaras: ariama žemė, pievos ir 4 maži ežerai – iš viso 60 valakų arba 1200 hektarų. Dvaras išparceliuotas, jo žemių didesnioji dalis išdalinta valstiečiams, o centras priklausė maršalui Juzefui Pilsudskui.

Antra buvusi Trakų parapijos valda, ariama žemė, pievos ir miškas, 300 valakų arba apie 6000 ha – tai Bezdežo dvaras Pinsko apskrityje, dabartinėje Baltarusijoje. Visą tą žemę 1927 m. valdė valstiečiai ir Bezdežo miestelis.

Kita žemė priklausiusi dominikonų, bernardinų, benediktinų (Trakuose) ir pranciškonų (Valkininkuose) vienuolynams. Tos žemės didesnioji dalis XX a. 3-jame dešimtmetyje priklausė valdžiai (apie 984 ha), valstiečiams (60 ha) ir karaimų dvasininkams (pastariesiems priklausė buv. dominikonų valda, 180 ha). Visos šios žemės buvo Trakų, Senųjų Trakų ir Valkininkų parapijų teritorijoje. Pasak dekaną, žinios imtos iš Trakų bažnyčios inventoriaus ir kitų patikimų šaltinių.

Bažnyčiai nuo viduramžių pačiuose Trakuose ir prie jų priklausė keliolika žemės sklypų. Rusų valdžiai 1842 metais nusavinus didelę bažnyčios žemių dalį, tie sklypai perėjo Rusijos Vidaus reikalų ministerijos Romos katalikų dvasinės kolegijos žinion ir jų reikalus tvarkė pasaulietinė įstaiga – Vilniaus Romos katalikų dvasinė konsistorija. Tai vadinamieji pobeneficiniai sklypai. Juos nuomos (činšo) teise valdė įvairūs asmenys, buvo juose pasistatę namus ir pan. Pajamos už tų sklypų nuomą ėjo į Peterburgą, į Romos katalikų dvasinę kolegiją kaip pagalbinis kapitalas Imperijos RK dvasininkams. Kai kurie tų sklypų nuomos dalykai ilgainiui pelėsiams ir kerpim apaugo...

Pradėjus Trakuose dirbti K. Maliukevičiui, oficialiai buvo 14 pobeneficinių sklypų, nors jų nuomotojų buvo daugiau. Pavyzdžiui, 1904 m. buvo 15 nuomininkų, pasak K. Maliukevičius 1914 05 06 pranešimo Konsistorijai – 17, o 1914 m. rugpjūčio 6 ir 20 d. – jau 18. Pajamos už sklypų nuomą buvo 25 rb per metus. Tačiau jos nepadengdavo išlaidų sklypams valdyti. Todėl RK dvasinė kolegija 1913 m. birželio 7 d. visos Rusijos monarcho vardu įsakė Vilniaus konsistorijai pasiūlyti nuomininkams sklypus išpirkti. Konsistorija savo ruožtu 1913 06 22 įpareigojo Trakų dekaną apklausti nuomininkus, ar šie nenorėtų sklypus išpirkti savo nuosavybėn ir, jeigu sutiktų, tai kokia galėtų būti aukščiausia išpirkimo kaina.

K. Maliukevičius 1913 m. lapkričio 30 d. Konsistorijai pranešė, kad galėtų pateikti norinčių sklypus išpirkti keturis pareiškimus. „Kiti valdytojai, nepaisant paskelbimo bei mano asmeniškio pasiūlymo ir paaiškinimo jiems apie išpirkos naudą, vis tiek ligšiol savo noro nepareiškė“ (*LVIA 604 - I - 9600*). Beje, visus sklypų valdytojus su RK kolegijos nutarimu Maliukevičius supažindino pasirašytinai. Sklypus išpirkti sutiko Nikodemus Petravičius, Olimpija Budrevič (Budrevičienė?), Antanas Nesteravičius ir Marijona Okuško, Kazimiero Okuškos paveldėtoja. Kiti sklypų valdytojai: Pelagėja Levkovič, Agnieška Pivovarska-

ja, Mateušas Stagniūnas, Josifas Kobeckis (gyvenęs Peterburge), Moisiejaus Novickio palikuonys, Sofija Labanos, Julijono Šimkevičiaus palikuonys, Placida Mickevič, Vikentijus (Vincas) Veranis, Elžbieta Sedlevič, Stanislovas Olekevičius ir Kristina Stankevič.

Būta painiavos dėl sklypų dydžio: tikslus jų plotas nebuvo žinomas, nes nebuvo notaro patvirtintų dokumentų. Didžiausią sklypą – 20 dešimtinių 2050 1/7 kv. sieksnio – nuomojo Nikodemus Petravičius (tai vad. Česlavėlė, kurio plotas vėliau sumažėjo iki 18 ha). Už sklypą Petravičius pasiūlė 100 rublių išpirkos. Antanas Nesteravičius ir Olimpija Budrevič pasiūlė po 10 kapeikų už kiekvieną kvadratinį sieksnį, nors jų sklypų plotas nenurodytas.

Apie keturis pageidavimus išpirkti žemės sklypus Vilniaus RK konsistorija 1913 m. gruodžio 9 d. nutarė pranešti RK dvasinei kolegijai į Peterburgą (pranešta gruodžio 17 d.). Tuomet Kolegija 1914 m. vasario 21 d. įpareigojo Vilniaus konsistoriją, kad Trakų dekanas sudarytų nuomininkų sąrašą, kuriame būtų nurodytas kiekvieno nuomojamos žemės plotas ir kiekvieno sklypo vidutinė kaina pagal vietos žemės kainą. Atitinkamą nurodymą Trakų dekanui Konsistorija davė vasario 27 d.

Žemės nuosavybės Trakuose dokumentams sutvarkyti Vilniaus konsistorija iš Peterburgo kolegijos paprašė 300 rublių. Kolegija 1914 m. kovo 18 d. paskyrė pinigų iš RK dvasininkijos pagalbinio kapitalo. Sutvarkyti dokumentus Konsistorija įpareigojo skyriaus viršininką Vikentijų Lapelį.

Dekanas K. Maliukevičius 1914 m. gegužės 6 d. pateikė sklypų nuomininkų sąrašą, tačiau savo pranešime parašė, jog neįstengė nustatyti kiekvieno nuomininko valdomos žemės ploto. Iš 17-kos valdytojų nė vienas nežinojo savo valdomo sklypo tikslaus ploto, nors kiekvienas per metus mokėjo nuo 30 kap ir 7,80 rb nuomos mokesčio. Jie patarė dekanui kreiptis į Konsistoriją, nes ten turėtų būti atitinkami žemių planai. Nustatyti atskirų sklypų, esančių įvairiose miesto vietose ir net už miesto ribų, kainą buvo galima tik susitarus su sklypų valdytojais, o tam reikėjo Konsistorijos atstovo. Kaip tokį atstovą blogiausiai atveju K. Maliukevičius paprašė komandiruoti ką nors iš artimiausių klebonų. Deja, žemių planų nebuvo ir Konsistorijoje. Todėl Konsistorija gegužės 19 d. nutarė įpareigoti Trakų dekaną įvertinti žemės sklypus savo nuožiūra ir apie tai pranešti. Raštu be datos (Konsistorijoje gauta 1914 06 21) K. Maliukevičiaus pranešė, kad nuomininkai galėtų sutikti su jo nustatyta išpirkos už kvadratinį sieksnį suma, o jeigu kam nors ji būtų per didelė, tai bevelėtų mokėti nuomos mokesť.

14-kos sklypų dokumentus V. Lapelis sutvarkė pas Vilniaus notarą Kopašinskį, kuriam už paslaugą sumokėjo 294 rb 35 kap. Be to, dar išleido 5rb 85 kp: 3 rb už 14-kos pareiškimų notarui prašymą, 2 rb liudininkams, pasirašiusiems dokumentus, 60 kap vežikui ir 25 kap kurjeriui už palto saugojimą. Taigi 20 kapeikų viršijo skirtą 300 rb sumą. Apie sutvarkytus pirkimo-pardavimo dokumentus Lapelis Konsistorijai pranešė 1914 m. liepos 8 d.

Činšininkai sklypų nuomos mokesť tebemokėjo. Apie tai K. Maliukevičius Konsistorijai parašė 1914 12 23, pranešęs, kad gruodžio 7 d. persiuntęs 13 rb 55 kap nuomos mokesčio.

Pagaliau Peterburgo RK dvasinė kolegija, remdamasi Vilniaus konsistorijos 1914 09 16 pranešimu, nutarė baigti bylą su sklypų nuomotojais. Kartu nutarta pusę sklypų išpirktos sumos skirti Trakų bažnyčiai. Vilniaus konsistorija 1915 01 16 nutarė pavesti K. Maliukevičiui parengti bylos likvidavimo projektą ir apie tai sausio 26 d. pranešė dekanui. Tačiau, atrodo,

visus reikalus dėl nuomotų sklypų supainiojo karas ir vokiečių kariuomenės atgijimas 1915 m. rudens pradžioje.

Pobeneficinių sklypų likimo klausimas atsinaujino Rytų Lietuvoje įsitvirtinus okupacijai lenkų valdžiai. K. Maliukevičius 1923 m. lapkričio 8 d. paprašė Vilniaus kurijos duoti jam įgaliojimą išpirkti prie bažnyčios esantį sklypą, kurį valdė Okuškų šeima. Kartu klebonas prašė atleisti Okuškas nuo činšo mokesčio už žemės sklypą Babriškių kaime, o žemę prie bažnyčios leisti išpirkti pigiau: nuostolių dėl to bažnyčia neturės, nes činšas nemokėtas, o teisės į činšinės žemės nuosavybę bažnyčiai jokių būdu neįvyks įrodyti. Prašomą įgaliojimą kurija išrašė tą pačią dieną. Pasak K. Maliukevičius 1924 m. rugpjūčio 6 d. sąrašo, činšo (nuomos) mokesť už bažnyčiai priklausiusius sklypus Trakuose kadaise mokėjo net 18 asmenų (*LVIA 694 - 5 - 4429*).

1924-1925 metais vyko derybos dėl činšinio sklypo su Leono Kobeckio palikuonimis. Sklypas parduotas už 259 zlotus. Pagal vieną planą, sklypas buvo 112 kvadratinų sieksnių, pagal kitą – 463,76 kv. metrų ploto. Sandoris įvyko 1925 m. vasario 13 d. Vilniuje pas notarą Joną Buiką. Pinigai, perskaičiavus juos į JAV dolerius (50 dol.), panaudoti iš Rusijos susigražintiems arnotams išpirkti. Arnotai atgauti per Varšuvą ir 1925 m. kovo mėn. traukiniu buvo atvežti į Lentvario geležinkelio stotį. Krovinys svėrė 43 kg. Visos šios istorijos detalės yra K. Maliukevičiaus 1926 m. rugsėjo 1 d. rašte kurijai (*LVIA 694-5-4429*).

Trakų bažnyčiai kadaise priklausiusį netoli Trakų buvusį Česlavėlės (Česlauskos) palivarką – apie 18 ha, daugiausia žvyringų kalvų, žemės amžinojo činšo (nuomos) teise valdė Braziukevičių šeima. Ji mokėjo bažnyčiai 7,80 rb nuomos mokesčio, o tuos pinigus klebonas siųsdavo Romos katalikų kolegijai į Peterburgą. Ilgainiui Česlavėlė iš Braziukevičių ipėdinių atpirkto K. Maliukevičiaus pirmtakas J. Karvovskis, kuris taipogi kolegijai kasmet siųsdavo po 7,80 rb. J. Karvovskis 1910 metais teise į tą valdą perpardavė Nikodemui Petravičiui, kuris Karvovskiui dar gyvam esant nustojo nuomą mokėti, kas matyti iš jo atsakymo į Karvovskio 1910 11 13 raštą. Trakų parapiją 1911 metais perėmęs K. Maliukevičius taip pat kelis kartus priminė Petravičiui apie nuomos mokesť, tačiau tas, teisindamasis įvairiomis priežastimis, vis tiek nemokėjo. Tada Maliukevičius 1914 m. gegužės 6 d. kreipėsi į Peterburgo Romos katalikų kolegiją, prašydamas skirti pinigų iškelti teismo bylai dėl nuomos nemokėjimo. Užuoat skyrusi pinigų, kolegija liepė pateikti visų buvusių įmokų sąrašą ir patarė pasiūlyti naudotojams žemę išpirkti, kartu atsiuntusi klebonui įgaliojimą parduoti sklypus jų naudotojams. Tačiau reikalo sprendimą nutraukė kilęs I pasaulinis karas.

Vėliau N. Petravičiaus palikuonių igaliotinis Alfonsas Matulevičius prašė klebono amžinąją nuomą panaikinti. A. Matulevičius išpareigojo žemę išpirkti; pagal jį rublius perskaičiavus į zlotus, žemės kaina būtų 166,42 zl. Jeigu susitartų dėl nuomos likvidavimo, Matulevičius Trakų bažnyčiai sumokėtų 150 zlotų (1929 03 09 pasižadėjimas). Todėl K. Maliukevičius 1929 m. kovo 14 d. paprašė kurijos įgaliojimo derėtis su Matulevičium dėl teisės į žemę galimo pardavimo. Kurija sutiko leisti Maliukevičiui derėtis ir atitinkamą įgaliojimą davė kartu su 1929 04 17 raštu. Klebonas, matyt, derėtis mokėjo ir amžinosios nuomos teise į Česlavėlės palivarką Petravičių šeimai pardavė už 400 zlotų! Sandoris 1929 m. gegužės 4 d. įvyko pas Trakų notarą Liudviką Novoseleckį. Viena sandorio pusė – K. Maliukevičius, kita – Marijai Matulevičienei, Miroslavui Severinui Petravičiui ir Vandai Petravičienei atstovavęs

Klemenso Maliukevičiaus nuotrauka iš užsienio paso, išduoto Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos 1920 m.

A. Matulevičius. Aktas įrašytas į 1929 m. notaro rejestrą 310-uoju numeriu. Vyskupijos kurijai pateiktą to akto išrašą notaras patvirtinęs gegužės 10 d. Nors ir su tam tikrais nepatogumais, sandoris bažnyčiai iš tikrųjų buvo naudingas. K. Maliukevičius 1930 m. kovo 12 d. pranešime kurijai rašė: „Kartu drįstu pastebėti, kad aukščiau minėta suma (400 zl. – V. Č.) žymiai viršija įstatymo numatytą taksą dėl činšo išpirkimo. Reikalo galutinis išsprendimas užsidelsė dėl šiuo metu madingos operacijos vekseliais, kuriuos, pirkėjams neturėjus grynų pinigų, buvau priverstas priimti ir po truputį realizuoti“ (*LVIA 694-5-4433*).

1930 m. kovo 12 d. K. Maliukevičius kreipėsi į kuriją, kad Trakų bažnyčia Didžiajai savaitei neturėjo nuolatinio Išganytojo karsto. Klebonas norėjo jį įrengti. Žmonės noriai aukojo drobes, tačiau dėl žemės ūkio krizės trūko pinigų. Klebonas paprašė, kad bažnyčiai būtų palikti 400 zlotų, gauti iš sandėrio su Petravičiais dėl žemės valdos buvusiam Česlavėlės palivarke. Tuos pinigus būtų galima panaudoti karstui įsigyti. Kurija kovo 13 d. raštu prašymą patenkino. Karstą prieš Velykas įrengė Edvardas Karniejus. Jis už karsto ir Viešpaties Jėzaus figūros nudažymą paėmė 400 zlotų (kovo 17 d. pakvitavimas), nors visas karsto įrengimas kainavo 875 zl. Apie tai Maliukevičius pranešė kurijai spalio 23 d. (*LVIA 694-5-4433*).

Bražuolės palivarkas

Trakų bažnyčiai priklausė netoli miesto buvęs Bražuolės palivarkas. Pastatus Bražuolėje 1911 metais K. Maliukevičius rado apverktinos būklės. Iš pagrindų viskas buvo pertvarkyta 1914 metais. Gyvenamajam namui sudėtos naujos lubos ir pakeisti pamatai, stogas perdengtas naujais gontais. Perstatytas ir gontais apdengtas kluonas (sunaudota 600 kapų gontų). Tačiau per vokiečių antplūdį 1915 metais visi statiniai sudegė; sudegė ir visi ūkio padargai: kuliamoji mašina, šiaudų kapoklė ir daug smulkesnio inventoriaus. Gyvenamasis namas iš 2-jų būtų ir virtuvės atstatytas 1917 metais; namas vėl apdengtas gontais. Tačiau 1918 m. kovo 17-osios naktį apie 3 val. sodyboje kilo gaisras. Sudegė tai, kas buvo likę po karo mūšio 1915 metais. Apytikris nuostolis – 3000 rublių. Prieš karą statiniai buvo apdrausti, tačiau užėjus vokiečiams klebonas pastatų nedraudęs, nes apie kokią nors draudimo bendrovę negirdėjęs... Tą liūdną žinią Trakų klebonas Vilniaus vyskupijos apaštališkajam administratoriui pranešė 1918 m. balandžio 23 d. (*LVIA 694-5-4425*).

Tęsinys kitame numeryje

Dėl paskelbtos tikrovės neatitinkančios informacijos apie Valdovų rūmams įsigyjamas vertybes

Šių metų sausio 19 d. dienraštyje „Lietuvos žinios“ (nr. 14) bei LNK televizijos laidoje „Paskutinė instancija“ buvo paskelbta tikrovės neatitinkanti informacija apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų interjerų ekspozicijai įsigytas kultūros, meno ir istorijos vertybes:

1. Teiginys, jog už 19,5 mln. Lt. „tepavyko apstatyti mažiau nei pusę Valdovų rūmų menių“, neatitinka tikrovės, nes už šias biudžeto lėšas, remiantis konkrečiais ekspozicijų įrengimo planais, įsigyta apie 80–90 proc. reikalingų autentiškų vertybių Valdovų rūmų interjero ekspozicijai, t. y. menėms, kuriose buvo istoriniai reprezentaciniai apartamentai, įrengti.

2. Teiginys, jog Valdovų rūmus „dailės istorikai pavadino pačia prasčiausia pastarųjų metų pastato rekonstrukcija“ neatitinka tikrovės, nes tai buvo tik kai kurių, t. y. dalies dailės istorikų nuomonė.

3. Lietuvos dailės muziejui ir šio muziejaus direktoriui Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2002 m. spalio 2 d. įsakymu Nr. 357 ir 2005 m. vasario 18 d. įsakymu Nr. IV-55 buvo pavesta ne „Valdovų rūmus apstatyti išskirtiniais baldais ir niekučiais“, o „parengti ir įgyvendinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programą, vykdyti Valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų sukūrimui būtinus taikomuosius tyrimus, interjerams ir ekspozicijoms reikalingų kultūros ir meno vertybių paieškas, jų įsigijimo, restauravimo, kaupimo, parengimo eksponavimui ir laikino saugojimo funkcijas“.

4. Seniausias šiuo metu Lietuvoje esantis ir vienas vertingiausių senųjų meninių audinių „Dramblių eiseną“ (XVI a. pradžioje sukurto gotikinio gobeleno fragmentas) įsigytas ne už 200 tūkst. eurų, kaip klaidinančiai buvo teigiama, o beveik 7 kartus pigiau – už 30 tūkst. eurų. Be to, šis audinys įsigytas ne Lietuvos dailės muziejaus už iš biudžeto skirtas lėšas, o Valdovų rūmų ekspozicijai nupirkta Valdovų rūmų paramos fondo už rėmėjų suaukotas lėšas (ši informacija pateikta ir ekspozicijos etiketėse Taikomosios dailės muziejuje, ir duomenų bazėje internete). Gobeleno fragmento kompozicijos centre yra trijų moterų ir trijų vaikų figūros.

5. Valdovų rūmų interjerams perkamos retos, unikalios, vienietinės XV–XVII a. pirmosios pusės (vėlyvosios gotikos, renesanso ir ankstyvojo baroko epochų) vertybės, kurių Lietuvos kultūros paveldo institucijų rinkiniuose beveik nėra, o europinė šių vertingų taikomosios ir vaizduojamosios dailės kūrinių pasiūla taip pat nėra didelė, jų suradimas ir atranka labai sudėtinga, specializuota, neleidžianti taikyti unifikotų bendrųjų tipinių viešųjų pirkimų kriterijų. Todėl Valdovų rūmų interjerų vertybių pirkimams taikomos Viešųjų pirkimų įstatymo 56 str. 1 dalies 3 punkto nuostatos – neskelbiamos derybos. Tokią viešai neskelbiamų derybų praktiką visuotinai naudoja Europos Sąjungos valstybių ir kitų šalių muziejai, įsigydami ekspozicijų plėtrai būtinas meno ir kitas unikalias vertybes.

6. Tikrovės neatitinka teiginys dėl Lietuvos muziejų rinkiniuose saugomų vertybių, tinkamų Valdovų rūmų ekspozicijai. Valdovų rūmų egzistavimo epochas (gotiką, renesansą ir ankstyvąjį baroką) atspindinčių baldų, gobelenų ir kitų taikomosios dailės kūrinių Lietuvos

muziejuose yra vienetai, jie dažniausiai niekaip nesusiję nei su Lietuvos valdovais, nei su jų rūmais, o dažnai – ir su Lietuva. Be to, šios pavienės vertybės dažnai yra muziejų ekspozicijų pagrindiniai akcentai, todėl negalėtų būti skolinami Valdovų rūmams. Tiesa, dėl dalies Lietuvos ir užsienio institucijose saugomų lituanistinių vertybių deponavimo Valdovų rūmų ekspozicijoms yra tariamasi ar netgi susitarta. Tikrovės neatitinka ir teiginys dėl lituanistinių vertybių kopijų darymo būtinumo. Taikomosios dailės muziejaus ekspozicijoje jau dabar rodomos kelios Lietuvos valdovų ir didikų garsiausių portretų kopijos. Unikalių, vienietinių lituanistinių kūrinių, galimų sieti ir su Valdovų rūmais, aukšto meninio lygio kopijų darymas bus tęsiamas ir toliau.

7. Valdovų rūmams įsigytos vertybės nupirktos ne „kuo didesne kaina“, ne „beprotiškais kainomis“ ar „protu nesuvokiamomis kainomis“, o priešingai, dažnai gerokai mažesne, nei vidutinė panašių vertybių rinkos kaina. Tai nesunku nustatyti padarius rinkoje (aukcionuose, antikvartuose, mugėse, privačiose kolekcijose) esančių vertybių kainų statistinę analizę. Dauguma vertybių įsigyjamos nerestauruotos ir restauruojamos Lietuvoje. Beje, XVII a. itališka kasonė įsigyta už 7 tūkst. eurų, t. y. iš esmės už tą sumą, kuri buvo nurodyta kaip reali. Aukcionuose pateikiamos pirminės vertybių kainos šaukimų metu dažnai pakyla kelis ar net daugiau kartų. Be to, prie galutinės aukciono kainos būtina pridėti 25 proc. komisinius ir kitus mokesčius. Visa tai sudaro galutinę aukcione įsigyjamos vertybės kainą. Būtina priminti, kad netgi garsiausi Sothebys ar Christies aukcionai patys organizuoja ekspertizų parengimą, patys parenka ekspertus ir niekaip neat-sako už jų pateiktų išvadų patikimumą.

8. Tikrovės neatitinka teiginys, kad Valdovų rūmų eksponatai įsigijami ir saugomi slapta. Dauguma Valdovų rūmams įsigytų vertybių nuo 2005 m. viešai eksponuojama Taikomosios dailės muziejuje. Valdovų rūmų ekspozicijoms įsigyjamų vertybių kainos, įsigijimo šalis, eksponato vertė ir reikšmė konkrečiai ekspozicijai nuo 2007 m. išsamiai skelbiama internetinėje svetainėje specialiai sukurtoje duomenų bazėje (<http://www.valdovurumai.lt/Rinkiniai/VRDailininkai/DBaze/Paieska.htm>), kuri nuolat pildoma. Beje, įsigyjamų vertybių kainų paprastai Europos muziejai neskelbia.

9. Stalas, informacijoje vadinamas „darbastaliu“, yra įsigytas už maždaug 87 tūkst. Lt., o ne „apie 100 tūkst. Lt.“ (tikslī informacija paskelbta duomenų bazėje). Jis yra didikų rūmų arba miesto patricijų rezidencijos ne reprezentacinių patalpų (pvz., sargybinės, antikameros, raštinės ar pan.) baldas, kokių ir šiandien galima matyti Florencijos ar Venecijos rūmų ekspozicijose. Sužalotas jis buvo XVIII ar XIX a. Beje, pvz. garsioji Medici giminė bei daugelis kitų italų aristokratų, taip pat kilo iš Florencijos miesto patricijų, o ne nobilių.

10. Teiginys, kad „tikrų vertybių išvežti jokia valstybė neleidžia“, neatitinka tikrovės, nes įvairiose valstybėse taikomos įvairios teisinės normos kilnojamoms kultūros vertybėms išvežti. Iš kai kurių valstybių negalima išvežti jokių vertybių, senesnių nei 50 m. Kai kuriose yra nustatytos kainų ribos, o kai kur pačios didžiausios vertybės įrašomos į nacionalinių vertybių sąrašus. Nuo

karų mažiau nukentėjusiose valstybėse tvarka yra liberalesnė, reikalingi leidimai vertybėms išvežti, kurie tampa ir papildomomis autentiškumo garantijomis. Tad tikras vertybes dauguma Vakarų Europos valstybių išvežti leidžia, išskyrus toms valstybėms išskirtinę nacionalinę reikšmę turinčias vertybes.

11. Valdovų rūmų vertybėms įsigyti Kultūros ministerijos yra patvirtinti griežti chronologiniai, tipologiniai, kilmės, meninės vertės ir kiti kriterijai. Visos vertybės įsigyjamos remiantis šiais kriterijais. Jie garantuoja, kad Valdovų rūmuose bus sukurtos tipingos stilistikos ir istorinė paskirtį tiksliai atspindinčios interjerų vizijos, pagrįstos moksliniais tyrimais, ikonografija ir analogijomis. Daugelyje Vidurio Europos šalių (Lenkijoje, Vokietijoje, Vengrijoje ir kt.) istorinių rezidencijų nėra išlikę nei vieno baldo ar kito taikomosios dailės kūrinių, kuris turėtų bent kokį tiesioginį ryšį su konkrečiais rūmais. Tačiau dėl to šie eksponatai nepraranda savo savaiminės meninės vertės. Tikrovės neatitinka teiginiai, kad Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje visi eksponatai yra tiesiogiai susiję su šia rezidencija ir Lenkijos valdovais. Krokuvos pilies interjerų ekspozicijoje, pvz., nėra nei vieno baldo, kuo nors susijusio su šiais rūmais ar Lenkijos valdovais. Tačiau šioje pilyje atkurti mokslškai pagrįsti istorinių interjerų įvaizdžiai, panaudojant su rūmais niekuo nesusijusius, bet tam tikrų epochų stilistikas ir istorines paskirtis atspindinčius baldus bei kitus meno kūrinius. Taip, Krokuvos Vavelyje yra saugomi Žygimanto Augusto gobelenai, dalis lobyno eksponatų taip pat siejami su Lenkijos valdovais. Vilniaus rūmuose taip pat numatytos plačios autentiškų radinių ekspozicijos. Interjerams įsigytos kelios dešimtys lituanistinių vertybių (žemėlapių, knygų, indų ir kt.).

12. Lombardijoje XVI a. pradžioje sukurta kasapanka yra išskirtinė savo menine verte. Ji bet kuriuo atveju atspindi laikotarpį, kai Bona Sforca buvo susijusi su Milano kunigaikštyste, Lombardija, kur kelis metus gyveno. Beje, greta Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės titulų, Bona Sforca dažniausiai naudojo Bario ir Rosano kunigaikštienės, o ne Neapolio ir Aragono princesės titulus. Būtina priminti, jog Lombardija yra Italijos, o ne Prancūzijos regionas, kaip klaidingai yra teigta.

13. Tikrovės neatitinka teiginys, kad už „skrynute“, labai primenančią Kaziuko mugės dirbinius, suplota per 100 tūkst. Lt., nes ši XVI–XVII a. tipinga itališka brangenybėms, svarbiems dokumentams ir kitoms vertybėms saugoti skirta skrynute įsigyta už maždaug 22 tūkst. Lt., t. y. daugiau nei 4 kartus pigiau, nei buvo teigiama. Beje, Žygimantas Augustas savo brangenybės Valdovų rūmuose saugojo 16 skrynučių, kurių dalis galėjo būti panašios į šią.

14. Tikrovės neatitinka teiginys, kad vykdant archeologinius tyrimus „sunaikintas istorinis medinis Vilnius“, nes yra vykdoma fotofiksacija ir kiti fiksavimo darbai, dauguma radinių yra konservuojami ir restauruojami bei bus eksponuojami Valdovų rūmuose.

15. Tikrovės neatitinka teiginys, kad „visi tie baldžiukai perkami tiesiog Europos sendaikčių parduotuvėse, akis į akį susitarus su antikvaru“. Valdovų rūmų interjerų vertybės įsigyjamos garsiausiose Europos antikvartuose, kurių savininkai yra atestuoti meno vertybių

ekspertai, parduodantys eksponatus garsiausiems pasaulio muziejams, taip pat garsiausiose antikvarinių vertybių mugėse. Dalis Valdovų rūmams įsigytų vertybių yra publikuota Europos šalių meno istorijos knygose, aukcionų kataloguose ir pan. Jie iliustruoja Europos dailės raidą.

16. Tikrovės neatitinka teiginiai, kad Valdovų rūmams vertybės įsigyjamos Švedijoje, taip pat, kad būtų galima kai kurias lituanistines vertybes įsigyti, pvz., iš Sankt Peterburgo Ermitažo muziejaus. Kaip žinoma, joks valstybinis muziejus pasaulyje jokia prekyba eksponatais negali užsiimti, tai yra priešinga jo misijai.

17. Tikrovės neatitinka teiginys, kad Valdovų rūmai atstatomi „pasižiūrėjus į paveikslėlį, kuris dabar puošia saldainių dėžę“. Taip pat tikrovės neatitinka teiginys, kad Vavelis „atstatytas pagal tikrus brėžinius“, nes jokių tikrų brėžinių nėra išlikę, išskyrus XVII a. pabaigos planus, kai Vavelis jau buvo apleistas valdovų. Vavelis atkurtas remiantis ta pačia rekonstrukcijos ir analogijų metodika, kuri taikoma ir atkuriant Valdovų rūmus Vilniuje. Be to Vavelyje buvo išlikusios sienos, taigi brėžiniai nebuvo būtini. Valdovų rūmuose buvo išlikę pamatai, kurie leido gana tiksliai atkurti erdvinę rezidencijos struktūrą. Ši metodika plačiai taikoma ir šiandien netgi Italijoje, kur, pvz., atkuriamas Feraros Este pilis. Autentiškų brėžinių neturi absoliuti dauguma istorinių rezidencijų.

Pažymėtina, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams įsigytos vertybės, viešai eksponuojamos Taikomosios dailės muziejuje nuo 2005 m., buvo įvertintos ne tik muziejaus lankytojų, bet ir patyrusių, kompetentingų specialistų. 2006–2008 m. Vilniuje lankėsi ir Valdovų rūmams įsigytus eksponatus teigiamai įvertino patyrę užsienio ekspertai, turintys vertybių įsigijimo patirtį (pvz., Krokuvos Vavelio karališkosios pilies direktorius prof. Jan Ostrowski, šios pilies baldų ir laikrodžių rinkinio saugotoja Stanisława Link-Lenczowska, ginklų rinkinio saugotojas Krzysztof Czyżewski, Žygimanto Augusto gobelenų rinkinio saugotoja Magdalena Ozga, Arizonos universiteto profesoriaus Kęstutis Paulius Žygas, Smithsonian nacionalinio muziejaus darbuotojas dr. Ramūnas Kondratas, kolekcininkas prof. Kazys Varnelis, Drezdeno rezidencijos ir Žaliųjų skliautų muziejaus direktorius prof. Dirk Syndram, Feraros Este pilies direktorius dr. Marco Borella, Milano Sforcų pilies ilgametis buvęs direktorius prof. Ermanno A. Arslan ir dabartinis direktorius dr. Claudio Salsi, Varšuvos karališkosios pilies direktorius prof. Andrzej Rottermund, restauratorė Giovanna Pignatelli-Lozoraitienė ir kt. pripažinti ekspertai). Šie ekspertai buvo kviečiami su paskaitomis įgyvendinant Europos valstybių Valdovų rūmų pristatymo programą bei 2006 m. surengus tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą Valdovų rūmams ir jiems atkurti europinės patirties kontekste. Šie ir kiti užsienio ekspertai dažnai konsultuoja Valdovų rūmams planuojant įsigyti vieną ar kitą vertybę.

Išsamią informaciją apie Valdovų rūmams įsigyjamas vertybes teikia nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai (tel. 8 5 26 08 947).

*Lietuvos dailės muziejaus
Ryšių su visuomene centras*

Dvyliktoji „Šalčios aleliumų“ šventė

Šventės dalyviai. Iš kairės: R. Kupčinskas, A. Petrukevičius (kalba), G. Songaila, K. Garšva, V. Žilius

Tradiciškai paskutinį sausio šeštadienį „Šalčia aleliumai“ sukviečia Šalčininkų žemės talentus. Šių metų sausio 31 d. šventė buvo organizuojama jau dvylktą kartą. Į Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnaziją savo menines programas parodyti atvažiavo mokiniai ir mokytojai iš Eišiškių St. Rapolionio gimnazijos, Butrimonių, Čiužiakampio, Kalesninkų, Paškonų pagrindinių mokyklų, Dieveniškų „Ryto“, Jašiūnų „Aušros“, Turgelių, Baltosios Vokės „Šilo“ vidurinių mokyklų, Dieveniškų žemės ūkio mokyklos, Šalčininkų lopšelio-darželio „Vyturėlis“ auklėtiniai. Lietuvos

tūkstantmečio gimnazija rengdama „Šalčia aleliumų“ šventę siekia kelti rajono mokinių valstybinės kalbos mokėjimo lygį, pagarbą tautos tradicijoms.

Renginį pradėjo Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius, trumpai pristatęs šventę ir padėkojęs visiems susirinkusiems. Taip pat šventės pradžioje buvo pristatyti garbūs svečiai, tokie kaip: akademikas Zigmantas Zinkevičius, Vilniaus apskrities viršininkas Jonas Vasiliauskas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Rytų Lietuvos grupės vadovas Alfonsas Kairys, „Vilnijos“

draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva, „Gervėčių“ klubo pirmininkas Alfonsas Augulis, „Ryto“ draugijos pirmininkas Alfredas Petrulis, pulkininkas Arūnas Dudavičius ir kiti. Taip pat nepamiršti rėmėjai: Vilniaus draugija, Tautos fondas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Šalčininkų rajono savivaldybė, Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija bei Eugenija Bulotienė.

„Šalčia aleliumų“ šventėje skambėjo lietuvių liaudies instrumentai, Tėvynės tematika buvo dainuojamos dainos, deklamuojami eilėraščiai, šokami liaudiški šokiai.

Renginio pabaigoje „Vilnijos“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva bei Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius dalyvavusių mokyklų atstovams įteikė padėkos raštus bei dovanas. Šventę vainikavo daina „Žemėj Lietuvos“ bei didžiulis šventinis tortas.

Auksė KEKYTĖ
Viktorijos Vaškytės nuotr.

Baigiamoji šventės daina

Jaunimas ir inteligentija dalyvavo Vilniaus paminėjimo šventėje

Renaldas VIŠNIAKAS, Vilnius

2009-01-25 Vilniaus Katedros aikštėje, prie paminklo Lietuvos valdovui Gediminui, įvyko Vilniaus pagarsinimo šventė. Rašytiniuose šaltiniuose šis miestas pirmą kartą paminėtas 1323-01-25 d. Gedimino laiške „Visiems krikščionims, pasklidusiems visame pasaulyje“. Šiais metais Europos kultūros sostine tapusio Vilniaus vardas buvo pagarsintas visuomenei.

Suvokdami šio įvykio reikšmingumą, Valdovų rūmų paramos fondas ir draugija „Pilis“ tęsia šios datos minėjimo tradiciją, kurią nuolat palaiko daugybė intelektualų.

Šias metais suorganizuotose Vilniaus vardo paminėjimo iškilmėse dalyvavo mokytojų Liubovės Tkačiuk ir Žilvino Radavičiaus vadovaujama Vilniaus Senamiesčio vidurinės mokyklos moksleivių Renaldo Višniako, Dmitrijaus Surovo, mokytojos Alos Mylko auklėtinių – Aidos Guseinovos, Anatasijos Boykovos bei mokyklos prezidento Olego Tamraziano delegacija, Trakų pilies brolija „Viduramžių pasiuntiniai“, folkloro grupės „Raskila“ ir „Kulgrinda“, aktorius Darius Rakauskas, istorikas Tomas Baranauskas, prof. Kazys Almenas, Valdovų rūmų paramos fondo direktorius Edmundas Kulikauskas, Signatarų klubo prezidentė Birutė Valionytė, vado Kęstučio Ignatavičiaus vadovaujamos Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos atstovai ir kt. garbūs svečiai.

Džiugu, kad antrus metus iš eilės šioje šventėje dalyvauja edukologijos magistrės Liudmilos Isajevos vadovaujami Vilniaus Senamiesčio vidurinės mokyklos mokiniai. Pernai jie drauge su mokytojais – visuomenininke Gaiva Kairiene ir su jaunimo edukacinių renginių entuziastu, istorijos bei pilietiškojo pagrindų mokytoju Žilvinu Radavičiumi vedė integruotą Lietuvos istorijos pamoką apie Vilnių ir valdovo Gedimino politikos reikšmę.

Prie paminklo Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Gediminui gėlių padėjo draugijos „Pilis“ pirmininkė Danutė Ulvydienė ir draugijos išdininkas Valdas Samuitis.

Mes Lietuvai ir visam pasauliui primename, jog Vilnius, kaip ir valdovo Gedimino laikais, tebėra Lietuvos sostinė. Šalyje turi būti skiepijamas pilietiškojo ir patriotiškojo jausmas jaunajai kartai.

Vilniaus vardadienis – sausio 25-oji turėtų būti oficialiai įteisintas ir minimas kur kas iškilmingiau ir linksmiau nei

Šiais metais Vilniaus vardą moksleiviai paminėjo laikydami Lietuvos vėliavą

Stebėdami riterių kovas, vaikai prisiminė pamokas apie valdovą Gediminą

iki šiol. Renginyje dalyvavę moksleiviai pasigedo linksmesnių kultūros renginių, istorinių vaidinimų. Kadangi Gedimino Lietuva buvo daugiatautė, o pats valdovas gan tolerantiškas kitoms tautoms ir religijoms, norima, kad tas Lietuvos daugiatautiškumas atsispindėtų būsimuose Vilniaus vardadienio paminėjimo renginiuose, kurie turėtų vienyti žmones.

Kadangi kurdamas Vilnių Gediminas stengėsi jį pritraukti pirklių, simboliškai su Valdovų rūmais besiribojančioje Pilies gatvėje tą dieną galėtų vykti mugės, o palei pačius rūmus ar apylinkėse prie uždegtų laužų vyktų šokiai, žmonės dainuotų,

vyktų įvairūs konkursai. Tokie renginiai pritrauktų daugiau turistų, kurie čia paliktų daugybę pinigų, o namo išsivežtų puikius išpūdžius apie mūsų šalį.

Nepakankamas Vilniaus reikšmės populiarinimas, vietomis atsainus valdžios požiūris į šią sukaktį įtakoja gan mažą visuomenės susidomėjimą šia švente.

Kol Vilniaus Senamiesčio vidurinės mokyklos vaikų rankose plevėsuoja Lietuvos vėliava, Vyriausybė neturi jokios moralinės teisės sužlugdyti žmonių iniciatyvos švęsti Vilniaus vardadienį ir privalo prisidėti prie šio renginio taip, kad jis atitiktų visuomenės lūkesčius.

Džiaugiamės, kad Valdovų rūmų

paramos fondas ir draugija „Pilis“ palaiko ne tik paveldo išsaugojimo idėją, bet ir skatina jaunimo pilietišumą. Liūdna, kad Lietuvos valdžia per daug prastai rūpinasi mokykla. O juk jaunimas – tai Lietuvos ateitis, kuri labai daug priklauso nuo dvasingumą ugdančių mokytojų, visuomenės ir šeimos, apie kurią daugelis vaikų namuose augančių vaikų gali pasvajoti, senelių, kurie kartais vaikų pamiršti glaudžiasi pensionatuose, patirties,

Niekas Lietuvoje nesikeis, jeigu ir toliau bus smukdomas mokytojų autoritetas, o chuliganiškai besielgiantys mokiniai nekreips dėmesio į papeikimus, žinodami, kad už tai nebus baudžiami, nes mokytojas beteis. Jei niekas nesikeis, tuomet mokyklose nebeliks gerų specialistų, nes baigę pedagoginius universitetus jaunuoliai mieliau išvyksta į Ispaniją skinti braškių, nei dirbti mokyklose jų garbę ir orumą žeminančiomis sąlygomis. Mokytojų idealistų darbinė veikla dažnai baigiasi liūdnei, nes jie palieka mokyklą dėl dviejų priežasčių: 1) senbuvų pavydo. Pastarieji nesuinteresuoti toleruoti savo aplinkoje veiklius ir perspektyvius kolegas, todėl kurstydami prieš juos mokinius, vėliau apkaltina nesusitvarkymu su savomis pareigomis 2) vaikų ir paauglių žiaurumo. Pajutę naujo mokytojo silpnąsias vietas, mokiniai „užlipa mokytojams ant galvos“ ir tokių pedagogų pamokos pavirsta netarka, kurios pabaiga aiški – žmogus netenka darbo. Šios ir panašios aplinkybės kaskart vis labiau naikina mokytojų idealizmo ir pasitikėjimo savimi dvasią. Daugelis iš jų dabar į klases žvelgia kaip į konvejerį fabrike ir tesvajoja tik apie atlyginimą ir atostogas. Lietuvai trūksta mokytojų. Gal todėl Katedros aikštė per Vilniaus vardadienį buvo apytuštė. Nebuvo surengta tarp jaunimo populiarus pramoginio renginio, todėl Vilniaus vardadienis daugeliui tiesiog neįdomus, trūksta sugebančių sudominti šia švente pedagogų.

Esame be galo dėkingi Valdovų rūmų paramos fondo direktoriui Edmundui Kulikauskui bei draugijos „Pilis“ pirmininkei Danutei Ulvydienėi, dėl kurių Žilvino Radavičiaus, Gaivos Kairienės ir Liubovės Tkačiuk į Katedros aikštę pakviesti vaikai su Lietuvos vėliavomis rankose parodė tikrąsias pilietiškojo vertybes ir pradėjo propaguoti Vilniaus vardadienio šventimo būtinybę mokykloje. Tai svarbus Lietuvos pedagogikos istorijos faktas, kuris įrodo, kad tūkstantmetėje Lietuvoje dar yra „laužiančių ledus“ mokytojų, kurie nepaisant nuolatinių pažeminimų, niekingai mažų atlyginimų, kurių vos už būtų pakanka susimokėti, toliau dirba Lietuvai.

Kaip paminėsime Vilniaus vardadienį 2010-aisiais?

Lietuva-Lenkija: dokumentai***Vilnijos draugijos puslapis*****Vilniaus enciklopedija – lenkų kalba ir dvasia***Wileńska encyklopedia. 1939-2005. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Wydanie I. Warszawa: Ex libris. Galeria Polskiej Książki Sp. 20.0. 2007, 702 p.****Habil. dr. Kazimieras GARŠVA, Vilnius***

Lietuviškos Vilniaus enciklopedijos neturime. „Vilniaus enciklopedijos. 1939-2005“ pirmąjį leidimą parengė ir lenkų kalba išleido daugelio populiarių leidinių autorius Mečislavas Jackevičius, gimęs 1931 m. Gardino srities Ivijos rajono Bokšiškų (lenkiškai – Bokszyński) valdoje. Žinomo lenkų kalbininko J. Safarevičiaus nuomone, gyvenvietės su priesaga – išk – įkūrė lietuviai.

M. Jackevičius yra literatūros istorikas, vertėjas, diplomatas, 1956 m. išvykęs iš Vilniaus su giminėmis gyventi į Lenkiją. 1998 – 2002 m. Lietuvoje jis buvo Lenkijos generalinis konsulas. Už informaciją apie Vilnių po 1945 metų ir pagalbą rengiant knygą jos autorius dėkoja Vilniaus universiteto Lenkų filologijos katedros asistentei Teresei Daleckai (specialybė – literatūros istorija), žurnalistui, poetui dr. Juzefui Šostakovskui ir poetui, žurnalistui dr. Henrikui Mažuliui.

Knygos įvadas prasideda šiuo sakiniu: „Vilniaus enciklopedijos 1939 – 2005 uždavinys yra pateikti skaitytojui kuo daugiau vaizdų apie Vilnių ir Vilniaus žemę nuo 1939 m. rudens iki 2005 metų, kai tas Vilnius ir Vilnija atitrūko (odeszly) nuo Lenkijos Respublikos, bet tame plote liko lenkų palikimas (ślady), pirmiausia gyventojai lenkai, nuo amžių glaudžiai susiję su Motina (Macierzą) – Lenkija, su lenkų istorija ir kultūra“. Kokiu būdu ilgaamžė istorinė Lietuvos sostinė Vilnius ir jos žemė 2005 m. (!) staiga „atitrūko nuo Lenkijos“, kaip etninių žemių lietuviai prieš 300, 150 ar 80 metų pramokę gudiškai, lenkiškai ar rusiškai „nuo amžių glaudžiai“ susiję su Lenkija, o ne su Tėvyne ir savo valstybe Lietuva, autorius daugiau neišskina.

Ši enciklopedija, autoriaus žodžiais, yra kaip ir 2000 m. L. J. Malinovskio Bydgoščiūje išleistas „Vilniaus žemės enciklopedijos nuo XVI a. iki 1945 m.“ tęsinys, kurios uždavinys buvo suregistruoti asmenybės, žinomas ir nusipelnusias Vilniui ir Vilniaus kraštui bei nurodyti įvairias kelių amžių institucijas ir istorinius reiškinius. Šia tema ir M. Jackevičius jau yra išleidęs apie 10 knygų, taigi nesunku buvo pagal jas apibendrinti istorijos, kultūros, archeologijos ir kitus duomenis. Plačiai čia aprašomos bažnyčios, cerkvės, dvarai, kapinės.

Sudarytojas nurodo, jog enciklopedijoje trūksta daug reikšmingų dalykų (bet tada reikėjo daryti objektyvią atranką) ir pirmiausia aprašomi lenkai, jų veikla ir visuomeninės bei politinės, švietimo, kultūros, sporto, religijos institucijos. Lenkija Lietuvoje ypač dosniai finansuoja ir palaiko lenkiškas švietimo įstaigas.

Nuo 1944 m. rudens iki 1947 m. LTSR buvo 150 lenkiškų mokyklų. Lenkus repatrijavus į Lenkiją SSKP CK ir LKP CK 1947 m. priėmė nutarimus sustiprinti kovą su „lietuvių buržuaziniais nacionalistais“ ir dėl to Lietuvoje (ne Baltarusijoje ar Ukrainoje, kur lenkų buvo žymiai daugiau) padvigubino lenkiškų mokyklų skaičių. 1947 m. rudenį Lietuvoje jau buvo 255 lenkiškos mokyklos ar klasės, kuriose mokėsi 25451 mokiny (p. 578). LTSR švietimo ministerijoje lenkiškas mokyklas 1951 – 1960 m. organizavo Jakovas Cukerzis (Jakub Cukierzis), 1909 m. gimęs nulietuvėjusioje Ašmenoje ir 1934 m. baigęs Vilniaus universitetą.

1954 – 1959 m. tolimesnius SSKP CK ir LKP CK nutarimus aktyviai vykdė LTSR Švietimo ministrė Vladė Vyšniauskaitė (Wanda Wiszniewska), gimusi 1905 m. Novgorodo gubernijoje. Ji nuo 1926 m. buvo LKP narė, 1927 – 1930 m. kalinta Kaune ir Zarasuose. Iš kalėjimo pabėgusi į Maskvą, baigė tautinių mažumų komunistinį universitetą ir atlikinėjo kompartijos užduotis. Lenkiškomis buvo verčiamos ir lietuviškos mokyklos (pavyzdžiui, Jaciūnuose, Švenčionių r., Butrimonyse, Šalčininkų r. ir daug kur kitur), todėl 1956 m. lapkričio 4 d. LTSR ministrui pirmininkui M. Šumauskui tuo reikalu raštą išdrįso pasirašyti devyni lietuviai intelektualai: Antanas Žukauskas – Vienuolis (rašytojas), Vincas Mykolaitis – Putinas

(rašytojas, akademikas), prof. Antanas Gudaitis (tapytojas), prof. Balys Dvarionas (kompozitorius), prof. Kipras Petrauskas (dainininkas), Sofija Čiurlionienė – Kymantaitė (rašytoja), prof. Petras Aleksandravičius, Marcelinas Šikšnys – Šiaulėniškis (rašytojas, vadovėlių autorius, buvęs Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius), Petras Rimša (dailininkas). Parašus surinko ir žinomą kalbą dėl lietuviškų mokyklų uždarinėjimo LTSR AT pasakė rašytojas A. Žukauskas – Vienuolis. Enciklopedijos sudarytojai nenurodo, kad 1988 m. panašų raštą LKP CK antrajam sekretoriui L. Šepečiuui pasirašė atkurtos „Vilnijos“ draugijos valdybos nariai.

Po mokyklų polonizaciją palaikė LKP rajonų skyriai ir jų organas „Czerwony Sztandar“, leistas nuo 1953 metų. 1988 m. gegužės 3 d. buvę ir esantys šio laikraščio darbuotojai doc. J. Cechanovičius, J. Senkevičius, K. Marčyk, H. Mažul, J. Survila ir kiti prie Lietuvos kultūros fondo įkūrė Lietuvos lenkų kultūros visuomeninę draugiją (tame susirinkime buvo ir 4 „Vilnijos“ draugijos tarybos nariai). Kitais metais lenkai J. Cechanovičių (I. Tichonovičių) išrinko SSSR AT deputatu, kuris dar po metų, vėl 1990 m. gegužės 3 d. Vilniuje įkūrė SSSR žmogaus teisių lenkų partiją. Lietuvos Respublikoje ji laikėsi SSSR Konstitucijos ir organizavo SSSR Rytų lenkų tarybinę respubliką, kuri vėliau turėjo tapti „nepriklausoma“ (kaip Litwa Szrodkowa) ir prisijungti prie Lenkijos. Dėl to SSSR tokios partijos neregistravo – ji kėlė grėsmę Gudijai ir Ukrainai.

SSSR CK priimtinesnė buvo Lenkų autonominė sritis Lietuvoje. Ją nuo 1988 metų pagal M. Gorbačiovo nurodymus Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose kūrė lenkų komunistai, dabartiniai Lietuvos lenkų rinkimų akcijos bendražygiai. 1989 m. gegužės 12 d. Mickūnuose įvyko pirmasis autonomininkų suvažiavimas, 1990 m. birželio 1 d. Zavišonyse ir spalio 6 d. Eišiškėse – antrasis suvažiavimas, 1991 m. gegužės 22 d. Mostiškėse – trečiasis suvažiavimas, patvirtinęs Vilniaus nacionalinio – teritorinio lenkų krašto statutą, sostinę, vėliavą, himną, kur LR AT Vilniaus, Šalčininkų ir Sniečkaus savivaldybės paleido (p. 470).

Savo knygoje esu rašęs, kad Lenkų tautinės autonominės srities Lietuvos TSR sudėtyje koordinacinė taryba sudaryta ne 1990-06-01 Zavišonyse, o 1989-05-12 Mickūnuose. Šiai tarybai priklausė 65 asmenys: R. Maceikianecas, J. Mincevičius, I. Tichonovičius (recenzuojamoje enciklopedijoje nenurodė šio labai svarbaus fakto), SSSR liaudies deputatas A. Brodavskis, dabartinis Lenkų sąjungos Lietuvoje pirmininko pavaduotojas S. Peško, dabartinio LLRA pirmininko V. Tomaševskio tėvas, iki šiol besislapstantis Šalčininkų rajono LKP antrasis sekretorius ir tarybos pirmininkas Č. Visockis, dabartiniai Vilniaus rajono valdybos nariai J. Sinickis, T. Paramonova ir kiti.

Kodėl knygos sudarytojas vietoj tokių lenkams svarbių asmenų į enciklopediją įtraukė kitus, užimančius žymiai mažesnę padėtį visuomenėje ir lenkų organizacijose (kai kurias eilines gydytojas, mokytojas ir t. t.)? Kodėl greta 3 lenkų deputatų (M. Čoboto, Č. Okinčico, Z. Balcevičiaus), 1990 m. balsavusių už Kovo 11-osios aktą, enciklopedijos sudarytojas nepaminėjo ir 6 lenkų deputatų, vienintelių susilaikiusių balsuojant (S. Akanovičiaus, L. Jankelevičiaus, R. Maceikianeco, S. Peško, V. Suboč, E. Tomaševičiaus)? Juk jie įėjo ir į autonominių koordinacinę tarybą, buvo deleguoti ir į valstybinę Rytų Lietuvos komisiją, kai kurie už priešvalstybinę veiklą buvo nuteisti.

Svarbiausios knygos problemos yra dėl mokslinės istorijos bei statistikos faktų interpretacijos ir objektyvaus svarbiausių enciklopedinių dalykų atrinkimo bei nušvietimo.

Profesorius ir buvęs diplomatas tebesilaiko pasenusio, tarptautinių civilizacijos normų neatitinkančio požiūrio, jog lietuviai

Lietuvoje gali turėti mažiau teisių negu ateiviai ar lietuviai, tapę lenkais. Jeigu lietuviai atsiėmė savo ilgaamžę istorinę sostinę Vilnių – tai negerai, lietuviai ją ir savo kraštą okupavo, o lenkai Vilnių tik užėmė arba išvadavo. Jeigu kariai ar policininkai, vadovaujami lietuvių, per Antrąjį pasaulinį karą esą nužudė civilius gyventojus, tai yra, suprantama, blogai, o jeigu tai darė lenkai A. Kšižanovskis – Vilkas, Z. Šendželiažas – Lupaška – lyg ir normalu, jiems už karo nusikaltimus galima suteikti aukštesnį laipsnį ir apdovanoti aukščiausiu Lenkijos karo ordinu Virtuti Militari (p. 319, 573-575).

Jeigu istorinėse Lietuvos ir etninėse lietuvių žemėse už savo Tėvynę kovoja Lietuvos ir Vietinės rinktinės kariai, tai, pagal autorių – nieko gero, o jeigu Lenkijos ir Armijos krajosvos kariai – tai normalu. Jeigu prievarta sulenkinti Lietuvos gyventojai grįžta prie savo protėvių kalbos ir tautybės – oi, kaip negerai, o jeigu lietuviai Lietuvoje tampa lenkais – visai normalu ir pagirtina.

Per dešimtmetį buvo galima susipažinti su knygomis, kuriose apibūdinami AK tikslai ir veikla Lietuvoje, jų bendradarbiavimas su naciais, fizinis ir kultūrinis lietuvių genocidas. Čia nurodoma, kad Dubingių krašte AK nužudė apie 100 niekuo nekaltų civilių gyventojų (vaikų, senelių, moterų), o recenzuojamoje knygoje vėl rašoma, kad Dubingiuose AK kariai nužudė tik 27 asmenis („W Dubinkach żołnierze AK zamordowali 27 osób“, p. 658). Bet esą „dar kalbama, jog nebuvo jokios baudžiamosios ekspedicijos“! („mówi się też, że nie było żadnej ekspedycji karnej“, p. 658).

Enciklopedijoje rašoma, kad 1944 m. liepos 13 d. net Vilnius, padedant 5500 (p. 77) ar 9000 AK karių (p. 423), buvęs užimtas, nors J. Stalinas pranešė, kad tada po 5 parų Vilnių užėmė „3-iojo Baltarusijos fronto kariuomenė“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1993 m. liepos 14 d. potvarkiu Nr. 526p (su vėlesniais pakeitimais 1993 08 17 ir 1993 10 06) sudarė istorikų komisiją Armijos krajosvos veiklai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais įvertinti. Komisijoje dirbo 7 nariai: istorikai habil. dr. prof. Regina Žepkaitė, dr. Arūnas Bubnys, Stanislovas Buchaveckas, dr. Mindaugas Tamošiūnas (pirmininkas), habil. dr. prof. Liudas Truska, dr. Rimantas Zizas ir teisės mokslų daktaras Saulius Katuoka.

Komisija, susipažinusi su istorijos literatūra, dokumentais, nukentėjusiųjų asmenų ir kitų amžininkų atsiminimais apie Armijos krajosvos veiklą Lietuvoje 1943-1944 metais, išsiaiškinusi lenkų istorikų, Lietuvos visuomenės veikėjų ir Armijos krajosvos veteranų nuomonę, padarė tokias išvadas:

„1. Armija krajoja (Armia Krajowa, lietuviškai – Krašto armija; 1942-1945) buvo Lenkijos emigracinei vyriausybei Londone pavaldi partizaninė kariuomenė, veikusi Vokietijos okupuotos prieškarinės Lenkijos valstybės teritorijoje, taip pat Rytų Lietuvoje, Vakarų Baltarusijoje ir Vakarų Ukrainoje, kurias 1920 m. ginklų užėmusi iki 1939 m. valdė Lenkija. Dabartinėje lenkų istoriografijoje Armija krajoja vadinama Lenkijos pagrindinės valstybės ginkluotosiomis pajėgomis. Ji priklausė antinacinei koalicijai ir siekė atkurti nepriklausomą Lenkijos valstybę 1939 m. sienomis.

2. Lenkija, 1920-1922 m. okupuodama ir aneksuodama Lietuvos sostinę Vilnių su Rytų Lietuva, vykdydama prievartinio lenkinimo politiką, ilgam aptemdė lietuvių ir lenkų tautų santykius. Tai buvo pagrindinė kliūtis, neleidusi Lietuvai ir Lenkijai plėtoti geros kaimynystės santykių tarpukario metais. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, konfliktas įgavo naujų bruožų, pasireiškė antilietuviškų lenkų pogrindžio organizacijų, nuo 1942 m. – Armijos krajosvos partizanų veikla Rytų Lietuvoje, kuri 1939 m. spalio mėn. kartu su Vilniumi teisėtai grįžo Lietuvai.

3. Rytų Lietuvoje 1943-1944 m. veikė

Armijos krajosvos Vilniaus apygardos daliniai buvo tiesiogiai pavaldūs Armijos krajosvos vadovybei Varšuvoje. Politines direktyvas Armijos krajosvos vadovybė gaudavo iš emigracinės vyriausybės Londone per šios vyriausybės įgaliotinį Varšuvoje. Vyriausybė savo įgaliotinį turėjo ir Vilniuje. Lenkijos emigracinė vyriausybė ir jai pavaldi Armija krajoja nepripažino Vilniaus grįžimo Lietuvai, ruošėsi jį vėl atplėšti nuo Lietuvos, t. y. kėsinosi į Lietuvos teritorijos vientisumą.

4. Siekdami šio politinio tikslo, Armijos krajosvos daliniai Rytų Lietuvoje nevengė ryšių su vokiečių pareigūnais. Jų veiksmai turėjo ne tik antivokišką, antitarybinį, bet ne mažiau ir antilietuvišką pobūdį. Armija krajoja slopino lietuviškumą Rytų Lietuvoje ir laukė momento, kada bus galima užimti Vilnių.

5. Vokiečiai naciai okupuotuose kraštuose, taigi ir Lietuvoje, naudojo tautinės nesantaikos reiškinius ir juos kurstė, stengėsi savo kruvinus sumanymus vykdyti svetimomis rankomis. Buvo lietuvių, kurie tapo jų įrankiais, dalyvavo civilių žmonių, iš jų lenkų, persekiojime ir žudyme. Armijos krajosvos partizanai Rytų Lietuvoje taip pat padarė nusikaltimų žmoniškumui, įvairiais motyvais yra terorizavę ir žudę niekuo nekaltus civilius gyventojus, daugiausia lietuvius.

6. Lenkijos emigracinė vyriausybė ir Lietuvos Respublikos diplomatai užsienyje bei krašte veikusių lietuvių ir lenkų pogrindžio organizacijų atstovai mėgino tartis, kaip išvengti supriešinimo. Susitarti nepavyko, nes kaip ir tarpukario metais, iš esmės skyrėsi nuomonės Vilniaus valstybinės priklausomybės klausimu. Armijos krajosvos išlikusių grupių ir pradėjusių veikti lietuvių partizanų bendradarbiavimo užuomazgų atsirado tik 1944 m. pabaigoje – 1945 m. pradžioje, prasidėjus ginkluotam antitarybiniam pasipriešinimui“.

40 enciklopedijoje aprašytų Lenkijai nusipelnusių veikėjų turi lietuviškas (tik aplenkintas) pavardes: Bolądz, Butrymowicz, Dowgialo, Dowgird, Dowmunt, Dudoj, Dwilewicz, Dziłbo, Gulbinowicz, Igiewicz, Kimso, Krepsztul, Masojć, Mažul, Płokszto, Pukszt, Reksć, Syrojć, Surwilo, Talmont, Tatol, Wojszwilllo, Wolleyjo ir t. t. Kai kurie išlaikė ir lietuviškas galūnes (Brazis, Jakutis, Masenas, Pakalnis, Wierbajtis, Worzagolis), nes jie gimė etninėse lietuvių žemėse, Lietuvos valstybės ir Aukštaitijos vidury.

Knygos sudarytos be pagrindo kai kurių lenkų nusikaltimus mažina, o lietuvių – didina. Tai padeda pridengti Armijos krajosvos nusikaltimus, kurie nacių pavyzdžiu vykdė „keršto akcijas“.

1942 m. gegužės 21-22 d. netoli Lentupio miestelio F. Markovo rusų partizanai nušovė 4 vokiečius (juos lydėjusi lenkė vertėja nenukentėjo, dėl to įtariama išdavystė). Už tai naciai Švenčionėliuose sušaudė apie 40 žmonių (už 1 nacį – po 10 civilių). Aukos buvo pasirinktos ne pagal tautybę, gana atsitiktinai. Enciklopedijoje tai vadinama „Švenčionių rajono lenkų žudynėmis“, tas skaičius padidinamas ir labiausiai apkaltinamas neva Švenčionių policijos vadas Jonas Maciulevičius, nors pagal liudininkus iš viso jo ten nebuvo ir neaišku, už ką jį Lenkijoje nužudė. 1941 – 1944 m. Švenčionių policijos vadai buvo Januškevičius, Kenstavičius, Derbutas, jų pavaduotojas – Žilėnas.

1944 m. sausio mėn. rusų partizanai jo pačio įstaigoje nušovė Švenčionių apskrities žemės ūkio tvarkytoją Becką. Jis imdaves kyšius, todėl šautuvai buvo įvynti į kumpio išvaizdos daiktus. Beckas nebuvo palankus lietuviams, jokių represijų tada nebuvo, nes vokiečių pasitikėjimas savimi buvo menkas. Už tai lengviau su jais buvo bendrauti Armijai krajojai ir gauti ginklų.

Enciklopedijos sudarytojai daugiausia rėmėsi 35 šaltiniais lenkų kalba, tik 5 šaltiniais lietuvių kalba ir gal po vieną knygą

Nukelta į 16 p.

Lietuvos kariuomenės istorija

Kartu su kariais Mokomajame pulke prisiekė ir kunigas

Kartu su kariais kario priesaiką davė kunigas
Linas Šipavičius

Sausio 30 d. Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomajame pulke Rukloje (Jonavos r.) prisiekė 20 devintos laidos profesinės karo tarnybos karių. Kartu su kariais prisiekė ir kursą išėjęs kunigas Li-

nas Šipavičius, kuris vėliau kario tarnybą tęs kaip karo kapelionas.

Profesinės karo tarnybos karius pagal bazinio kario kurso programą Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomasis pulkas pradėjo rengti nuo praėjusių metų gegužės pradžios.

Pernai bazinį kario kursą baigė 122 profesinės karo tarnybos kariai ir daugiau kaip tūkstantis pradinės privalomosios karo tarnybos karių.

Bazinio kario kurso trukmė 13 savaičių. Per pirmąsias keturias savaites kariai išmoksta rikiuotės elementų, drausmės statuto, bendrų kariuomenės reikalavimų. Po keturių savaičių kariai prisiekia Lietuvai ir tęsia karybos žinių mokymąsi taktikos pratybose Gaižiūnų poligone.

Kariai, sėkmingai baigę bazinį kario kursą ir dalyvavę kelias truncančiose kompleksinėse pratybose, gauna bazinio kario kurso baigimo pažymėjimus ir tęsia tarnybą pasirinktuose Lietuvos kariuomenės daliniuose.

Krašto apsaugos ministerija
Viešųjų ryšių departamentas
Gintauto Tiškos nuotr.

Karių priesaika

Lietuvos kariuomenės istorija

Šimtamečiui Lietuvos karininkui dimisijos majorui A. Bernadišiui – krašto apsaugos vadovybės dovana

Ieva MATONIENĖ, Vilnius

Augustas Bernadišius

Tęsinys. Pradžia Nr. 2

Prisistatė esąs Lenkijos kariuomenės papulkininkis: „Jau dvi dienas nieko burnoje neturėjau. Paimkite, prašau, iš manęs XIX a. rusų rašytojo N. Leskovo raštus, aš juos taip mėgdavau skaityti, o mainais duokite, prašau, litą maistui, kitaip aš mirsiu badu“. Nors knygas atsisakiau imti ir karininkui ištiesiau penkis litus, jis sujaudinęs griebė abiem rankom manąsias ir, karštai jas paspaudęs, paliko man tas knygas. „Net jeigu jūs jų ir neskaitysite, žinokite, šios knygos neš jums laimę ir bylos apie jūsų jautrumą“, – kalbėjo nueidamas lenkų karininkas. Gerokai vėliau garsiojo rusų klasiko knygas nunešiau į vieną iš Vilniaus bibliotekų ir nieko nesakęs palikau ant stalo. Tegu jos neša laimę Vilniaus miestui. Juk tiek dėl jo kovota.

1939 m. leitenantas Augustas Bernadišius buvo apdovanotas LDK Gedimino 5-ojo laipsnio ordinu. Jis – vienintelis leitenantas tuometinėje Lietuvos kariuomenėje gavęs tokio laipsnio apdovanojimą. 1940 m. karininkas išlaikė konkursinius egzaminus į Vytauto Didžiojo karo akademiją ir kapitono laipsniui gauti.

Karinė Galvės ežero paslaptis

Po 1940 m. Lietuvos okupacijos, likvidavus Lietuvos kariuomenę, lttn. A. Bernadišius buvo paskirtas į 29 šaulių teritorinį korpusą 184 divizijos 260 pulkų 3-iosios kulkosvaidžių kuopos vadu. „1940 m. mūsų kulkosvaidininkams Trakuose, Užutrakio grafo Tiškevičiaus dvaro rūmuose, buvo atiduotas apatinis kambarys. Šiose patalpose anksčiau buvo veikusi kultūrinė organizacija. Tame kambaryje visur kabėjo Lietuvos veikėjų paveikslai: Antanas Baranauskas, Maironis, Antanas Jablonskis, Juozas Tumas-Vaižgantas, Antanas Smetona, Jonas Basanavičius, Konstantinas Čiurlionis. Sugyventi turėjome kartu su „prižiūrėtoju“ – sovietų kariuomenės politiniu karininku (politruku). Kurį laiką jis mums netrukė, tačiau vieną dieną savo komisaro įsakymu liepė nukabinti visus mūsų valstybės kultūros ir visuomenės veikėjų portretus. Vietoje jų atnešė Komunistų partijos centrinio komiteto politbiuro narius. Aš jam sakiau: „Savo rankomis mūsų tautos žiedo nukabinti negaliu. Jie mūsų visų širdyse“, – kalbėjau šiuos žodžius ir mačiau, kaip mano karių kumščiai gniauziasi, krumpliai bala. Dar sekundė ir būtų kilusios muštynės. Kai su kariais ryte išvykome į tarnybos vietą, vakare grįžę jau radome vietoje Lietuvos veikėjų sukabintus svetimus – šešiolika politbiuro narių. Naktį mano kariai šiuos portretus ištepė purvu ir politrukui nieko kito neliko, kaip neatitaisomai sugadintus paveikslus tyliai sudeginti lauže, o pelenus išbarstyti Galvės ežere. Jei kas būtų sužinojęs apie tai – visi būtume buvę ištremti į Sibirą. Tačiau išdavikų neatsirado. Tokia buvo mūsų tylioji rezistencija. Ką daugiau galėjome padaryti? Tačiau šiandien, kai kalbama apie Trakuose tyvuliuojančio Galvės ežero dugno paslaptis – žinau, jog ten nusėdę okupantų atvaizdų pelenai.

Linkėjimas jauniems

Prasidėjus karui kartu su 262 šaulių pulku A. Bernadišius pasitraukė iš sovietų armijos. Reorganizavus Lietuvoje pasilikusias kariuomenės dalis, 1941 m. liepos mėn. buvo paskirtas į 2-ąją apsaugos pulką, tačiau po dviejų savaičių išėjo į

Lietuvos karininkai

atsargą ir iš Vilniaus išvyko gyventi į tėviškę. Buvo Lietuvos laisvės armijos narys, nuo 1942 m. priklausė Troškūnų valsčiaus organizacijai, kuriai vadovavo kapitonas A. Švilpa.

Antrosios sovietų okupacijos metu dirbo Vytėnuose (Jurbarko r.) vienuolių saleziečių mokykloje mokytoju. 1948 m. persikėlė gyventi į Vilnių pas šeimą. Kad mažiau kristų KGB į akis, dirbo nedidelėse įmonėse sąskaitininku arba buhalteriu. 1964 m. baigė Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą. 1975 m. išėjo į pensiją.

Atgimimo laikotarpiu A. Bernadišius aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą. 1991 m. jam suteiktas dimisijos kapitono

laipsnis, o 1997 m. – dimisijos majoro laipsnis. 2004 m. apdovanotas krašto apsaugos sistemos lygmenys medaliu civiliams „Už nuopelnus“.

Dim. mjr. A. Bernadišius savo jubiliejaus proga jauniems Lietuvos karininkams norėtų palinkėti tarpusavio šilumos, stipresnio bendruomenės jausmo: „Suartėkime vieni su kitais. Nebūkime tokie svetimi. Nežinau, kodėl tokie svetimi ir užsidarę esame. Tačiau bendrumo jausmas ateina per akademinį auklėjimą ir edukaciją. Į tai didelį dėmesį turėtų kreipti nūdienos karo akademijos vadovai, dėstytojai“.

Pabaiga

Kelionių reportažai

JAMAICA – ne tik jaunavedžių svajonė

Neringa GAIDYTĖ, Briuselis

Skrydis iš Kubos į Jamaiką neužtruko. Nusileidome sostinėje - Kingstone. Kalno šlaite išikūres uostamiestis – tikra priešingybė Fidelio socializmui. Miestas, kaip ir visa sala, persismelkęs amerikietiška dvasia: daugybė reklaminių iškabų, privatūs namai, aptverti aukštomis tvoromis, gatvėse zuja apynaujai automobiliai, o greito maisto restoranai ir užkandinės kiekviename žingsnyje kviečia užsukti išalkusį praeivį.

Šioje saloje baltaodžių sutiksime labai nedaug – tik turistinėse vietose. Vietiniai Jamaikos gyventojai – juodaodžiai, buvusios Britų karališkosios Vakarų Indijos kolonijos gyventojai. 300 metų trukusi Anglijos okupacija nemažai pakeitė salos gyvenimo būdą. Anglų kalba tapo dominuojanti saloje. Tad pajutome palengvėjimą – bent jau kalbos barjero nebebus.

Greit sušokame į išsinuomotą automobilį, nes sostinės gatvėmis pėsčiomis vaikščioti nesaugu net dieną. Šioje šalyje dar pasitaiko žmonių grobimų. Be to, sala Karibuose garsėja ir kaip viena stambiausių tranzitinių narkotikų gabenimo vietų. Naktinis gyvenimas Jamaikoje ypač aktyvus.

Eisimas šalyje vyksta kairiąja kelio puse. Sustojus prie šviesoforo miklūs prekeiviai siūlo pirkti ryšulėlius su vaisiais, stabtelėjus kitoje vietoje – vaikai skuba plauti automobilio stiklą, kad gautų keletą Jamaikos dolerių.

„Karibų Pompėja“

Kingstonas turi ir kitą vardą – „Karibų pompėja“. Tai dėl prieš daugelį metų vykusio žemės drebėjimo, kuris miesto karališkąjį uostą nuplovė į jūrą. Riedėdami link senojo uosto tvirtovės, netrukus pastebėjome Karibų „vaiduoklį“ – jūroje stūgsančio didelio surūdijusio laivo liekanas. Ši milžiniška gelda nepasiduoda bangų mušimui. Laivas atrodo ištis išpūdingai, kaip ir netoliese esanti tvirtovė, patrankų vamzdžiais žvelgianti į kiekvieną praeivį. Kadaise ji saugojo miestą nuo plėšriųjų Karibų piratų. Kas negirdėjo apie žavingąjį piratą kapitoną

Gamtos oazė

Džeką Sparou ir jo nuotykius audringoje jūroje?.. Čia ir garsusis Flat tiltas, kuris buvo skirtas geležinkelui, tačiau kiekvieną kartą, kai buvo bandoma jį pastatyti, upės vanduo pakildavo ir viską nuplaudavo. Tiltą 1700 metais pastatė vergai. Pasak legendos, du vergai statant tiltą žuvo ir buvo čia palaidoti. Sakoma,

kad toje vietoje dažnai vaidenasi.

Jamaika – Džeimso Bondo ir Bob Marley gimtinė. Kingstone Bob Marley, regio muzikos stiliaus legendai, įkurtas muziejus. Jo dainos - „No women, no cry“, „Sun is shining“ - mielai klausomos ir Lietuvoje.

„Jamaica – no problem!“

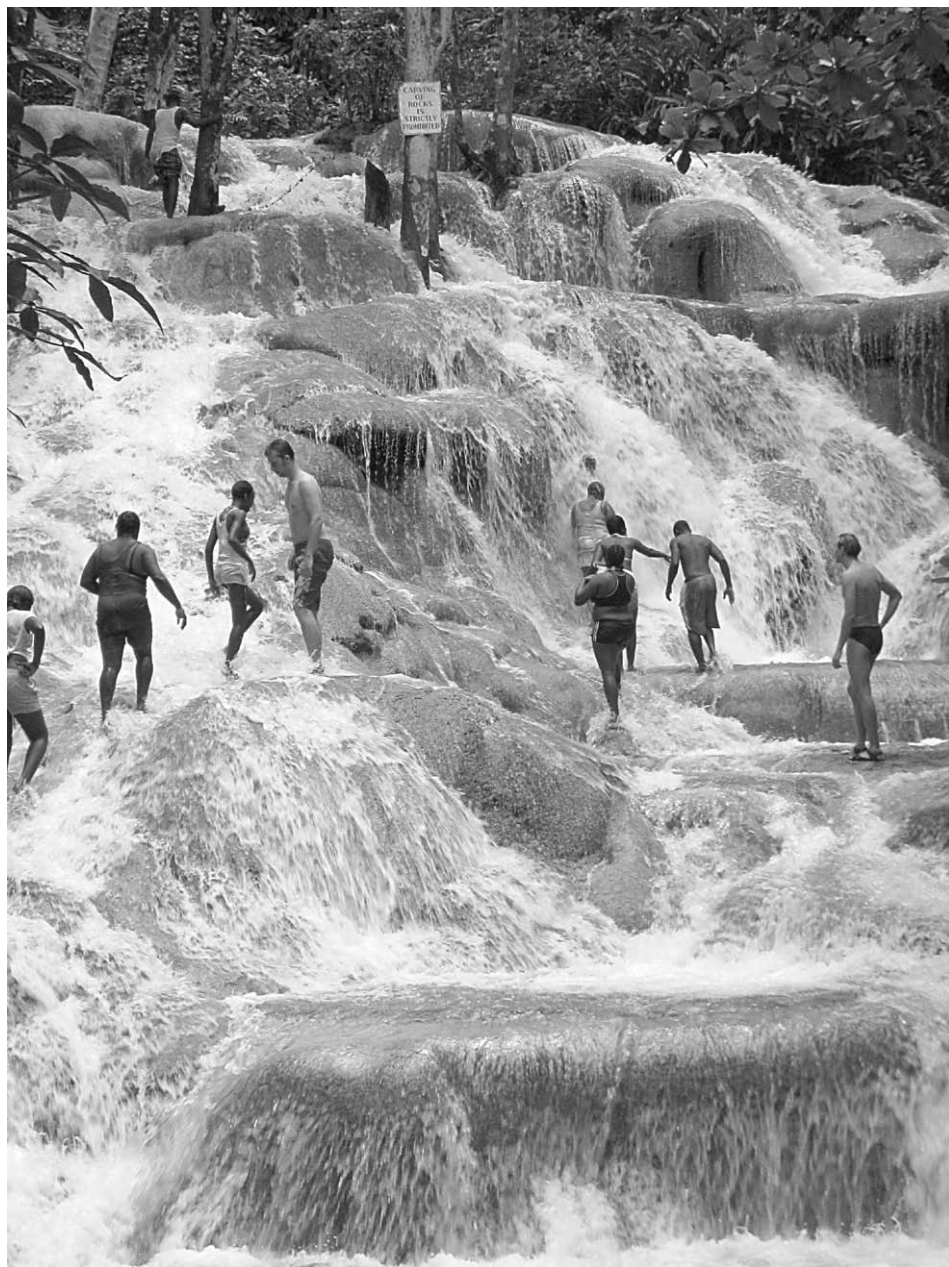
Patraukėme link Portlando. Tik nemanykite, kad šioje saloje 100 km atstumą įveiksite per gerą valandą. Prieš ruošiantis į kelionę svarbu išsiaiškinti apie kelio kokybę ir kiek laiko užims važiavimas iš vienos gyvenvietės į kitą. Keliai čia labai prasti, o ypač naktį važiuoti neapšviestu keliu, išraižytais kalnų serpentiniais, apsuptu tropikų miškų – tikras iššūkis. Kai kuriose vietose prasilenkti su priešpriešais važiuojančia mašina labai sudėtinga. Tačiau jamaikiečiai prie tokio važiavimo pripratę – prieš kiekvieną posūkį ar tiltą jie drąsiai jungia garso signalą ir... nėra problemų. „Jamaica – no problem!“ – šis šūkis jau seniai tapo šalies vizitine kortele.

Pakelėje gėrėjomės tropikų augalija. Ji nepaprastai vešli ir gajė. Visi augalai, kuriuos buvome įpratę matyti biologijos kabinete, čia auga natūraliai. Žavėjo vingiuojančios akmenuotos kalnų upės.

Sala – pilna gyvybės, tačiau vietiniai gyventojai užtikrina, kad pavojingų žvėrių ar nuodingų gyvių miške nėra. Tiesa, kai kuriuose vandens telkiniuose gyvena krokodilai. Juos galima pamatyti plaukiant laivu per juodąją upę.

Atėjus vakarui, apie 18 val., saulė staiga nusileidžia. Prasideda naktinis gyvenimas: po kiemą pradeda šokuoti riebios rupūžės, kurios yra beveik žmogaus delno dydžio, o ant kelio ar plento palakstyti išbėga dar didesni krabai. Svirplių ir medvarlių čirpimas nuteikia maloniai, čiuulba ulba įvairūs paukščiai. Vienintelis nemalonus dalykas saloje – uodai. Na, bet juk jų pilna ir Lietuvos paežerėse.

Atvykome į Bostoną. Ši vieta Portlande žinoma dėl jamaikietiškos džiovintos kaulienos. „Jerk Pork“ panorome paragauti ir mes. Ką tik nuo laužo nuimta

Dunn kriokliai Jamaikoje

karštomis bandelėmis. Vietiniams tokie pusryčiai neatrodo per sunkūs. Beje, rudosios pupelės su ryžiais šioje saloje taip pat – vienas iš pagrindinių patiekalų.

Gyvenimas po nendrių pastoge

Bostone apsistojome viešbutyje po atviru dangumi. Jeigu yra rojus žemėje, tai jis – čia. Ar gali būti romantiškesnė ir mielesnė vieta pasaulyje, negu ant jūros kranto po atvirumi dangumi, tropinių augalų paunksmėje nendrinio stogu namelis? Čia pat paplūdimys, kuriame gali ligi valios šokinėti ant bangų, o pailsęs atsipalaiduoti hamake. Akmeninis baras po atviru dangumi kviečia vakarienės, degant deglų šviesoms. Pasistiprinę, įsitaisome patogiai ant gulto prie pat skardžio ir pučiant švelniam ir šiltam Karibų vėjeliui, skaičiuodami žvaigždes klausomės jūros bangų mūšos ir svirplių melodijų. Vis dėlto – kaip gera gyventi!

Kas rytą su jumis pasilabins ir geros dienos palinkės kalbanti papūga. Gardūs pusryčiai bus patiekti didelėje pavėsinėje, kurioje įkurta moderni virtuvė. Pasiilgusiems ryšio su likusiu pasauliu – nemokamas internetas – visą parą. Tik kompiuterių klasė atstos aplink medžio kamieną išdėlioti nešiojamieji kompiuteriai. Prie kito medžio kamieno – plazminis spalvotas televizorius primins, kad vis dėlto gyvenate XXI amžiuje.

Nors nakvoti teks gamtoje, nakvynė komfortu nenusileis prašmatniems viešbučiams, tik bus pigesnė ir malonesnė. Nendrėmis dengtuose nameliuose stovi plačios lovos, pridengtos tinkliukinėmis užuolaidomis, saugančiomis nuo uodų... Modernūs dušai ir tualetai, įrengti

tiesiog po medžiu, atskirti bambuko sienelių. Mėgstantiems prabangą ir galintiems plačiau atverti pinigine, viešbučio šeimininkas pasiūlys apsistoti liukso namelyje su džakuzi vonia. Gulėdami joje, tropikų augalų paunksmėje, klausysitės čia pat ošiančios jūros ir stebėsite žvaigždes.

Atmintyje ilgam išliks kelionė prie Dunn upės krioklių, esančių Ocho Rios. Jie traukia daugelį turistų. Tai – viena iš gražiausių salos vietų: 600 pėdų aukščio natūralus krioklys. Kopti į jį – tikras malonumas. Nacionalinio parko ir laukinės gamtos rezervato apylinkėse – didžiulė įvairovė žydinčių augalų, kaip ir daug rūšių paukščių. O pasiilgus vėsos smagu nuvažiuoti į Blue Mountain viršukalnę – tai pasaulyje gerai žinomos Blue Mountain kavos namai.

Salą pamėgo jaunavedžiai

Jamaika patenka į dešimtuką šalių, kurias žmonės mielčiausiai renkasi vestuvėms švęsti ir medaus mėnesiui praleisti. Ir ne be pagrindo, juk tai – viena iš gražiausių ir egzotiškiausių Karibų salų.

Paskutinė stotelė – Montego Bėjus. Prisiminiau maestro Vytauto Kernagio dainuotą dainą: „Montego bay, Montego bay, santechniku aš dirbu Ukmergėj...“ Garsiajame Jamaikos paplūdimyje žmonių netrūksta visus metus. Šiaurinė salos pakrantė – parduotuvių, įdomybių ir viešbučių meka. Čia įsikūrę patys garsiausi šalyje viešbučiai. Dievinantiems nuostabų maistą, mėgstantiems kosmopolitišką aplinką nusivilti neteks. Jamaika yra didesnė ir įvairesnė nei tikėjomės, todėl kelių dienų ištyrinėti visą salą nepakanka. Panašu, kad čia dar teks sugrįžti...

Šis tas apie Zietelos vardą ir šnektą

Hum. m. dr. Aloyzas VIDUGIRIS, Vilnius

Hum. m. dr. Aloyzas Vidugiris

Zietela yra nemaža Gudijos (Belarusios ar Baltarusios) Gardino srities gyvenvietė, dabar miestas, rajono centras (apie 8000 gyventojų). Zietelos pilis istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1498 m. kaip kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio rezidencija ir dvaras. Zietelos pilį bei dvarą K. Ostrogiškiui tais metais padovanojo Lietuvos Didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Senasis su teise čia kurti miestą. Iki 1795 m. Zietela priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštijai iš pradžių kaip Trakų vaivadijos Slanymo apskrities valsčiaus miestelis, o nuo 1565–1566 su Slanymo ir gretimomis apskritimis buvo prijungtas prie Naugarduko (zieteliškių Naugardo) vaivadijos. Carinės Rusijos valdymo metais Slanymo apskritis su Zietelos valsčiumi priklausė Gardino gubernijai. Iki tol Zietela ir zieteliškiai su Gardinu nieko bendra neturėjo, gal tik tiek, kad tada Zietelos šnektą buvo pradėta tirti. Tiek dvasiniu, tiek ir visais kitais atžvilgiais didžiausias jų traukos centras buvo Vilnius.

Iki 1940 m. visiems zieteliškiams, kokia kalba jie tarpusavyje bekalbėtų, vardas *Zietela* (*Ziřtela*, *Zytela*) nuo seno buvo įprastas ir savas. Tačiau skaitytose tas vardas įvairuoja: *zamku Zdedeli* (1509 m.), *dvor Zdieciol* (1511 m.), *do Zdeteli*, *zditel'skogo pana* (1566 m.), *mesto Zdetela*, *z mesta Zdetel'*, *imenija Zdiatela*, *nad rekoju Zdetelkoju* (1580 m.), *Diatel'* (1598 m.), *na Dzieciele* (1606 m.), *Zdieciola* (1611 m.), *do Zdetely* (1622 m.), *Zdieciol* (1617, 1684 – 1685 m.). Vokiškai rašęs Zietelos šnektos tyrimo pradininkas Eduardas Volteris var-tojo lenkišką vardo formą be pradinio priebalsio z: *Dzenciola*, o vietoj Zietelos – *Zetela*. Lenkiško vardo pradžios garsas z gali būti likęs iš achajiškesnių slavų šnektų, nors neatmestina galimybė, kad šiam z gyvuoti nemaža padėjo anksčiau plačiau paplitusi senovinė baltiška forma *Zietela*. Vėliau iš lenkų buvo nukalkiuoti su genio pavadinimu susiję rytų slavų Zietelos miesto vardai, plg. rusų *diatlov* „genys“ ir gudų atitikmuo *dziatlau*. Taigi pagal tos gyvenvietės vardų amžių ir jų raidą, juos galima išdėstyti šia seka: *Zietela* – *Zdieciol* – *Diatlovo* – *Dziatlau*, iš kurių pats seniausias yra *Zietela*, o jauniausias *Dziatlau*.

Neminint neseniai išnykusios Zietelos šnektos, **Zietelos** vardu nuo seno, matyt, buvo vadinami trys objektai: upė, kairysis Maučėdies upės intakas, prie jos įsikūręs dvaras, virtęs miestu ir į šiaurės vakarus nuo miesto buvęs ežeras. Pirmiausia sunyko

ežeras, o kartu su juo ir vardas. Ilgą laiką jo vietoje telkšojo iš pakraščių meldais apaugusi dumblina pelkė. Vandens buvo likę tik prie kitoje pusėje buvusio Žybartauščinės dvaro, kuris ilgą laiką priklausė Domeikoms. Tik senieji iš pasakojimų buvo girdėję, kad čia seniau buvęs ežeras. Dauguma neminėjo jau nei ežero, nei jo vardo, kurį buvo nustelbė Zietelos ir Žybartauščinės dvarų vardai.

Tą ežerą daugiausia nusekino per jį tekėjusi *Zietela* (*Zytela*), slaviškai *Zietelka* (*Zytelka*), istoriniuose šaltiniuose *Zdetelka*, *Dzetelka*. Galiausiai sunyko ir to ežero likučiai, kai XX a. aštuntajame dešimtmetyje buvo ištiesinta ir pagilinta Zietelos upės dalis, beveik nuo Zietelos miesto iki Narčių kaimo. Tad iš vaizdingos alksniais, juodalksniais ir pušaitėmis apaugusios Zietelos upės beliko tik didelis griovys. Baigia sunykti ir senieji upės vardai. Net ir senesnįjį hibridą *Zietelka*, *Zytelka* visai baigia išstumti naujadarai *Dziatlauka* ar *Diatlova*. Senąjį Zietelos upės vardą primena tik vietovardis, mikrotoponimas *Pazyteliai*, *Paziřteliai*, slaviškai *Pazyteli* (Zasečių kaimo pieva ir ganykla prie Zietelos upės). Bet ir tą anksčiau dažnai vartotą vietovardį dabar mažai kas beprisimena.

Reikia manyti, kad ir senasis vardas *Zietela* nėra pirminis ir pats seniausias. 1253 m. Ipatjevo metraštyje minimas Zietelos ežeras *Zjato* (Зъято), ties kuriuo kunigaikščio Danilos vedamai Haličo-Voluinės kariuomenei nuo Pinsko į Lietuvą pastojų kelią Lietuvos kariuomenė, kuri juos nuvijo per balas iki Ščeros upės, paimdama į nelaivę visą Naugardo (Novgorodskuju) žemę. Be to, vardas *Zjato* nėra vienintelis. Ukrainiečių kalbininkas baltistas Anatolijus Nepokupnas ne taip toli Jaseldos upės baseine aptiko 1552 – 1555 m. dokumentuose panašiai skambantį balos vardą *Zyatho*, *Zyatha*, *Zyath*. Laikant vardą *Zjato*, *Zyatho* senoviniu, vardą *Zietela* reikia laikyti priesagos *-el-* vediniu: *Ziet-el-a*. Slaviškų užrašymų *Zjato*, *Zyatho* užpakalinės eilės ženklas *a* po *j* rodo, kad čia turimas dėl kirčio paplatėjęs priešakinės eilės balsis *e* ar *æ*, t. y. *Zjeto*, *Zyetha*. Taigi tarp slavų *Zjeto*, *Zjeta* ir lietuvių *Ziet-a* nėra principinio skirtumo. Slaviški užrašymai tik atspindi tuos laikus, kai priebalsis (pusbalsis) *j* dar buvo tariamas ne tik prieš užpakalinės, bet ir prieš priešakinės eilės balsius. Tokio tarimo pėdsakų ir dabar yra išlikę vadinamosiose priedzūkio (apie Butrimonis, Punią, Stakliškes, Užugostį ir kt.) šnektose, pvz: *pjenas*, *pjeva*, *šjenas*.

Vakarų baltams (taigi ir jotvingiams) būdingą garsą z vietoj lietuviams įprastesnio ž čia turi ne tik *Zietela*, *Zjato*, bet netoli Zietelos buvęs didžiausias lietuviškas kaimas *Zasečiai*, taip pat upė (kairysis Nemuno intakas, sl. *Zel'vianka*) ir prie jos įsikūręs miestas, kuriuos zasečiškiai vadino *Zelva* arba *Zelva* (<**Zelvē*). Minėtini ir kiti kaimai: ypač dvigubu vardu – lietuviškai vadinama *Dainava* ir suslavintas jotvingių gentinį vardą tebeturintis *Jatvez'*, taip pat kitas zasečiškių mažiųjų maloninių vardu pravadintus Nemucių (sl. Niemkovičy) k. Visi tie vardai rodo, kad tą kraštą nuo XI–XII a. intensyviai pradėjęs kolonizuoti rytų slavams daugelis vietos gyventojų tebekalbėjo sava gentine jotvingių (dainavių) kalba ir slaviškai nemokėjo, t. y. buvo nebylūs, plg. slavų – gudų, rusų žodžius *nemka*, „nebylys, kurčėnebylys“, *nemec* „nebylys; vokiėtis“ ir pan. Rytų krikščionybė, čia plitusi senosios slavų kalbos pagrindu ir neleidusi nei versti, nei vartoti kitų kalbų, smarkiai pakeitė šio krašto senovinį etninį veidą, o senąjį vardyną per daugelį amžių užklojo storu slaviškų perdirbinių ir atneštinių vardų sluoksniu.

Kadaise čia dideliuose plotuose pasklidusi (dabartinės Gudijos šiaurės vakaruose, Lenkijos šiaurės rytuose ir Lietuvos pietuose) gyveno savita gausi ir narsi jotvingių gentis. Ši gentis iš istorinių šaltinių žinoma keliais sritiniais baltiškos kilmės vardais: *jotvingiai* (daugiausia pietuose ir pietryčiuose tarp rytų ir vakarų slavų), *sūduviai* (vakaruose tarp Nemuno ir Narevo upių), *dainaviai*

arba *Dainava* (šiaurėje dabartinės Lietuvos pietinėje dalyje ir Gudijos šiaurės vakaruose apėmė aukštutinio Nemuno baseino dalį ir vidurio šiaurės rytinę dalį) ir *palekiai* (*Palekė*), lenkiškuose šaltiniuose vadinti lotynizuotu *polexiane* vardu (pietvakarinėje dalyje už Narevo). Veikiausiai dėl neslaviškos praeities Naugarduko, Slanymo, Gardino, Zditovo, Valkavisko ir kitos žemės, kolonizuotos rytų slavų, buvo pavadintos Juodosios Rusios vardu. Anksčiau suslavėjusi Baltoji Rusia turbūt atsirado kaip antipodas Juodajai. Deja, ši baltų gentis narsiai ginusi savo žemes ir savastį 1254 m. jungtinėmis rytų slavų, lenkų ir Kryžiuočių ordino pajėgomis buvo nugalėta ir išsklaidyta. Galutinai juos baigė naikinti 1283 m. Kryžiuočių ordinas, nes nuo to laiko jotvingių vardas niekur nebeminimas.

Tik apie Zietelą kompaktiškiau susispietusi tos genties atplaišėlė išliko ilgiausiai. Nuo XIII a. vidurio patekusi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos globą palaipsniui sulietuvėjo. Nuo XIX a. pradžios čia daugiausia minimi trys lietuviški kaimai: *Narčiai* (gudiškai *Norcevičy*), *Pagiriai* (g. *Pogiry*) ir *Zasečiai* (g. *Zasecca*, rus. *Zasetje*), rečiau penki, nes mažiau lietuvių ar lietuviškai kalbančių dar buvo *Dainavos* (g. *Jatvez'*) ir *Kurpešių* (g. *Kurpešy*). Paskiri tyrėjai dar minėjo *Pinčių* (g. *Pinčycy*), *Strėlos* (g. *Strala*), *Titeikių* (g. *Ciceiki*) kaimus. Kad apie Zietelą gyventa plačiau neslaviškai kalbėjusių žmonių, dar rodytų šie lietuviškos ar baltiškos kilmės vietovardžiai: *Gedgalai*, *Gedzgalai* (g. *Gezgaly*), *Giriniai* (g. *Giričy*), *Girinykai* (g. *Girniki*), *Jakšiai* (g. *Jakšy*), *Klišiai*, *Klišaucai* (g. *Klišavičy*), *Kriaučiškės*, seniau *Grikiai* (g. *Kroučiški*, *Giriki*), *Maldūnai*, *Maldučiai* (g. *Malduci*), *Misiūnai* (g. *Misiūny*), *Narbutonys* (g. *Narbutavičy*), *Rėkliai* (g. *Raklioucy*, *Raklevičy*), *Žadeikiai* (g. *Žadeiki*), *Žybartai* (g. *Žybarty*) ir kt. Panašios kilmės smukiųjų vietovardžių (mikrotoponimų) užrašyta iš dar didesnio ploto. Nemaža jų dalis yra iš kaimų grynai slaviškais vardais. Tai rodo, kad baltų etnos žmonių čia gyventa plačiai, kurie asimiliavosi su atėjūnais daugeli amžių. Ir pačioje Zieteloje, matyt, visais amžiais netrūko tokių žmonių, ne tik mūsų tyrimo metu. 1580 m. Zietelos dvaro inventoriuose surašyti 5 miestelio gatvių gyventojai, iš kurių nemaža dalis turėjo lietuviškas ar lietuviškomis šaknimis pavardes.

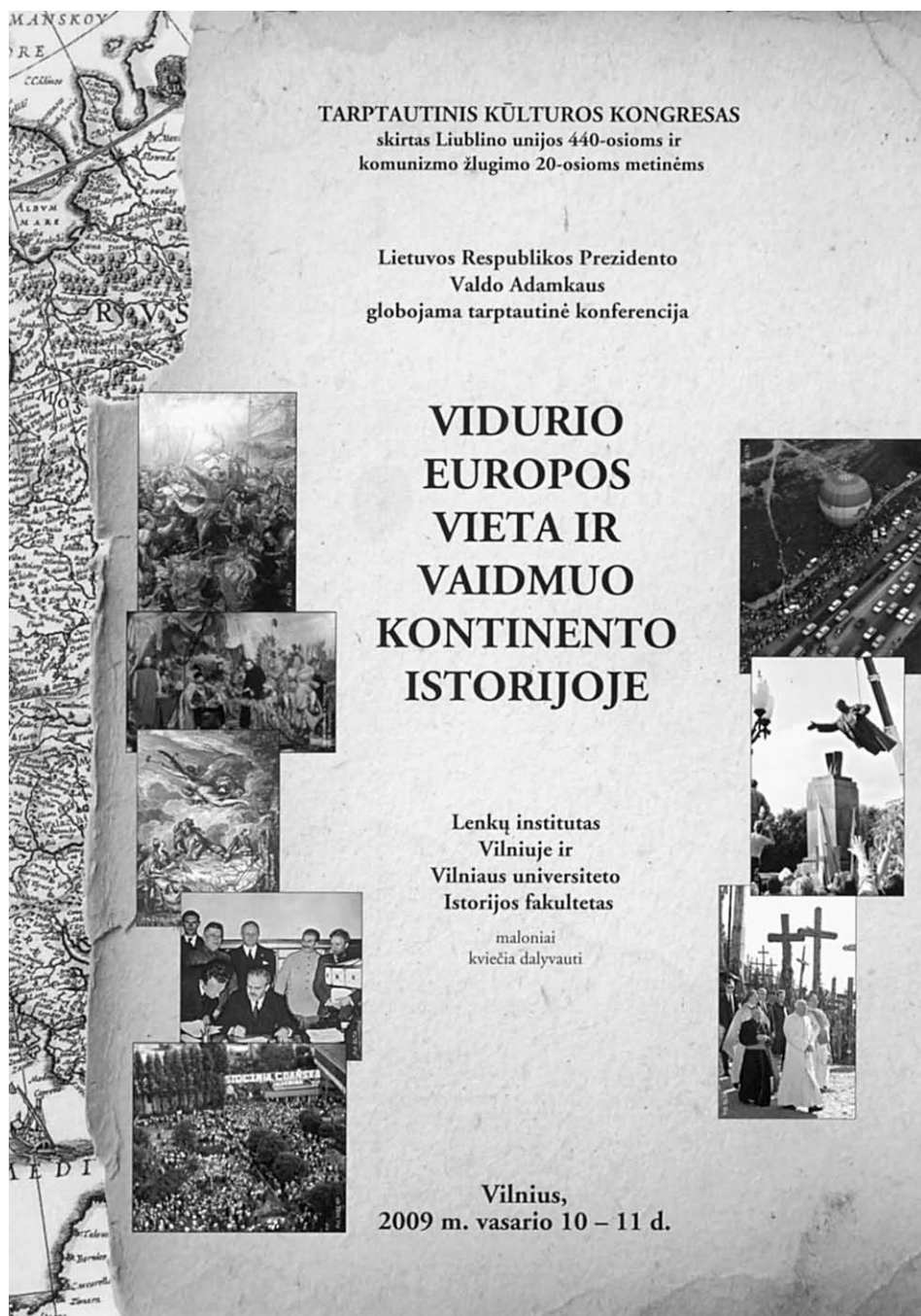
Carinės Rusijos valdymo metais, ypač per 1831 ir 1863–1864 m. sukilimus, iš minėtų lietuviškų kaimų buvo išstremta nemaža lietuvių zieteliškių, o į jų vietą stačiatikių atvežta dvigubai ar trigubai daugiau. Zieteloje veikė rusiška mokykla, kurią būtinai turėjo lankyti visi berniukai. Tik nežinia, kodėl lietuviukus labai puldavę Zietelos žydukai, stumdėdavę, svaitydavę juos akmenimis, ledokšniais. 1886 m. pirmą kartą vykęs pasižvalgyti Zietelos šnektos tyrimo pradininkas Peterburgo universiteto privatdocentas Eduardas Volteris valsčiaus patalpose rado pakabintą lentą su rusišku užrašu, griežtai draudžiančiu lietuviškai kalbėti, kurią jis pasirūpino pašalinti. E. Volteris čia iš viso lankėsi 5 kartus (1886, 1888, 1893, 1908, 1909), tyrė šnektą, ieškojo jos ištakų, rinko ir vežė etnografinius eksponatus, juos fotografavo. Reikšmingi ir visų kitų šios šnektos tyrėjų darbai, kaip Jano Rozvadovskio 1901 ir 1903 m. užrašyti tekstai, 1906 m. Kazimiero Būgos viešnagė ir jos metu kaupta jo pradėto lietuvių kabos žodyno medžiaga bei publikacijos, 1930 m. Pėterio Arumos (Arumaa) paskelbti Zietelos ir kitų už Lietuvos ribų atsidūrusių pakraštinių šnektų tekstai bei tais metais vykusio Jurgio Gerulio (Georg Gerullis) su Christijanu Stangu viešnagė ir Chr. Stango paskelbtas būdingesnių bruožų aprašas. Visi šie darbai daug padėjo vėlesniems Zietelos šnektos tyrimams.

Ilgoje Zietelos krašto asimiliacijos ir politinio spaudimo istorijoje norisi paminėti ir vieną kitą šviesesnį akimirką. XX a. atgauta lietuvių spauda ir po 1905 m. pasėtos kitokio gyvenimo viltys netrukus pasiekė ir zieteliškius kartu su čia apsilankančiais mokslininkais ir kitokiais svečiais (pvz., Fe-

licija Bortkevičienė ir kt). Būga gražiai aprašė, kiek džiaugsmo suteikė vaikams ir žmonėms jo atvežtos lietuviškos knygutės ir elementoriai. Nenuėjo veltui ir K. Būgos pažintis su Zietelos vikaru Justinu Petroniu, kuris vaikus pradėjo mokyti poterių ir juos katechizuoti lietuviškai, Zasečių kaimo jaunimui padėjo įkurti chorą, pamokė giesmių ir dainų. Ne vienas pasididžiudamas pasakojo, kaip jie, jauni būdami, lietuviškai giedojo didingoje barokinio stiliaus Zietelos bažnyčioje (Povilo Sapiegos rūpesčiu pastatyta 1646 m.). Kitas į Petronio vietą atkeltas vikaras Paulavičius jauna, energingą zasečiškę našlaitę Kotryną Žukelytę išsiuntė į Vilnių mokyti Antano Vileišio ir Povilo Matulionio įsteigtuose vakariniuose mokytojų kursuose, kuriems vadovavo rašytojas kun. Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis globojo K. Žukelytę, kuri 1908–1910 m. baigusi kursų iki Pirmojo pasaulinio karo mokytojavo apie Alytų, Jiezną, Tverėčių, Žiežmarius. Per karą tarnavo dvaruose. Grįžusi į Zasečius 1918 m. čia įkūrė privačią mokyklą, išsyrūpino atskirą pastatą ir visą inventorių. Vaikus mokė lietuviškai ir lenkiškai tik už maistą. Kurį laiką, bene 1924–1927 m., ją kiek parėmė „Ryto“ draugija. Apie 1924 m. buvo įkurta ir valdiška, lenkiška mokykla, bet tėvai vaikus noriau leido į K. Žukelytės mokyklą, nes mokytoja mokėjo sudominti vaikus, mokė dainų, įvairių žaidimų, laisvadieniais organizavo jaunimo vakarus. Lenkų valdininkai įvairiomis baudomis baudė vaikų tėvus, ilgai tampė mokytoja Žukelytę, kol 1928 m. uždraudė jos mokyklą. Į jos turėtas patalpas su inventorium atkėlė lenkišką mokyklą. 1921 m. iš Zietelos buvo pašalintas paskutinis kunigas lietuvis (iki tol vienas kuris kunigas vis būdavęs lietuvis. Gal taip norėjo įtakingas Zietelos dvarponis Soltonas ar Saltonas, simpatizavęs lietuviams už jų darbštumą, sumanumą, sąžiningumą ir kt.). Turbūt ne veltui visais tais dalykais Zietelos lietuviai didžiavosi. Paskui prasidėjo greitas lietuvių kalbos nykimas. 1940 ir 1945 m. K. Žukelytė dar bandė atkurti lietuvišką mokyklą, bet visos pastangos nuėjo niekais. Žmonės labai bijojo rusų, ypač sovietų bolševikų valdžios. Prasidėjo emigracija į Lenkiją, kuri tęsėsi iki 1960 m.

Unikali ir savita *Zietelos lietuvių šnektą* baigė savo amžių XX a. pabaigoje, kai per devintąjį dešimtmetį išmirė paskutiniai gerai savo šnektą kalbėję zieteliškiai. Zietelos lietuvių šnektą vokalizmo (balsyno) struktūros panašumų daugiausia turi su vakarų aukštaičių, kauniškių pietinės dalies šnektomis, nusitęsiančiomis į Rytų Prūsijos Mažąją Lietuvą, kurios irgi formavosi veikiamos vakarų baltų – jotvingių, sūdavių ir jiems artimų skalvių, nadruvių substrato pagrindu. Tačiau pagal archajiškumą zieteliškiams nėra lygių.

Bandymai įrodyti, kad Zietelos lietuviai yra atkeltų ar persikėlusių vakarų baltų palikuonys, neturi svaresnių argumentų. Visi duomenys rodo, kad zieteliškiai lietuviai yra būtent vietinių vakarų baltų palikuonys. Tą teiginį paremia ir ištisinė substratinių baltizmų zona, kurios pietinė riba eina į pietus nuo Zietelos ir Dvarčiaus. Zieteliškius jotvingius ar dainavius nuo kitų savo gentainių atskyrė besaikis jų naikinimas ir persekiojimas. Daug kur jų buvo belikę tiek negausiai, jog juos greit nustelbė atėjūnai slavai, o pietinėje Lietuvos dalyje juos ar jų likučius niveliavo dėl lietuvių sostinės Vilniaus (kuri buvo rytų aukštaičių patarmės plote) įtakos besiformuojanti savita pietų aukštaičių patarmė, paplitusi beveik nuo Trakų, Šalčininkų, Trakelių, Lydos iki Suvalkų ir Seinų (o gal ir dar toliau). Toje patarmėje, ypač jos pakraščiais, yra išlikę akivaizdesnių ir ne tokių akivaizdžių substrato liekanų. Pietų aukštaičių patarmė yra paveikusi ir Zietelos šnektą, ypač jos konsonantizmą (priebalsyną) bei leksiką (žodyninę sudėtį). Zieteliškiai pasakojo, kad su pietų aukštaičiais jie dažnai pabendraudavę Lydos turguose ir vieni kitus gerai suprasdavę. M. Balinskis su T. Lipinskiu rašė, kad XIX a. pirmojoje pusėje lietuvių kalba nuo Vilniaus nusitęsianti ne tik iki Lydos, bet ir už Lydos, net iki Nemuno. Taigi Zietelos šnektą, kaip ir daugelis kitų išnykusių unikalų pietrytinio pakraščio lietuvių šnektų, yra nežabotų rusų ir lenkų imperialistinių bei nacionalistinių užgaidų aukos.

Lietuva-Lenkija: dokumentai

Vilniaus enciklopedija – lenkų kalba ir dvasia

Wileńska encyklopedia. 1939-2005. Opracował Mieczysław Jackiewicz. Wydanie I. Warszawa: Ex libris. Galeria Polskiej Książki Sp. 20.0. 2007, 702 p.

Habil. dr. Kazimieras GARŠVA, Vilnius

Atkelta iš 12 p.

gudų, rusų kalbomis. Iš Lietuvos istorikų minimi tik du – E. Gudavičius (jam vietos skiriama 10 kartų mažiau negu kardinolui H. Gulbinovičiui) ir A. Bumblauskas (jam vietos 3 kartus mažiau negu ginekologei J. Bumbul ir 9 kartus mažiau negu istorikei H. Ilgevič). Lenkų biografijos ir mokslo darbų sąrašai išėjo ilgesni dėl to, kad straipsnelius apie save dažnai jie rašė patys, o lietuvių duomenys imti iš kitų senstelijų leidinių. Gal dėl to ir Vilniaus miesto istorija enciklopedijoje pradedama ne nuo senųjų gyvenviečių, XI – XIII a. Pilies kalne buvusios medinės pilies, o nuo vėlesnių Gedimino laikų (p. 200).

Iš ne lenkų kalbininkų trumpai paminimi taip pat gal tik du – V. Čekmonas ir K. Garšva, necituojant jų darbų apie Rytų Lietuvą. Nė žodžio nėra apie akad. V. Merkį, akad. A. Tylą, akad. Z. Zinkevičių, H. Turską, dr. A. Vidugirį, dr. L. Kalėdienę ir daugelį kitų mokslininkų. Per 100 metų Vilniaus kraštą tyrinėjo gal 200 įvairių valstybių mokslininkų.

Prof. A. Sabaliauskas yra didžiai nustebęs, kad „Visuotinei lietuvių enciklopedijai“ rašytam mokslininko pristatymui profesorius ir buvęs diplomatas M. Jackeivičius prirašė: „Lietuvoje ir Vilniuje žinomas kaip lenkėdra ir nesutaikomas lenkybės ir lenkų kultūros Vilniaus krašte priešas“ (p. 175). Skaitytojui pasidaro įdomu, kiek gi lenkų tas humanitaras galėjo suėsti? O jeigu tokie komplimentai sakomi tik dėl objektyvių mokslinių tyrinėjimų ir teisėtos visuomeninės veiklos, M. Jackeivičius pažeidė ir įstatymus. 1906, 1913 metų 100 lietuvių kunigų memorialai dėl lietuviškų pamaldų įvedimo, 1980 m. A. M. Budreckio „Rytų Lietuva“ (Čikaga), 1989 m. V. Martinkėno „Lenkimas per Vilniaus vyskupijos bažnyčias“, 1986 ir 1991 m. B. Makausko „Vilnijos lietuviai 1920-1939 metais“, 1993 m. Z. Zinkevičiaus „Rytų Lietuva praeityje ir dabar“, 1990 m. R. Žepkaitės

„Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940“, 2001 m. N. Kairiūkštys, „Vilniaus vadavimo istorija“, 2006 m. V. Merkio „Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798-1918 m.“ ir daugelis kitų leidinių bei jų autoriai enciklopedijoje neminimi.

M. Jackeivičius rašo, kad Adučiškio „miestelyje ir apylinkėje gyvena lenkai“ (p. 207), nors seniūnijoje iš 1500 gyventojų 1110 buvo lietuviai, 180 lenkų, 90 rusų, likusieji – kitų tautybių. Lenkų skaičius padidinamas ir daugelyje kitų vietovių, visiškai neminimos ten esančios lietuviškos mokyklos.

Visai ar beveik neminimos ir lietuvių organizacijos, bažnyčios, kapai, muziejai, laikraščiai ir kitas kultūros palikimas, iš dalies suregistruotas A. Juškevičiaus ir J. Maceikos knygoje „Vilnius ir jo apylinkės“ (1937, 1991 m). Neminima Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išeivijoje ir jos narių leidiniai, 1990 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sudaryta Valstybinė komisija Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti (pirmininkas – R. Ozolas), o pateikiamos biografijos nepilnos (pavyzdžiui, nenurodoma, kad V. Daunys, Š. Laužadis, B. Mackonytė buvo ir „Vilnijos“ draugijos tarybos nariai). Neminimos memorialinės vietos, Lietuvos sukilėliai, partizanai. Yra daug korektūros klaidų.

Sudarytojas galbūt ryšis leisti šios knygos ir kitus leidimus. Kad atitiktų turinį, tada turėtų keisti bent enciklopedijos pavadinimą į „Vilnijoje kovojančios Lenkijos žodyną“ (panašiai kaip L. J. Malinovskio) ar į „Žymesnių Lietuvos lenkų enciklopediją“. Kol kas lenkai nesugeba išleisti tokių Vilniaus enciklopedijų, dėl kurių iš esmės nereikėtų diskutuoti.

1. Garšva K. Pietryčių Lietuvos autonomijos klausimai, 1990, p. 15.
2. Armija krajoje Lietuvoje, V., t. 1, 1995, t. 2, 1999.
3. Truska L. 1944 m. liepa: lenkų Armijos krajoje operacija „Ostra brama“ ir Lietuvos TSR vadovų pozicija. – Vilniaus istorijos metraštis, 2007, t. 1, p. 249.

Grožinės literatūros konkursas

Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjunga Lietuvos vardo pirmą kartą Kvedlinburgo analuose 1009 metais paminėjimo proga ir tūkstantmečio jubiliejui pagerbti skelbia romano konkursą.

Skiriamos trys premijos:

I-oji – 5,000 dol.,
II-oji – 3000 dol.,
III-oji – 2,000 dol.

Tema kūrėjams: LIETUVAI – TŪKSTANTIS METŲ!

Mes didžiuojamės tūkstančio metų istorija ir šimtmečiais kurta tautine kultūra.

Laikas: Paskutinė kūrinio išsiuntimo data oro paštu 2009 m. birželio 30 d. Prašome nelaukti ir kūrinius siųsti anksčiau.

Kūrinius siųsti: ALTS, KONKURSAS 2711 West 71st Street, Chicago, IL 60629-2005, USA

Teksto paruošimas: Konkursui siunčiamas kūrinys turi būti ne mažiau kaip 200 puslapių, parašytas spausdinimo mašinėle arba kompiuteriu, pasirašytas slapyvardžiu. Slapyvardis turi būti užrašytas ant atskiro užklijuoto vokelio, į kurį reikia įdėti savo kortelę su vardu, pavarde, adresu, telefono ir fakso numeriu. Tik laimėjusio rašytojo vokas bus atidarytas. Nepremijuoti kūriniai negrąžinami.

Vertinimo komisija:

Danutė Bindokienė,
Dr. Jonas Jasaitis,
Petras Palilionis,
Stasė Petersonienė,
Vytautas Volertas.

Premijų įteikimas: Lietuvių literatūros šventėje, Čikagoje, JAV, Kovo 11-osios – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo šventės metu.

„Voruta“ parduodama

- K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
- K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
- K190 Vilnius, Gedimino pr. 7
- K200 Vilnius, Gedimino pr. 13
- K26 Vilnius, Sodų g. 22
- K44 Vilnius, J. Lelevelio g. 2
- K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
- K48 Vilnius, Gedimino pr. 2
- K5 Vilnius, Sodų g. 22
- K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
- K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
- K78 Trakai, Vytauto g. 90
- K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
- K85 Trakai, Vytauto g. 37
- K9 Grigiškės Kovo 11-osios g. 25a
- K91 Vilnius, Geležinkelio g. 4
- K369 Klaipėda, Taikos pr. 101
- K236 Kaunas, Laisvės al./ Ožėškienės g.
- K466 Panevėžys, Savanorių g. 5
- K558 Šiauliai, Tilžės g. 109
- K436 Marijampolė, Stoties g. 2
- K400 Alytus, Jotvingių g. 10
- K562 Palanga, Vytauto g. 94

Mieli skaitytojai,

Maloniai prašome visus laiškus, straipsnius, fotografijas siųsti el. paštu tokiu adresu
vorutosfondas@voruta.lt
Iš anksto dėkojame

Redakcija

Trakų žemė

Trakų rajono laikraštis „Trakų žemė“

priima reklamą, skelbimus, pranešimus, sveikinimus, užuojautas.

Kreiptis tel./faks.:

8 528 55 331

8 528 51 266

mob. 8 605 19 302

arba el. paštu

trakuzeme@voruta.lt

voruta@voruta.lt,

Naujoji g. 16, Trakai

Voruta

Visos prekių ženklų teisės saugomos

9 771392 067018

Prenumeratos indeksas 0135

Redakcinė kolegija:

Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius).

© Voruta 2009. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondo (įmonės kodas 181392738) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštinio sutikimo draudžiama.

© Voruta, 2008. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Devyniolikieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktore Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. **redaktorius@voruta.lt** Spausdino AB spaustuvė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1200 egz.

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66. El. paštas: **vorutosfondas@voruta.lt**, voruta@voruta.lt. Interneto svetainė: <http://www.voruta.lt>

Redakcija: Aleksandras Adamkavičius (vyr. redaktorius pavaduotojas), Martynas Buivys, Albina Trečiokienė (buhalterė), Aukšė Kelytė, Viktorija Vaškytė, Birutė Zemaitaitė, Juozas Vercinkevičius